

HAR FORSTADEN EROBRET BYEN?

33. Byplanhistoriske seminar, November 2016

På Søetatens Pigeskole – Bygningskultur Danmark, København

Byplanhistorisk Udvalg

Byplanhistorisk skrift

NR.: 77

33. Byplanhistoriske seminar fredag den 11. november 2016

»Har forstaden erobret byen?«

Byplanhistorisk skrift nr. 77:

Redaktion: Hans Kristensen (ansv.), Ole Christiansen

Skriftet er udarbejdet på baggrund af indlæg og diskussioner på seminar afholdt i Søetatens Pigeskole, Bygningskultur Danmark
Borgergade 111, København K

Grafisk tilrettelæggelse: John Krogstrup

Forsidefoto: Jens Clemmensen

Skrifttype: Garamond & Futura

Copyright 2017: Dansk Byplanlaboratorium og forfatterne

Skriftet kan downloades fra Dansk Byplanlaboratoriums hjemmeside:
www.byplanlab.dk

ISSN: 0900-3274

ISBN: 978-87-87487-87-0

Dansk Byplanlaboratorium

Byplanhistorisk Udvalg

Rådhusstræde 6, 1. sal

DK-1466 København K

Tlf: +45 3313 7281

Fax: +45 3314 3435

www.byplanlab.dk,

db@byplanlab.dk

Flere udgivelser:

www.byplanlab.dk/byplanhistorisk_udvalg

Formålet med at udgive »Byplanhistoriske skrifter« er at bidrage til belysningen af den danske byplanhistorie i det 20. århundrede. Det sker blandt andet ved, at planlæggere og andre, der har medvirket, med deres egne ord fortæller om den udvikling, de har deltaget i.

Skrifterne kan bestå af notater, erindringer eller beskrivelser af særlige emner eller begivenheder, såvel som arbejder af mere forskningsmæssig karakter.

For hvert af de af udvalget afholdte seminarer om særlige planlægningsmæssige emner er der udsendt skrifter med gengivelser af indlæg og eventuelt også referater af drøftelser blandt seminardeltagerne. Det er udvalgets håb, at disse »Byplanhistoriske skrifter« vil inspirere til, at andre på samme måde vil berette om deres oplevelser og erfaringer og således bidrage til fremskaffelse af nyttigt baggrundsmateriale for senere forskning; et materiale, som det ellers ville være vanskeligt at skaffe til veje; og til at inspirere til sådan forskning.

Indholdsfortegnelse

Har forstaden erobret byen? Ole Christiansen & Hans Kristensen	side 4
Hvad er forstad og hvad er by? Poul Sverrild	side 8
Fra provinsen til forstæderne – vandring og bosætning i København Hans Thor Andersen & Hans Skifter Andersen	side 19
Ligustermentalitet og landsbydrømme i storbyen Marie Stender	side 31
Byens (og forstadens) boliger i film og litteratur – Heltehem og skurkeboliger i tv-serien Bedrag, sæson 1 Mette Mechlenborg	side 41
Forstadskvalitet i byens boligbyggerier – og vice versa Claus Bech-Danielsen	side 54
Byen blev grøn – byfornyelsen 1980-90 Jens Clemmensen	side 66
Biltrafikken ud af byen – cyklernes, stillevejenes og legegadernes sejrige indtog i byen Søren Elle	side 79

Har forstaden erobret byen?

Ole Christiansen & Hans Kristensen

I de senere år har byplandebatten i høj grad handlet om, hvorledes forstæderne til vore større byer kan blive mere bymæssige. Den bagved liggende ide er, at byen har nogle kvaliteter, som forstaden mangler. Men holder denne antagelse?

Byplanhistorisk Udvalg tilstræbte med det byplanhistoriske seminar i november 2016 at vende perspektivet 180 grader og afprøve en hypotese om, at det snarere er forstadens kvaliteter, som igennem de seneste tre, fire årtier har vundet indpas i – ja måske ligefrem erobret store dele af byen! Deraf den tilstræbt provokerende titel på seminaret og nærværende skrift.

I indbydelsen til seminaret skrev vi, at afprøvningen af hypotesen om forstadens erobring af byen forudsætter, at det klargøres, hvad der forstås ved såvel byen som forstaden i historisk, geografisk, social og bevidsthedsmæssig forstand. Som et første bud skrev vi i indbydelsen, at de gængse forestillinger om, hvad der er by, og hvad der er forstad, kan sammenfattes til følgende karakteristika. Byen har typisk udviklet sig igennem flere århundreder, dens bebyggelse er høj og tæt, der bor mange forskellige mennesker, der er livlig trafik, og der er mange butikker og forlystelsessteder, der er liv døgnet rundt. I modsætning hertil har forstaden en kort historie, bebyggelsen er grøn, åben og spredt, og der er en hvis social homogenitet i de forskellige boligformer, butikkerne ligger samlet i centre, og der er stille efter kl. 20. Seminarets grundlæggende spørgsmål om forstadens erobring af byen kan i dette lys reformuleres til, om disse »gængse billeder« svarer til nutidens realiteter – især for byernes vedkommende.

Poul Sverrilds indledende foredrag indleder med at konstatere, at der ikke findes én almengyldig bydefinition og ej heller én definition af forstaden. Men dette til trods kan både by og forstad beskrives og analyseres. Poul Sverrild gennemgår dernæst fem generationer af forstaden. Den første generation er karakteriseret af de fritliggende arbejderboliger, hvor arketypen er Lægeforenings boliger på Østerbro i København, Brumleby, og borgerskabets villaer. Denne forstadsgeneration opstod i anden halvdel af 1850'erne. Nogle ti-år senere kom anden generation af forstæder med høje karrébebyggelser langs gaderne og med både boliger og erhverv i baggårdene. Denne generation opfattes i dag som by. Tredje generation fra tiden omkring første verdenskrig består af havebyer med enfamiliehuse og byggeforeningshuse, mens fjerde generation fra tiden efter anden verdenskrig rummer fleretages stok- og parkbebyggelser, rækkehuse og enfamiliehuse. Endelig er der den femte generation af forstæder som karakteriseres af store almene etagebebyggelser opført som industrialiseret byggeri. Hovedpointen

er således, at forstaden ikke er en entydig størrelse – og at væsentlige dele af byernes forstæder (så forskellige de end er) har vist sig livskraftige og har bibeholdt deres attraktivitet. I sin afslutning påpeger Poul Sverrild, at de nye »rigtige« bydele der opføres i disse år fra Nordhavn over Bryggen til Ørestaden rummer mange af forstadens karakteristika: privatisering af arealerne omkring boligerne, manglende butikker og opholdsarealer som medfører det traditionelle by-gaderums opløsning og en tiltagende social segregation. I den forstand er forstaden trængt ind i byen.

I Hans Thor Andersen og Hans Skifter Andersens artikel følges der op på spørgsmålet om erobringen af byen, ved at se på hvem der flytter til og fra København. Taget over en godt hundrede års periode fra omkring år 1900 til i dag er der tale om, at befolkningstallet kulminerede med næsten 800.000 indbyggere omkring 1950. Siden gik det voldsomt ned frem til midt i 1980'erne. Der var tale om noget nær en halvering. I de efterfølgende årtier frem til i dag er befolkningstallet igen steget. Hovedforklaringen er en massiv tilflytning af unge fra hele landet. Mange af dem er vokset op i forstæderne – typisk i familiens eget hus – og bliver i en 10-15 årig periode af deres liv fuldtids, engagerede byboere. Samtidigt er der tyndet ud i antallet af børnefamilier, som igennem hele livet bor i byen. Byernes sociale sammensætning har også ændret sig. Der er stadig mange byboere med lave indkomster, men da en stor del af dem er studerende, er det et midlertidigt problem. De »klassiske« mere permanent fattige er i vid udstrækning fortrængt fra byen. Der er kommet flere fra middelklassen – især fra de kreative grupper. Disse flyttetendenser svarer helt overens med befolkningens boligpræferencer, hvor de unge (enlige) klart foretrækker at bo i byen, mens de lidt ældre børnefamilier lige så klart foretrækker forstaden.

Marie Stender ser nærmere på, hvordan især beboerne i de nye bykvarterer indtager deres omgivelser og omgås hinanden. Der trækkes dog også på iagttagelser fra Københavns brokvarterer. Hovedkonklusionen ligger allerede i artiklens overskrift: Ligustermentalitet og landsbydrømme i storbyen. En konklusion som ligger helt på linje med den hypotese om at forstaden har erobret byen, som lå bag seminaret. Men helt så enkelt er det måske alligevel ikke. For mange af de nye byboere vil bo i byen – og bestemt ikke i forstaden – fordi byen og bylivet rummer nogle egne kvaliteter, som ikke findes i forstaden: udsigten fra boligen til den omgivende tætte by, mulighederne for at gå på – ikke køre til – café eller i butikker, udbuddet af kulturtilbud i nærheden af boligen. Men ønsket om også at have en lille have med blomster, buske og måske endog træer står samtidigt højt på ønskesedlen hos de nye byboere. Grønne gårdrum, taghaver, altaner, fortovshaver, urban gardening trænger sig på både i de ældre dele af byen og i de nye byrum. Og drømmen om at finde et landsbyfællesskab i sit boligkvarter trives også i bedste velgående. Byens klassiske tilbud om anonymitet og distance sælger ikke billetter. Og byens sociale mangfoldighed skal helst findes et andet sted, end lige der hvor man selv bor. Mange af nutidens byboere tænker og handler, som var de stadig i forstaden. Omvendt rummer mange projekter, der handler om forbedringer af forstaden, en række tiltag, som skal bymæssiggøre forstaden:

cafeer, små butikker osv. Måske det ikke længere giver mening at opretholde dikotomien by og forstad.

Mette Mechlenborg fokuserer på den aktuelle fremstilling af boligen og hjemmet i TV-serien: *Bedrag*, for der igennem at indkredse hvilken boligtype der i nutiden forbindes med det »gode« og attråværdige. Analysen efterlader ingen tvivl: det er enfamiliehuset og familielivet i forstaden, der glorificeres som den bedste bolig- (og livs-)form i serien. Det er enfamiliehuset med egen have, som giver bedst mulighed for at skabe et godt hjem og et godt liv med en solid social forankring. Seriens byboliger fremstilles alle som mere midlertidige stationer i et livsforløb, enten med herskabslejlighedens attraktive kvaliteter eller med rod og fattigdom i et moderne betonbyggeri. Serien lægger mindre vægt på om boligen ligger i forstaden eller for den sags skyld i byen. Men den efterlader ingen tvivl om at det er enfamiliehusets kvaliteter, som er eftertragtellesværdige. Og i den forstand kan man – måske – konkludere, at forstaden har vundet kampen om vores boligdrømme. Det er sådan vi vil – og bør – bo som familie.

Claus Bech-Danielsen analyserer den bygningsmæssige udvikling i forstaden og i byen. Helt grundlæggende var ideen med forstaden at opnå afstand, som kontrast til middelalderbyens meget tætte bebyggelse. Lys og luft, nærhed til naturen var idealet, som i vid udstrækning blev realiseret i forstaden. Det gik godt i mange år – men i 1960'ernes og 70'ernes store almene bebyggelser, ofte selvstændige bysamfund med 3-4.000 beboere, gik det galt. Årsagerne er mangfoldige, men et fælles præg ved løsningerne af problemerne er, at prøve at bymæssiggøre disse forstadsbebyggelser. Her trænger byen ind i forstaden. Men det omvendte er i mindst samme omfang tilfældet. I en række eksempler på ombygning eller nybygning af byens bygninger og huse vises, hvordan især de grønne kvaliteter fra forstaden bruges til at skabe attraktive byboliger. Igen her konkluderes, at der sker en sammensmeltning af ideerne om og de bygningsmæssige former i forstaden og byen – de to udviklingstendenser er, som det siges i artiklen, to sider af samme mønt.

Jens Clemmensen retter blikket med de fysiske omgivelser med en beskrivelse af det grønnes indtog i byen. Det gøres med en række eksempler fra byfornyelsen på det københavnske Vesterbro, suppleret med enkelte eksempler fra andre bydele. Udgangspunktet på Vesterbro var den tætte by, der oprindeligt opstod som forstad til København, men som med tiden er blevet inkarnationen af tæt, bymæssig by. Sine steder var bydelen så tæt, at friarealprocenten var nede på mellem 0 og 14%. Da byfornyelsen omsider nåede til Vesterbro sidst i 1980'erne stod den på et begrænset antal nedrivninger – især af baghuse – og på omfattende gårdrenoveringer. Det grønne kom også ind som grønne fællesområder og pladser. Men trods introduktionen af disse grønne træk fra forstaden, så er der dog ikke meget på Vesterbro, som får en til at tænke forstad. Det er stadig den tætte by med både fysiske og mentale minder om byen og bylivet – også selvom beboerne er blevet nogle andre end de »gamle vesterbro'ere«. Sonja fra Saxogade bor ikke længere sammen med sin forvirrede mor i en elendig lejlighed. Vesterbro er således

ikke blevet frontalt erobret af forstaden – men det kan være, at forstaden lige så stille alligevel har listet sig ind ad bagdøren, som Jens Clemmensen afslutter sin artikel med at sige.

Konklusionen i Søren Elles artikel ligger tæt på denne. Han synes dog ikke, at forstadskvaliteterne: fredelige boligkvarterer og gode cykelforbindelser, gårde og pladsers grønne og havnen og strandparkens blå omgivelser, har »listet« sig ind ad bagdøren i København. De er blevet til virkelighed som resultat af årtiers heftige debatter, politisk vilje og praktisk planlægning. Ikke uden modstand undervejs. Billobbyen, som ønskede bedre tilgængelighed for den »uundgåelige« privatbilismen, havde førertrøjen i 1950'erne og 1960'erne. Men på nær det massive gadegennembrud med Bispeengbuen, løb de andre store planer om store primærgader à la Søringen ud i sandet. Søren Elle siger det ikke direkte, men artiklen lader ikke læseren i tvivl om, at den trafikalt menneskeliggjorte storby, stadig er umiskendeligt by med kvaliteter, som adskiller den klart fra forstaden.

Seminarets foredrag og nærværende skrifs artikler kommer således vidt omkring. Som helhed uddyber og nuancerer de efterkrigstidens udviklingstræk i både byen og forstaden. En central pointe i de fleste artikler er, at boligen og måske især dens nære omgivelser har afgørende betydning for livskvaliteten. Er der lys og luft i og omkring boligen, er omgivelserne grønne, er trafikken – især bilerne – på passende afstand, så er boligen attraktiv. For nogle spiller det yderligere ind, at omgivelserne rummer både en historisk dimension, den gamle, tætte by, og en nutidig, med cafeer og sjove butikker. For andre er det den nære adgang til det åbne landskab, til skov og strand, som er afgørende. Nye hybride boligformer overskrider ofte den klassiske dikotomi mellem by og forstad: i byen kommer der »byhuse« (som kopierer fortidens byggefor- enings rækkehuse), i forstaden laves der fortætning med »etageboliger« der rummer boliger, erhverv og butikker (som forsøger at ligne byens karrebe- bygninger).

Har forstaden erobret byen? Seminaret og skriftet her svarer vel nærmest, at ja, det har den, i den forstand at mange af forstadens kvaliteter er trængt ind i byen og har været med til at gøre byens boliger attraktive. Men det modsatte gør sig også gældende: byen er på erobringstogt i forstaden, hvor bymæssige kvaliteter er med til at komplettere og selvstændiggøre forstaden. På sigt måske i en grad, så forstaden helt frigøres fra staden og selv bliver by.

Hvad er forstad og hvad er by?

Poul Sverrild

Byer og forstæder er to sider af én og samme sag – urbaniseringen i kølvandet efter industrialiseringen. Men hvor byen som grundstruktur var resultat af kulturbåret specialisering tidligt i civiliseringsudviklingen, forholder det sig anderledes med forstæderne.

Selv om arkæologer peger på forekomsten af bebyggelser udenfor selv de ældste byer og regner dem for forstadsbebyggelser, så er forstaden i den aktuelle og moderne betydning en helt anden størrelse.

Vores moderne forstæder er børn af industrialiseringen og af den afmilitariserede by. By udenfor byen. Når vi her på seminaret i dag fokuserer på forstædernes betydning for byernes transformation, så arbejder vi med billeder af forstæderne - repræsentationer primært skabt udenfor forstæderne – i byen.

I daglig tale er de repræsenteret ved ordet forstaden uden, at den er nærmere defineret. Ligesom byen i øvrigt heller ikke er det. 'En almengyldig bydefinition eksisterer ikke' - som jeg senest har læst det i den nyudkomne 'Danmarks Byer i Middelalderen' (Kristensen og Poulsen, 2016).

Det statement har sit modstykke i forstaden. 'There is no authoritative or orthodox definition of the suburb' hedder det i The Oxford Handbook of Cities in World History fra 2012 (Jauhiainen, 2013). Så i definatorisk betydning ved vi ikke helt, hvad det er vi står overfor, men vi genkender begge

Født 1952
Mag.art., PhD

Ansættelser:
Rigsarkivet, Hvidovre Lokalarkiv, Historiens Hus

Nuværende ansættelse:
Forstadmuseet

Ill. 1. 'Forstaden' er udefra-synets betegnelse for hele viften af forstads-mæssige strukturer fra det borgerlige villakvarter til den 3. verdens favelas. Mexico City 2010.

Foto: Poul Sverrild

dele, når vi møder dem. Men når vi ikke har den fælles definition, så er det heller ikke sikkert, at vi opfatter det samme, når vi står overfor fænomenerne.

Semantisk er forstaden på dansk let placeret - foran byen - udenfor byen. På engelsk endda under byen. Men naturligvis er det ikke nok med den semantiske tilgang. Vores begyndende moderne og velordnede samfund havde i begyndelsen af det 20. århundrede brug for at måle og veje samfundets og byens vækst, og så blev det moderne fænomen, forstæderne, koblet op på bebyggelsestæthed og -omfang.

Forstædernes definerings blev også underlagt krav om kommunalt tilhørsforhold. Det betød for eksempel for Københavns Kommune, at den ikke længere rummede forstæder efter 1901-03, selv om byen lige havde indlemmet forstæderne i Valby, Sundbyerne og Brønshøj! For de var i Danmarks Statistiks øjne nu en del af byen. En kommune kunne ikke have både en forstad og en by.

Men det var et behov fra en politisk/administrativ/statistisk betragtning. Der var andre aspekter ved forstæderne end deres bebyggelsestæthed, placering og administrative tilhørsforhold, der havde betydning. Forstæderne havde også en indre fysisk struktur, der på mange måder blev langt mere definerende for deres betydning.

Opfattelsen af, hvad der definerer forstæder, er i disse post-faktuelle tider ikke mindre åben end de forandringer, forstadsdannelsen og opfattelsen af den har gennemgået i de 150 år, der er gået siden, forstæderne dukkede op.

Jeg vil lige citere fra en blog, jeg fandt i går, hvor det handler om værdisætelse af københavnske og mere 'omegnsske' kvarterer:

»Det er meget muligt, men de af os, der ikke er fin-de-siecle romantikere med petroleums-lampetter og klunkegardiner for vinduerne har altså længe betragtet Valby som en ganske velintegreret del af København by.«

»Jeg kan ikke andet end at klukke af jyder, der lobber Valby over i bunken af københavnske forstæder som Herlev og Søborg...« (Boligdebatten.dk)

Så der er nok god grund til at se på genstanden, forstæderne, mere end at prøve at definere dem. Forstædernes største betydning ligger i, at de på globalt plan har evnet at opsure den overvældende folkevandring fra land til by. Det har de internationalt gjort igennem over 200 år og herhjemme i 150.

Ill. 2. De fritliggende arbejderboliger blev den ene af de danske forstæders to arketyperiske boligformer fra dag ét. Brumleby, Østerbro, København.

Foto: Poul Sverrild, 2016

Så altså i dette indledningsindlæg lidt om vores forstæder.

De danske forstæder trådte i moderne forstand ind i historien - både arkitekturhistorien, planhistorien, bolighistorien og social- og sundhedshistorien med de nye bebyggede strukturer udenfor København i anden halvdel af 1850'erne.

Det er de for længst kanoniserede fortællinger om Brumlebys arbejderboliger på den københavnske Østre Fælled og om borgerskabets villakvarter i Rosenvænget få hundrede meter fra Brumleby. De dukkede op på omtrent samme tid og præsenterede samtiden for boligstrukturer, som kom til at præge dansk forstadsdannelse gennem de følgende generationer:

Arbejderboligen i længen eller blokken for dem, der ikke selv kunne håndtere deres boligbehov. Enfamiliehuset for dem, der selv kunne sørge for at dække deres boligbehov.

Begge boligstrukturer har fået deres lange forhistorier grundigt beskrevet. Arbejderboligerne med afsæt i henholdsvis kontinentale og skandinaviske arbejderboliger fra senmiddelalderen og frem og med stærke danske forbil- leder i fx Nyboder.

Enfamiliehusene, villaerne, fik tilskrevet en kulturhistorisk baggrund med rødder i den romerske villa. Så formerne var ikke grundlæggende nye, men de var nye for den moderne by.

Da København for alvor voksede ud over de gamle fæstningsanlæg og fik grundmurede for-stadsbebyggelser i anden halvdel af 1800-tallet, skete det i en skønsom blanding af gammelt og nyt. Lavere tæthed end i byen, men samme funktionsblanding og en blanding af gamle og nye bebyggelsesformer – enkeltstående huse og lejekaserner.

De københavnske brokvarterer gled herefter i løbet af ganske få årtier over i bebyggelsesstrukturer, der mimedede den gamle by, bortset fra, at de var mere regulerede. Gader med etageejendomme og bagvedliggende gårde, der også

snart blev bebygget. Udviklingen af de første forstadsbebyggelser fra lave landlige ejendomme til arbejderkaserne er blevet analyseret i serien Industrialismens bygninger og boliger.

Ud over at bidrage til byens struktur med nye bebyggelsesformer bidrog allerede de første forstæder til skabelsen af Københavns fremtidige overordnede sociale geografi.

Mindre end ti år efter opførelsen af de tidligste moderne forstadsbebyggelser, kunne fremtidens sociale bylandskab beskrives i tidsskriftet 'Illustreret Tidende':

»Her (Østerbro) kan der aldrig blive tale om at henlægge Forhystelsessteder eller Ølhaller, eller hvad der borer til Vesterbros privilegier. Her kan man ikke tænke at bygge Kaserner, beregnet paa Snese af smaa Familier, Nørrebroes Privilegium. Her er Landeligt, smukt og roligt.« (Illustreret Tidende, 1863)

Hermed var forstædernes væsentligste bidrag til den eksisterende by skabt:

To grundlæggende nye urbane bebyggelsesformer/strukturer og en klar social geografi, der skulle vise sig at holde i næsten 150 år.

Samtidig var de nye forstadskvarterers primære opgaver i forhold til byen slået fast med afsæt i tidens problemer og kultur: De skulle sikre sundhed - væk fra koleraen. De skulle give adgang til skønhed - i form af romantiske landskabskvaliteter og overhovedet inkorporere det grønne element. De skulle illudere og levere landlighed - udtrykt som rolige omgivelser.

Relationen mellem by og forstæder har fra første færd været asymmetrisk: Byen var i besiddelse af den store tidsdybde og den funktionelle kompleksitet. Byens centrum var og er udgangspunkt for den herskende kultur og meningsdannelse, så synet på de forstæder, der ikke lige var beboet af samfundets øverste klasser var éntydigt:

Ill. 3. I årtierne inden velfærdssamfundets ordensregimente var randzonerne, hvor forstæderne groede frem, bagtæppe for de højere samfundsklassers oplevelse af urbant forfald.

Foto: Poul Sverrild, 2012

Forfatteren Johannes Jørgensen skrev i 1880'erne:

*»Københavns Skal - paa parisiske banlieue - strækker sig fra Nørrebro til Kal-
lebod Strand. Overdrev er det, store, øde Strækninger, Fremtidens Byggegrunde.
De yderste Forstads-gader skyder deres høje nøgne Kaserne-gavle ud deri, Forstadens
Børn slider Græsset derude, Forstadens Voksne fylder enhver Fordybning med de-
res Skrammel; gamle, rustne Bliksager, Klude og Papir gror i alle Grøfter og ligger
paa Bunden af alle Vandhuller...*

*...Underlige, ubestemmelige Skikkelser, klædte i sammenbundne Pjalter, færdes
inde paa disse Pladser, og ved en lille Hytte, lavet af rustne Blikplader og gamle
Døre, ser man Børn løbe rundt og lege, saa Smudset hvirvler om dem: Midt i alt
dette: Gartnerhaver - Beværtninger - ny Villaer - og her og der et gammelt Land-
sted, som Byen er ved at omringe.» (Zerlang, 2001)*

Men alligevel trak forstæderne, og de udviklede sig, medens byen i sin fysiske form forblev statisk. Imedens voksede forstæderne og bevægede sig ad flere spor.

Nye samfærdselsmidler i form af jernbaner, sporvogne, cykler, busser og S-tog udvidede konstant mulighederne for lokalisering af den forstadsbo-sætning, der søgte væk fra den farlige by og ud til den landlige sundhed.

Ill. 4. Hvor Storbritanien fik sine jernbane-forstæder og USA sine 'street-car suburbs' blev mange københavnske forstæder til som 'cykel-forstæder'.

Foto: Forstadsmuseet

Samtidig bidrog de nye samfærdselsmidler til at cementere den sociale geografi. Et eksempel er safety-biken - cyklen, som var den tidligste udgave af den moderne cykel. Den blev udviklet i 1870'erne og egnede sig til industriel produktion, som igen gjorde den tilgængelig for bredere klasser. Men vejenes beskaffenhed i anden halvdel af 1800-tallet gjorde cykling til en anstrengende affære.

Det ændrede sig først, da den luftfyldte slange kom til i det følgende årti. Så var grunden lagt til at gøre nye store landområder tilgængelige for pendlere. Cyklen med luftfyldte slanger åbnede med ét mulighederne for at bo i Hvidovre, Rødovre, Tårnby, Herlev og Gladsaxe og alligevel have arbejde på de store arbejdspladser i det centrale København som B&W og DSB's Centralværksteder.

Den stærke udvikling, forstæderne i modsætning til byen gennemgik, har jeg forsøgsvis generationeret for at skabe overblik over 150 års overvældende vækst og udvikling:

Den første forstadsgeneration var de ovennævnte tidlige tilløb med introduktionen af de to bebyggelsesmæssige arketyper, arbejderboligen og borgerskabets énfamiliehus.

Anden generation af forstæder er repræsenteret af de københavnske brokvarterer, der efter en kortvarig etableringshistorie med blandet, ret lav og til dels åben bebyggelse udviklede sig til bykvarterer med gader kantet af høje byejeendomme. Kvarterernes blanding af erhverv og bolig mimes den indre og ældre bys kaotiske struktur, som var udviklet gennem århundreder.

Den forstadsgeneration blev den eneste, der kom til at udvikle sig til by i den forstand, at en eftertid entydigt opfatter den som by og ikke forstad. Det var denne forstadsgenerations udvikling, der senere gav næring til stærke forestillinger om, at forstæder nærmest lovmæssigt med tiden ville udvikle sig til by.

Ill. 5. Boligstøttelovgivningen spillede i slutningen af 1800-tallet sammen med foreningskulturen og skabte de første monotone villakvarterer, som i dag hører til blandt bystrukturernes mest attraktive boligområder.

Foto: Poul Sverrild, 2016

Forstædernes 3. generation blev fra sidste del af 1800-tallet præget af en ny funktions-separering. På den ene side blev større monofunktionelle kvarterer med énfamiliehuse udviklet især nord for byen, og lidt senere - i kølvandet på låneloven af 1898 - blev de suppleret med talrige byggeföreninger, som opførte én- og tofamiliehuse.

På den anden side kom den nye zoneringskultur efter indlemmelsen af de ydre distrikter i Københavns Kommune til udtryk i den store københavnske byplankonkurrence for de indlemmede bydele efter 1908-09, hvor ikke mindst zonerings af industrien var i fokus.

Men allerede i årene lige før indlemmelsen af Valby, Vigerslev og Kongens Enghave i København i 1901 blev der skabt et stort tidligt forstadsindustrikvarter omkring Gammel Køge Landevej syd for Vigerslev Allé og øst for godsbanen.

Det var den forstads-generation, hvor havebyerne bredte sig næsten uhammet langs hele cirkelslaget omkring København. Det skete i en udvikling, der generelt havde karakter af årrings-dannelse på byen. Fra Tårnby i syd over Hvidovre, Rødovre, Herlev, Gladsaxe og Gentofte blev landbrugsjord udstykket og solgt til sommerbenyttelse og drømme om senere helårsbebyggelse.

Fjerde generation af forstadsbebyggelser foldede sig ud fra den tidlige efterkrigstid. Den blev udviklet i takt med en hastigt voksende samfundsplanlægning og styring. Formmæssigt blev det forstæder hvor fleretages stok- og parkbebyggelser sammen med rækkehuse blev de nye markante elementer.

Modernismens internationale arkitektur- og planlægningsdogmer, som allerede før krigen havde sat spredte spor i for eksempel boligbebyggelsen Ryparken, udviklede sin egen danske form i en uendelig række af især almennyttige byggeprojekter. Her sikrede generøs statsstøtte en serie radikale eksperimenter af ofte høj arkitektonisk kvalitet på boligområdet.

I 1950'erne eksperimenteredes i mange retninger på én gang - fra skyskrabere, til tæt-lav og fra individuel til kollektiv. Det altid populære énfamiliehus fortsatte sin fremmarch også støttet af statslige låneordninger. Den massive statslige støtte til både den almennyttige sektor og statslåns huset til den enkelte familie bidrog til at skabe et nyt bipolært boliglandskab i forstæderne.

De blev nu præget af de to livsformer, som udviklede sig omkring hhv. ejerboligen i haven hvis rødder delte sig mellem borgerlige villaforbilleder og landlig husmandskultur og omkring den almene bolig, der som oftest var en etagebolig i et grønt landskab, og hvor kollektive idealer spillede større eller mindre roller.

Den offentlige sektors institutionsbyggerier eksploderede i denne periode. Den var ikke forstads-specifik, men fordi udviklingen af velfærdsamfundet

tidsmæssigt faldt sammen med forstædernes meget markante vækst, blev det offentlige danske institutionskompleks særlig synligt her i form af administrationsbygninger, undervisningsinstitutioner, fritids- og idrætsbyggerier, pasningsbygninger til børn og ældre samt hospitaler.

I forstæderne ankom velfærdsinstitutionerne ofte samtidig med de omgivende bebyggede landskaber og tilførte dermed forstæderne et samlet udtryk i pagt med tidens idealer. De store monofunktionelle forstadsflader prægede denne fase og den industrialisering, der blev gennemført i byggeriet i denne fase satte som 100 år tidligere gang i de negative omtaler af forstaden.

Ill. 6. 'Friheden med sine 1.170 boliger, hvor den stereotype bebyggelsesplan viser nogle ubensigtsmæssige bindinger dikteret af montagens kranspor og en udbredt mekanisk repetition.' (KAB 2008)

Foto: Forstads museet

Med Michael Falcks tekst til sangen Friheden Station:

*»Man har lagt planer & tegnet streg for streg
de største luftkasteller man ka tænke sig
De ligger pant på række Som trukket på en snor
& her har man så samlet alt Imellem himmel & jord..
Men her på Friheden Station
er frihed kun en illusion
For her' lisså langt som øjet kan nå
kun tvang at få øje på.*

...

*De har lagt planer og tegnet streg for streg
de største fangelejre man kan tænke sig ...« (Falch, 1980)*

Den femte forstadsgeneration blev den totalplanlagte industribaserede forstad. De store almene 'forstadsbyer' kom her til at skabe den foreløbige kulmination på forstadens rolle som katalysator for social og etnisk segregering i bylandskabet. Med beton som billede på materialiteten, med indvandrerer som billede på fremmedheden og skalaen som billede på umenneskeligheden blev det største søm forsøgt banket i forstædernes kiste.

Som forfatteren Lone Aburas beskriver det i Føtexsøen fra 2009:

»At tage S-toget til Høje Taastrup trækker pinen i langdrag, siger Johan, netop som vi passerer Carlsbergskiltet lige før Enghave Station. Efter Valby bliver det kun værre. Så kommer Hvidovre og Rødovre og alle de andre vestegnsstationer. Regionaltoget stopper kun i Valby. Det er ikke nær så pinefuldt, som at skulle trækkes gennem alt det beton og symmetri, som kendetegner socialdemokratisk arkitektur.« (Aburas, 2009)

Ill. 7. Roskildebanen skærer sig fra København gennem markante monumenter over Velfærdsdanmarks boligpolitik og -idealer. Ved Brøndbyøster Station demonstrerer et hurtigt hoveddrej afstanden mellem 50'ernes høj kvalitets - nationalt forankrede - arkitekturramme og 60'ernes internationalt inspirerede vision om en verden uden grænser.

Foto: Forstads museet

I min grove generationering stopper forstadsudviklingen her. Utallige mindre udviklingsspor har jeg sat til side for at fastholde fokus på de hovedelementer, der i dag præger vores opfattelse af forstæderne.

På den ene side individualitet grundlagt, dyrket og udviklet i en enfamiliehuskultur, som samtidig er blevet beskyldt for at skabe endimensionelle mennesker og på den anden side blokbebyggelser med indlagte kollektive idealer, som tilsvarende er blevet beskyldt for at ensliggøre.

Byens billede af forstaden er negativt. Så negativt, at direktøren for Dansk Arkitekturcenter, Kent Martinussen, i 2012 kunne deklamere

»Så. Beklager: Forstaden er fortid.« (Weirup, 2012)

Det byggede formentlig på en observation af, at den urbane udviklingsenergi var flyttet fra forstæderne til byen i forlængelse af fattigfirserne. I de følgende årtier er urbaniseringen primært foregået på de store arealer, som afindustrialiseringen af byerne havde efterladt - industri- og havnearealer. Naturligvis blev og bliver der fortsat bygget i forstæderne, men skalaen er tonet ned.

Nu laves der faktisk rigtige forstæder igen. På gammeldags manér bygger vi to nye forstæder i henholdsvis Vinge i Frederikssund-fingeren og Nærheden i Hedehusene.

Forunderligt nok er forstæderne nu så negativt belastet, at man i Vinge betoner – og jeg citerer fra promotion-materiale:

*»Vinge er tæt på København, men byen er langt fra en traditionel forstad.
Vinge vil være en by hvor man kan mærke landskabet.
Derfor skaber helhedsplanen en tæt by med mange forskellige by- og landskabsrum.« (Byenvinge.dk)*

Når fremtidens forstad nu markedsføres som by, fortæller det ikke blot om den aktuelle opfattelse af forstæderne, men nok så meget om opfattelsen af byen. Byen fremtræder med afsæt i forstadsprojektet i Vinge primært defineret af tæthed og med betoning af variation i rummene.

Den egentlige bys øvrige karakteristika omtales ikke, så begrebet by fremtræder her som noget, der ikke er forstad. Det kunne siges at være forstadens ultimative sejr – byen defineres som forstadens modsætning!

Men de største aktuelle forstadsprojekter ligger slet ikke her, men inde i byen. For Kent Martinussen lavede en fejltolkning, da han erklærede forstaden for fortid. Ikke blot overså han de nye forstæder, der bliver og forbliver forstæder, uanset hvor meget de kalder sig noget andet. Mere alvorligt overså han, at forstaden indtager de nye dele af byen.

Parcellisering, individualitet, adgang forbudt til privat ejendom er blandt de kulturelle forstadsfænomener, der præger den ny by. Det ses fra Nordhavn over Bryggen til Ørestaden.

Selv almene boligprojekter herinde arbejder med parcelliseringens privatisering, som ikke tidligere var kendt i bysammenhæng.

Og i den sociale struktur bliver det ikke mindre tydeligt. Forstadens opløsning af gaderummet, hvor færdsels- og adgangsveje erstattede opholds- og handelsgader er nok det lettest opfattelige. Og helt symbolsk optræder forstadens rækkehus nu i en skrabet udgave under navnet 'byhus'.

Forstaden opstod for at afhjælpe byens mangler og for at give adgang til sundhed og bedre boligstandard. Forstaden blev fødselshjælper for det so-

cialt segregerede bylandskab. Aktuelt er de boligkulturer og adfærdsnormer, som forstaden har givet udviklingsrum til, de normer, der former den nye by.

Endelig bliver forstaden by ...

Ill. 8. Havnevigen syd for Islands Brygge er et fint eksempel på den opløsning af byens klassiske struktur, som forstadens formmæssige indtog medfører. Ingen gader og uden logisk aflæselighed af det bebyggede landskab. Her bliver der behov for forstadernes karakteristiske kvarter- eller bydelsskilte, der forsøger at sætte den besøgende i stand til at finde vej.

Foto: Poul Sverrild

Referencer

Aburas, L. Føtexsøen, 2009, s.46

Boligdebatten.dk

Byenvinge.dk

Falch, Michael / Malurt, 1980

Illustreret Tidende, 1863

Jauhiainen, J.S., Suburbs i *Cities in World History*, Oxford 2013, s.791

Kristensen, H.K og Poulsen, B. *Danmarks byer i middelalderen*, 2016, s.13

Weirup, T. *Forstadsland*, 2012, s.182

Zerlang, M. Forstaden og dens forfattere, i *Historiske meddelelser om København*, 2001, s.85-94

Fra provinsen til forstæderne – vandring og bosætning i København

---

Hans Thor Andersen & Hans Skifter Andersen

Titlen antyder en ensidig strøm af mennesker fra land og forstad til de centrale bydele – den rigtige by? Der kan opstilles mange betragtninger over forandringerne i den nutidige, vesterlandske by. Giver det overhovedet mening at sondre mellem forstad og by? Når det kommer til stykket er en definatorisk bestemmelse af by og forstad tæt på umulig ligesom en afgrænsning mellem forstaden og byen; i Københavns tilfælde er det almindeligt at gøre centralkommunen til 'byen' selvom dens yderdistrikter – indlemmet i 1901/02 – ofte er mindst lige så forstadsagtige som de omliggende forstæder. Tilmed rummer dele af forstæder bebyggelser af mere bymæssig karakter end store dele af Københavns kommune: Tænk blot på Strandvejen gennem Hellerup eller Søborg Hovedgade og sammenlign dem med Husum-Brønshøj eller Nordvest nord for Bispebjerg.

Hvis byen skal defineres morfologisk, det vil sige defineret gennem bebyggelsens præg, fx. sluttet bebyggelse i flere etager opført langs gadelinien, så er det meste af Københavns yderdistrikter også forstæder. Endnu sværere er det i Århus, Odense og Ålborg, hvor der ikke (mere) er en administrativ grænse mellem forstaden og 'byen'; her er det rigtig svært at enes om at trække en grænse mellem byen og forstaden. Med andre ord er det næppe en meningsfuldt at tale om 'forstad' og 'by' hverken på baggrund af administrative eller morfologiske forskelle.

Så er det mere meningsfuldt, at se byen som en funktionel helhed, hvor bybygningens særpræg træder i baggrunden til fordel for forbindelser, relationer og sammenhænge med henblik på at forstå flyttemønstrene. Det er imidlertid ikke nogen enkel opgave, da en mængde faktorer som individuelle forhold, præferencer og ressourcer naturligvis har stor betydning, men også institutionelle rammer (eksempelvis ejerform, finansieringsmuligheder), lokal serviceforsyning (offentlig og privat), diverse reguleringer og meget andet påvirker det 'frie valg'.

Nye flyttemønstre?

På det seneste (2016) er der dukket stadigt flere nyheder op med titler som *Tilflytningen til København er gået i minus* (Politiken, 21.2.2016), *Derfor siger børnefamilier farvel og tak til København* (Politikken, 23.2.2016) *København er historisk populær, men attraktiv gruppeflytter ud* (JP, 6.10.2016). Artiklernes titler signalerer tydeligvis, at der ikke nødvendigvis kan forventes en stadig strøm af tilflyttere til København som offentligheden (og lokalpolitikkerne?) ellers har væn-

Hans Thor Andersen

Født 1956

Cand.scient., lic.scient.
dr.scient

Ansættelser:

Geografisk Institut,
Københavns Universitet

Nuværende ansættelse:

Statens Byggeforsknings-
institut, Aalborg Universitet

Hans Skifter Andersen

Født 1943

Cand.polyt.

Ansættelse:

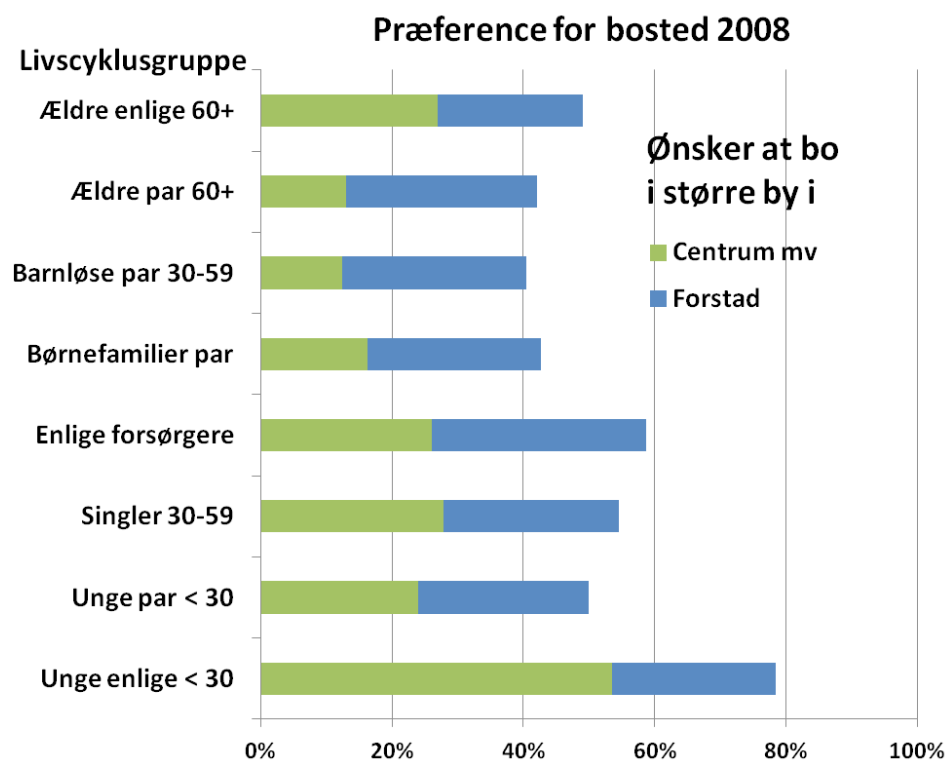
Statens Byggeforsknings-
institut

Nu adjungeret professor,
SBI/AAU

net til. Nu var det ellers lige fastslået, at folk vil bo i byen og at storbyerne – ikke kun København – ville blive ved med at vokse. Så hvad ligner det, at udviklingen pludselig skifter retning?

Der er dog næppe tale om en afgørende vending i bolig- og bosteds præferencerne, som ellers har været fremhævet som forklaring på storbyernes befolkningsvækst, for de undersøgelser, der har været gennemført, viser en forbløffende stabilitet hvad angår foretrukket bosted: Et parcelhus i forstaden er og bliver den foretrukne boligform for de fleste. Det har krisen ikke kunnet rykke ved, højst trække beslutningen om flytning ud.

Når det har stor interesse er det ikke kun for statistikernes skyld eller af hensyn til boligbyggeriet mm; også kommunerne følger nøje med. Ikke mindst fordi det økonomisk spiller en stor rolle for den enkelte kommune: På den ene side påvirkes budgetterne direkte gennem skatteindtægter (gode skatteborgere) og driftsudgifter, men også indirekte takket være den kommunale udligning. En tommelfingerregel siger at hver ekstra borger, der flytter til eller fra påvirker det kommunale budget med 50.000 kr. Med andre ord kan en mindre kommune, med 200 nettofraflyttere årligt skulle barbere 10 mill. kr af budgetterne – hvert år. Da det samtidigt er de unge, der er de mobile, betyder det en hurtig forgubning i fraflytningskommunerne – ud over den økonomiske øretæve og omvendt sprudler tilflytningskommunerne af virke-trang og udvikling, der tilmed medfinansieres af udligningsordningen.

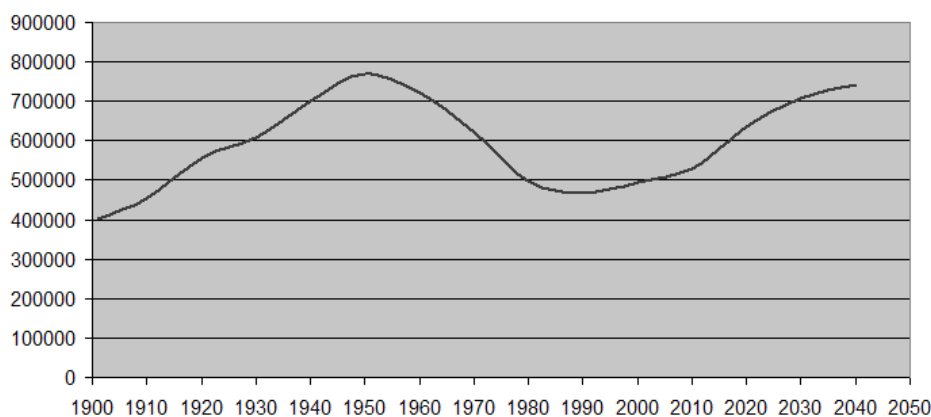

Figur 1. Befolkningens bostedspræferencer 2008.

Kilde: Kristensen & Skjifter
Andersen 2009

Befolkningens bosteds og boligpræferencer kan principielt studeres på to måder; enten gennem interview eller spørgeskema om foretrukne lokaliserings- og boligtyper eller ved at studere befolkningens faktiske flyttemønstre. Desværre er der kun gennemført ganske få analyser af bolig- og bostedspræferencer i befolkningen; de seneste er gennemført af Center for Bolig og Velfærd i 2008 og som det fremgår af figur 1 er det kun blandt unge enlige, der er flertal der foretrækker en central placering i byerne.

Københavns kommune, befolkning 1901 - 2016

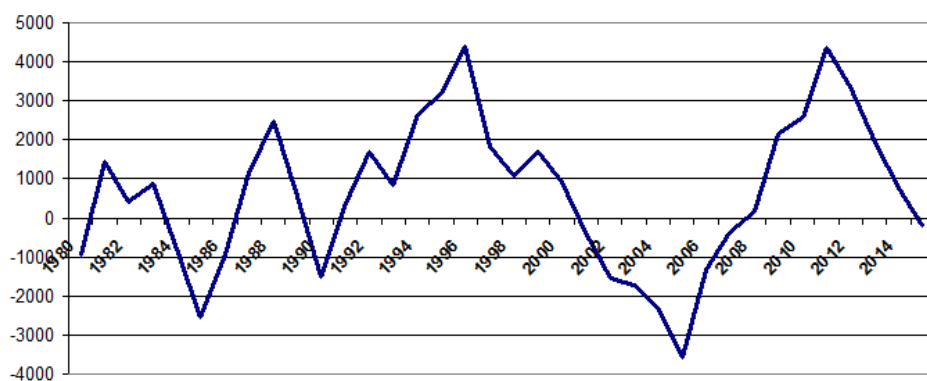

Figur 2. Samlet befolkning i Københavns kommune 1901-2016 samt prognose 2016-2040.

Kilde: Statistikbanken og Københavns kommunes statistik

Befolkningen i Københavns kommune steg markant gennem den første halvdel af det 20. århundrede og toppede i 1950 med 768.000 indbyggere. Herefter satte en kraftig nedgang i folketallet ind, en nedgang, der varede til omkring 1990: Godt 300.000 borgere forlod kommunen; langt de fleste til fordel for forstadskommunerne, der kunne lokke med moderne boliger, lys og luft, nye institutioner og indkøbscentre, men der var også en nedgang for Hovedstadsområdet som helhed i denne periode fordi industrien i København lukkede i stor stil samtidig med at nye industrier blomstrede op i Jylland. Det var i forstæderne fremskridtet buldrede frem mens den gamle by sank sammen i en blanding af dårlige og forældede boliger, nedslidt infrastruktur og forfaldne havne- og industriarealer. De, der flyttede fra København, var de unge familier, veluddannede, med fast arbejde og gode indkomster. Denne udviklingsfase, forstadsudviklingen eller suburbaniseringen, ramte næsten overalt i den vestlige verden de gamle bycentre, der imidlertid fik en renæssance fra 1990'erne og frem. Men måske mindre drevet af ændrede præferencer end af ændrede økonomiske, erhvervs- og uddannelsesmæssige forhold.

Københavns kommune, nettoflytning 1980 - 2015

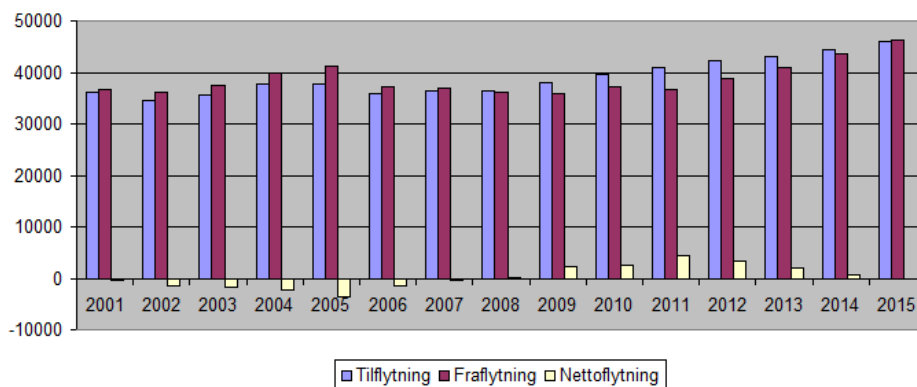
Figur 3: Indenlandsk nettotilflytning til Københavns kommune 1980-2015.

Kilde: Statistikbanken

Figur 3 viser den indenlandske nettoflytning til Københavns kommune for hver af årene 1980 – 2015; det fremgår tydeligt, at der er tale om ‘ups and downs’. Perioder med stor tilflytning veksler med perioder med betydelig fraflytning. Eksempelvis skete der en markant nettotilflytning fra 1992 og knap ti år frem, hvorefter fraflytningen steg år for år frem til krisen slog igennem i 2007. Det fik strømmen til at vende og København fik en voksende nettotilflytning i nogle år indtil den fra 2012 begyndte at mindske og fra 2015 igen er gået i minus. Det er fristende at koble dette mønster sammen med udviklingen i beskæftigelse og boligpriser, hvor de stadigt stigende boligpriser i 00’erne fik mange til at forlade centralkommunerne til fordel for fjernere lokaliteter, bla. i Syd- og Vestsjælland. Med krisen blev det svært at sælge boliger i Hovedstaden og udflytningen gik i stå for en tid, men er nu tilsyneladende på vej igen parallelt med at boligpriserne i København er steget til nye rekorder.

Billedet er dog mere komplekst end nettotallene viser, for det første er det klogt også at tage bruttostrømmene med i overvejelserne, se figur 4. Det første, der bemærkes er den meget store forskel på brutto og nettostrømmenes størrelse: Bruttostrømmene er omkring 20 gange større end nettostrømmen. Når der i 2014 var en nettotilflytning på 764 borgere dækker det over at 44.333 flyttede til København, men samtidig forlod 43.569 borgere kommunen. Nettostrømmen ser ikke særlig voldsom ud i sammenligning med bruttostrømmene, men det er alligevel den medieerne flittigt rapporterer hver gang Danmarks Statistik offentliggør nye tal på området. Det næste forhold, der bør bemærkes er det stigende antal flytninger i perioden 2001 – 2015 samt den afdæmpende virkning krisen havde. Læg mærke til at flytteområdet faldt før krisen, nemlig allerede i 2006.

Københavns kommune, bruttoflytninger 2001-15

Figur 4. Indenlandske flytninger til- og fra Københavns kommune 2001-2015.

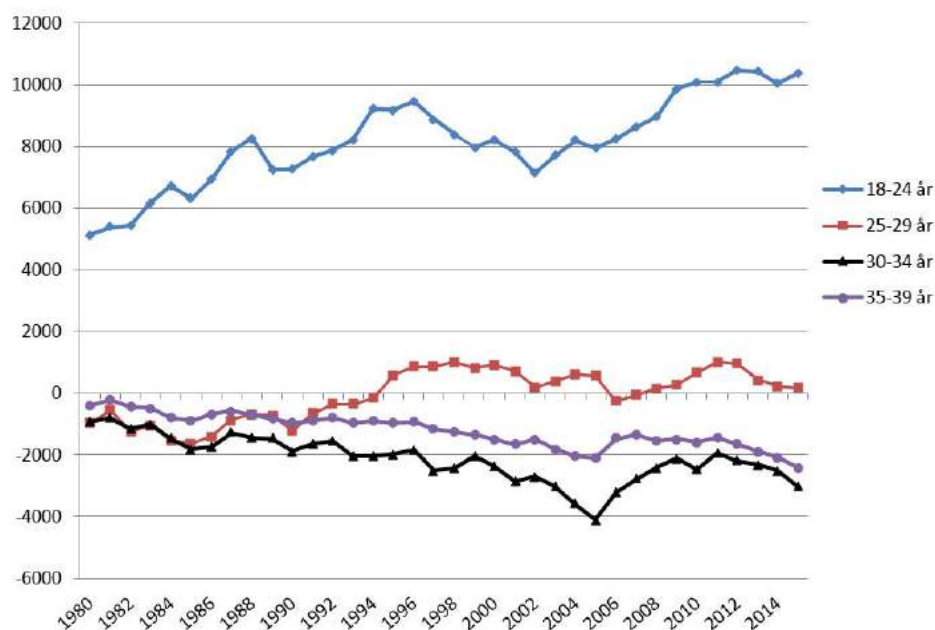
Kilde: Statistikbanken

Størstedelen af de, der flytter rundt i Danmark, er mellem 18 og 35 år; især unge i tyverne har en høj flyttefrekvens: Aldersgruppen flytter ca. 40.000 gange årligt – vel at mærke for hver årgang (som typisk omfatter 70.000); for de 40-årige er der tale om 10.000 årlige flytninger og de 60 årige godt 3.000 flytninger årligt.

I 2015 flyttede i alt 46.096 til Københavns kommune, af disse var 27.479 (næsten 60%) mellem 20 og 30 år og næsten $\frac{3}{4}$ af tilflytterne mellem 20 og 40 år. På den baggrund er det værd at se nærmere på disse aldersgruppers flyttemønstre.

Figur 5 viser, at der sker en stigende nettotilflytning blandt de 20 – 24 årige, mens der er omtrent balance mellem til- og fraflyttere for de 25 – 29 åriges vedkommende og blandt de 30 – 39 årige er der i hele perioden fra 1981 tale om en netto fraflytning. Antallet af nettofraflytterne er tilmed stigende gennem perioden og udgør samlet omkring 4.500 i 2015 mod kun ca. 1500 i 1981. Dette forholdsvis høje antal fraflytninger opvejes dog af de 20 – 24

Aldersbetinget nettotilflytning, Københavns kommune 1980 - 2015

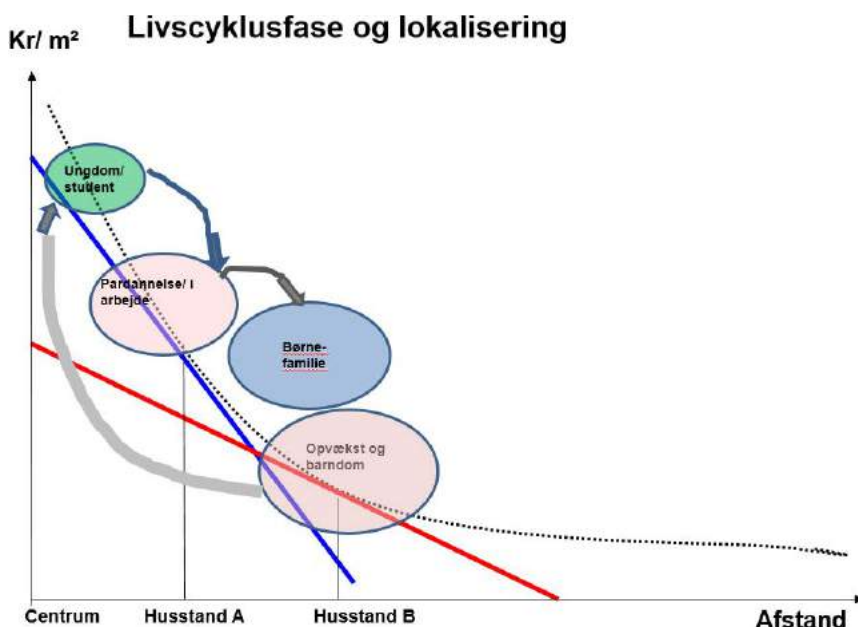
Figur 5: Aldersbetinget nettotilflytning, Københavns kommune 1981-2015.

Kilde: Statistikbanken

åriges flyttmønster; der flyttede netto godt 10.000 til Københavns kommune i 2015.

Bosætningsmønstrene i byen har været et kernefelt i socialgeografien: Hvor bor hvem henne? Og hvorfor? Chicagosociologerne var de første til at identificere bestemte sociale mønstre i storbyen. Befolkningen bosatte sig ikke tilfældigt, men tydeligvis efter stand og familieforhold. Det førte til formulering af livscyklusbegrebet – at mennesker i den vestlige verden typisk gennemlever en række stadier gennem livet: fra barn, over nyligt flyttet hjemmefra, til parring og senere familie og senere som ældre samt enke/enkemand. Hvert af disse stadier rummer særlige boligmæssige præferencer og – muligheder, der kommer til udtryk gennem ændret bosætning.

Et klassisk forsøg på at forklare disse forhold blev gjort af Alonso, 1960. I hans model antoges det at ejendomsværdierne var stigende mod bymidten samt at den enkelte husstand ville forsøge at maksimere sin velfærd, idet en husstand kan bruge sine ressourcer på boligareal, transport samt alle andre varer og tjenester. En given husstand kan altså veksle få, men dyre kvadratmetre, til mange og billigere kvadratmetre mod at transportere sig længere eller eventuelt omlægge forbruget for at finansiere et større boligforbrug. Hvad den vælger afhænger af dens præferencer. Disse varierer naturligvis fra individ til individ, men der er alligevel nogle typiske fællestræk: Unge og yngre, barnløse par prioriterer generelt nærhed til de centrale bydele over plads og fx. adgang til grønne arealer. Børnefamilier vil typisk foretrække mere plads frem for nærhed til arbejde og forlystelser. Modellen tager højde for individuelle forskelle med hensyn til ressourcer og præferencer, men ikke til institutionelle forhold, fx. særlige krav til overhovedet at kunne få en bolig på en given lokalitet. En anden amerikaner, Hoyt, havde sidst i 1930'erne korrigeret Chicagosociologernes koncentriske model ved at dokumentere, at de nordamerikanske storbyer var socioøkonomisk opdelt i sektorer således at de bedst stillede typisk boede i den samme ende af byen gerne langt fra arbejdere og fattige indvandrere.

Figur 6: Lokaliseringsvalg for husstande afhængigt af livscyklusfase og præferencer. Den stiplede linie angiver arealpriserne i en by, den blå og røde line præferencer for henholdsvis en barnløs husstand og en børnefamilie.

Kilde: Hans Thor Andersen

Sammen giver de nævnte modeller en empirisk holdbar forklaring på befolkningens bosætningsmønstre i en storbyregion; socioøkonomisk deler den sig op efter ressourcer, livscyklusmæssigt efter præferencer for især byliv eller fred og ro. Udviklingen i København og andre storbyer i Vesteuropa har fået flere til at overveje om der er tale om et trendbrud, der indebærer at fx. børnefamilierne har fået ændrede bolig- og bostedspræferencer således at denne husstandstype ikke længere i stort omfang flytter fra de centrale bydele til forstæderne? Det har afgørende betydning for Københavns og Frederiksberg kommuner; vil de udvikle sig til middelklassekommuner med høj beskæftigelsesfrekvens, gode indkomster og mange børnefamilier? Eller er udviklingen gennem de sidste 5 – 10 år mere et spørgsmål om konjunkturer og ændringer på boligmarkedet? Med andre ord; er der tale om et midlertidigt konjunkturskifte eller et strukturelt skifte mod en anden bymodel, hvor middelklassen samles i de centrale bydele?

I begyndelse af 00'erne flyttede et større antal københavnere hvert år ud af kommunen og bosatte sig stadigt længere væk fra Rådhuspladsen; et stort antal sjællandske kommuner igangsatte bosætningskampagner for at lokke de boligsøgende og, som oftest, unge familier til. Men krisen, der tog fart fra 2008, satte en brat stopper for den trafik. Københavnerne blev boende og efterhånden blev det en almindelig opfattelse, at de unge familier havde fået andre præferencer end deres forældres generation. De havde valgt parcelhuset fra og foretrak livet i etageboliger i Københavns (og Frederiksbergs) tætbebyggede dele, hvor de kunne nyde godt af nærheden til byens mange tilbud. Den nævnte survey om boligpræferencer (Kristensen og Skifter Andersen, 2008) viste imidlertid at der stadig er en tårnhøj præference hos børnefamilierne for at bo i enfamiliehus (over 90 pct.). Spørgsmålet er i hvor høj grad det er lykkes København at ændre ved disse præferencer som følge af de generelle forbedringer der er sket i byen gennem de sidste 20 år.

De vigtige og mærkbare ændringer med hensyn til Københavns kommunes demografiske forhold, bla. stigende indkomstniveau, flere børnefamilier, færre ældre og flere unge, er i betydeligt omfang et resultat af den byplan- og boligpolitik kommunen slog ind på fra 1990'erne: Udvikling af nedslidte erhvervs- og havnearealer samt udnyttelse af andre ekstensivt anvendte areal i byen til først og fremmest boligformål. Et midlertidigt stop for opførelse af almene boliger og satsning på primært ejerlejligheder. Parallelt gennemførte kommunen en gennemgribende by- og boligforbedringsindsats i de nedslidte bydele; moderniseringer, lejlighedssammenlægninger, isolering og generelle forbedringer har betydet at boligstandarden i dag er på niveau med de fleste forstæder. Der er ikke længere grund til at flytte ud af kommunen såfremt man ønsker en moderne bolig.

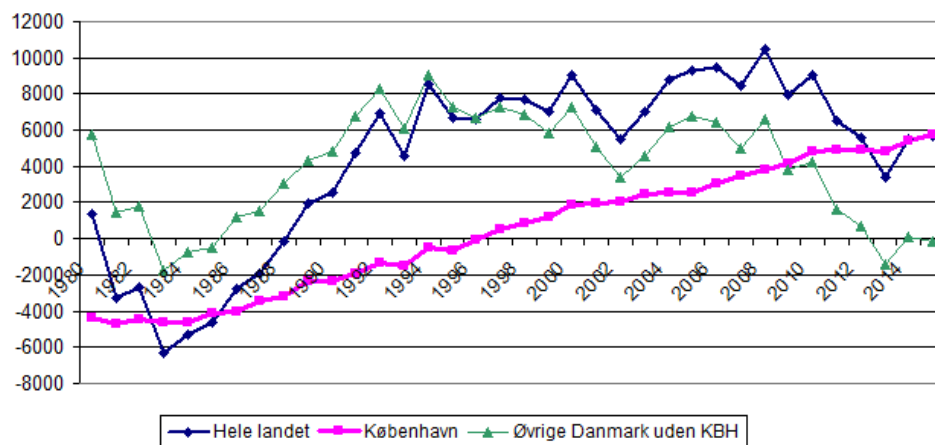
Samtidigt er den ældre befolkning af mindre velstående beboere, som blev ladet tilbage ved udflytningen til forstæderne i 1960-90, gradvist uddød eller udstødt i forbindelse med byfornyelsen til almene boligområder i forstæderne. Disse fysiske og demografiske forandringer har, på relativ kort tid, det vil sige siden slutningen af 1980'erne, ændret grundlæggende på Køben-

havns sociale og demografiske forhold. Resultatet er en markant ændring i københavnernes aldersprofil, uddannelses- og beskæftigelsesniveau og dermed også indkomstforhold: Fra at være Hovedstadens fattigste kommune målt pr indbygger, med relativt flest borgere på kontanthjælp og med en voldsom overvægt af ældre og enlige er Københavns kommunes befolkning blevet stærkt forynget ligesom indkomstniveauet er stigende parallelt med den voksende beskæftigelsesfrekvens. Samtidig er middelklassefamiliernes antal steget. Det er klart, at denne forandring af beboernes sociale og demografiske forhold også påvirker brugen af byen og de bolignære områder.

Befolkningsudviklingen i Københavns kommune

Befolkningsudviklingen har principielt to årsager; den naturlige befolkningsvækst og flytninger. Den første omfatter forskellen mellem fødte og døde; den anden indenlandske omflytninger og indvandring. Gennem de sidste par hundrede år har der været en befolkningsstilvækst i Danmark og specielt i byerne. Men før da kunne misvækst, krig og diverse epidemiske sygdomme hurtigt tynde ud i folketallet. Desuden var der en ganske høj spædbørnsdødelighed, der kombineret med ringe hygiejne og utilstrækkelig føde, sikrede at den samlede befolkningsstilvækst var beskednen frem til midten af det 19. århundrede. Herefter steg folketallet hurtigt, hvad der gav en betydelig byvækst frem til 1. verdenskrig.

Naturlig befolkningsvækst 1980-2015

Figur 7: Naturlig befolkningsvækst i København og Danmark 1980-2015.

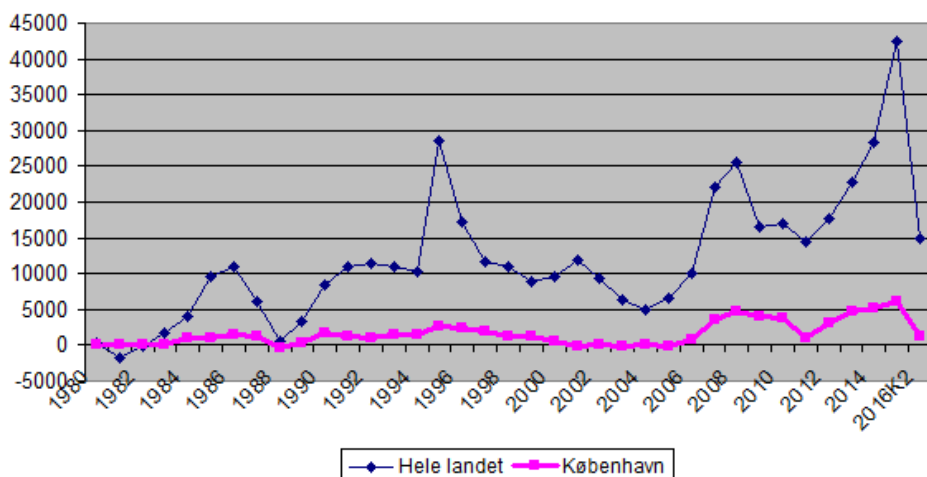
Kilde: Statistikbanken

Figur 7 viser den årlige, naturlige befolkningsvækst, det vil sige antal levende fødte minus døde for henholdsvis København og Danmark (inkluderet København). I midten af 1980'erne oversteg antallet af døde fødslerne med 6.000 om året; heraf udgjorde det københavnske 'underskud' 4.000. Fra omkring 1990 var der igen en positiv befolkningsvækst i landet som helhed, mens København først fra midten af 1990'erne har et mindre fødselsoverskud. Det bemærkelsesværdige er, at Københavns fødselsoverskud fortsætter med at vokse mens landet som helhed har et aftagende fødselsoverskud:

I de sidste par år har landet uden for København fødselsunderskud, mens Københavns fødselsoverskud opvejer dette.

En anden vigtig del af flytningerne er til- og fraflytning i forhold til udlandet; indvandringen omfatter alle former for tilflytning fra udlandet og udvandringen tilsvarende alle flytninger ud af landet. Skønt det samlede antal er behersket i forhold til de indenlandske flytninger, så udgør det dog et stigende antal, jf. figur 8. Trenden siden 1981 har været klart stigende for Danmark som helhed, men ganske stabil på et minimalt omfang for Københavns vedkommende indtil 2014-15, hvor borgerkrigen i Syrien har sendt millioner på flugt og hvoraf en mindre del har nået landets grænser. Udover flygtninge rummer kategorien også studerende, midlertidigt udstationerede mm.

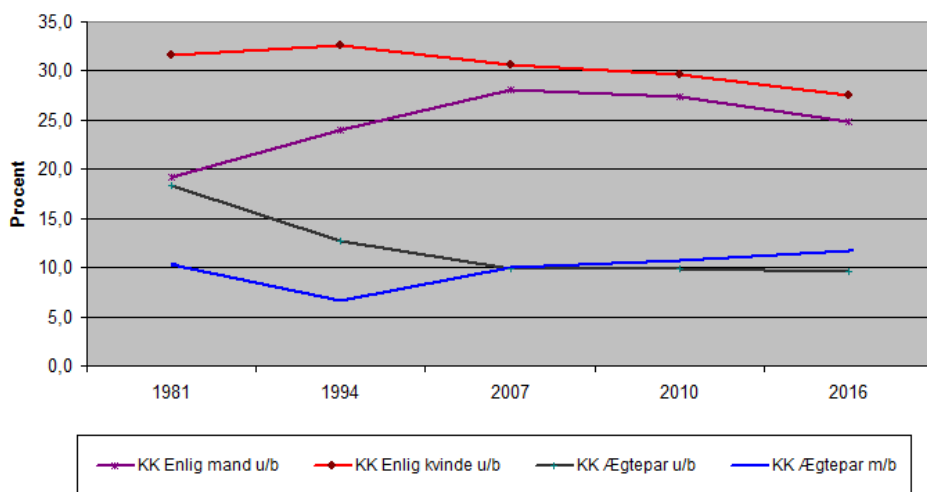
Nettoindvandring 1980 - 2016: Q2

Figur 8: Nettoindvandring til Danmark og København i perioden 1981-2016, andet kvartal.

Kilde: Statistikbanken

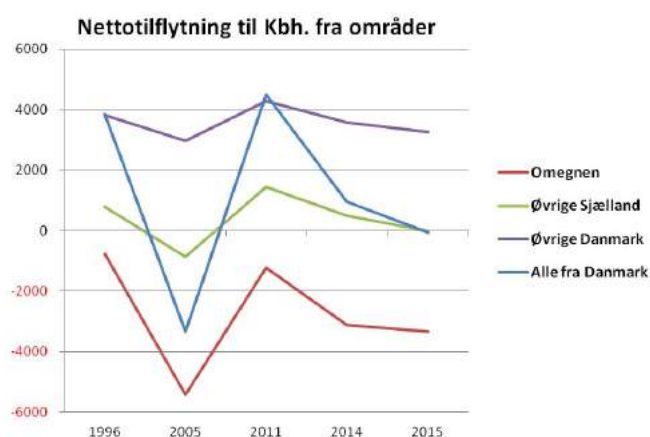
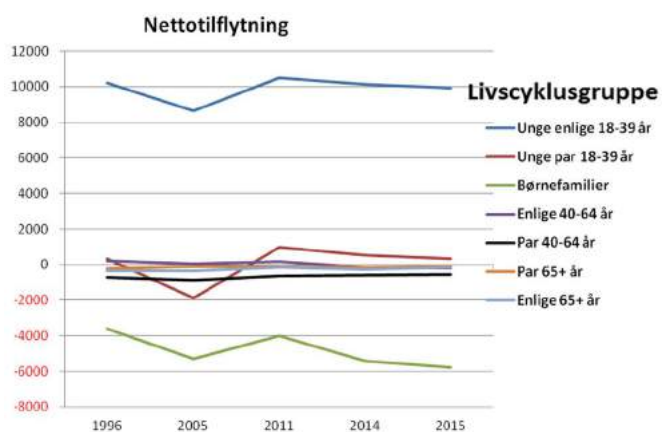
Husstandstyper i Københavns kommune

Figur 9: Husstandstyper i Københavns kommune 1981 – 2016.

Kilde: Statistikbanken

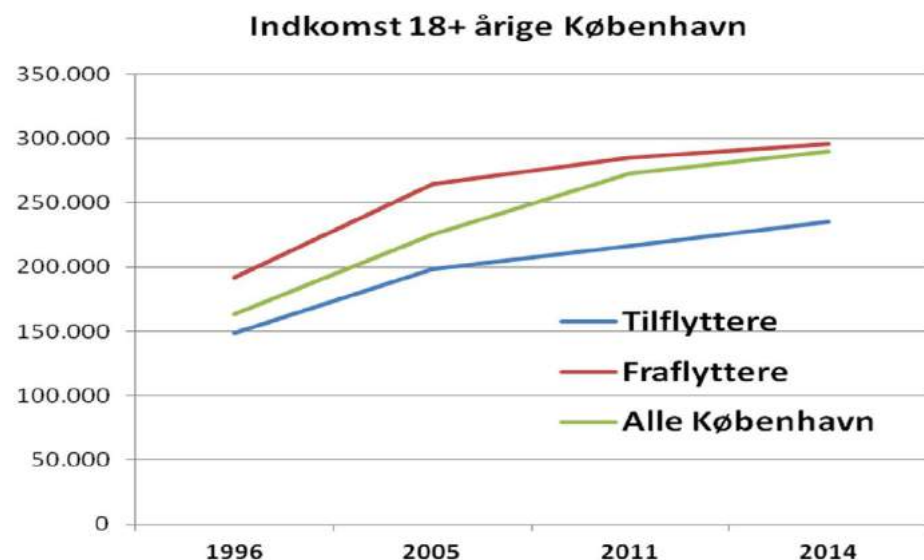
Husstandssammensætningen har gennemgået en række forandringer især i 1980'erne og 1990'erne i retning af flere enlige m/k, der tilsammen udgør knap 60% af alle husstande. Ægtepar med børn, den stærkt eftertragtede husstandstype, udgør i omegnen af 10 procent, men er de seneste år vokset i omfang. Kategorien ægtepar uden børn er reduceret fra knap 20 til 10% i perioden. Samlet set er forandringerne beskedne, men med et lille plus for børnefamilierne.

En specialkørsel, der kortlagde forskellige livscyklusgruppers flyttemønstre i perioden 1996 – 2016, bekræfter det overordnede billede (se fig. 10a): Børnefamilierne har gennem hele perioden forladt København og er blevet erstattet af unge, enlige. For de øvrige livscyklusgrupper gælder det, at der er omtrent balance mellem til- og fraflytning. Det fremgår af figur 10b, at den overordnede flyttebevægelse kun i de egentlige kriseår har været kraftigt rettet mod København. I perioder med vækst og fremgang er der tale om en moderat nettotilflytning – modsat hvad mange tror. Desuden ses det tydeligt, at det er en kombination af tilflytning fra øvrige Danmark (dvs. minus Sjælland) og reduceret udflytning fra København, der giver flytteoverskuddet i kriseårene (2009-13). Flyttebalancen i forhold til omegnen har hele perioden 1996-2015 været markant negativ og endda med et voksende minus.

Figur 10a og b: Nettotilflytning til Københavns kommune 1996 – 2015.

Kilde: Danmarks Statistik, specialkørsel

Figur 11: Indkomstudvikling for voksne københavnere samt til- og fraflyttere 1996 – 2014.

Kilde: Danmarks Statistik, specialkørsel

Indkomstudviklingen afspejler til dels flyttemønstret; de mange unge, enlige har typisk lavere indkomster end københavnernes som helhed, mens de yngre fraflyttere gerne har en højere indkomst end det københavnske gennemsnit. Det er dog interessant, at forskellen mellem fraflytterne og alle københavnernes stort set er væk: Indkomsterne i København er steget forholdsvis mere end i de fleste kommuner i storbyen. Mens Københavns kommune i 1996 havde storbyens laveste gennemsnitsindkomst er kommunen i dag (2015) på niveau med kommunerne på Vestegnen.

En let opsummering

Når flyttemønstrene præsenteres i nyhedsmedierne er det oftest nogle ganske forsimplede forståelser, der præsenteres. Overfladiske konklusioner kan skabe dramatiske overskrifter, men sjældent dybere forståelse af årsag og videre udvikling. Det gælder også flyttemønstrene og urbaniseringen.

Til trods for megen italesættelse af en ny retning på byudviklingen og urbaniseringens uafvendelighed ses der ikke tegn på, at den hidtidige bymodel er under afvikling. Denne bymodel er baseret på erfaringerne med den nyere urbanisering, hvor unge flytter mod byens centrum, mens børnefamilierne søger mod forstæderne. Der er primært tale om konjunkturbetingede forsinkelser gennem de seneste år. Dermed ikke sagt, at der ikke findes børnefamilier, der frivilligt bliver boende i centrum eller at der kan findes unge, der foretrækker at bosætte sig i omegnens kollegier og øvrige boligmasse. De fylder bare ikke så meget i statistikken, at der kan tales om et skifte i hverken byens sociale geografi eller befolkningens bosteds- og boligpræferencer. Den igangværende økonomiske vækstperiode indebærer generelt stigende boligpriser, der navnlig kan mærkes i de centrale bydele (en stigning på 50% siden 2010 er ikke usædvanlig). Det skaber en tydelig bølge af udflytninger fra de dyre, centrale bydele mod de noget billigere boliger i omegnen.

Der er derfor ikke tale om, at Københavns kommune gennem byfornyelse, boligforbedringer og omfattende byggeri af især ejerboliger er blevet en socialt og økonomisk anden by. Det overordnede billede af et centrum, der tiltrækker unge, enlige og udstøder lidt ældre, især børnefamilier, holder stadig. Der er endda en et voksende antal i alderen 30 – 39 år, der forlader kommunen. I den forstand holder den hidtidige bymodel. Men der er sket mindre forskydninger, der har betydet lidt færre enlige, lidt flere børnefamilier. Det skyldes i høj grad udviklingen af nye bydele på tidligere havne- og erhvervsarealer samt den omfattende by- og boligforbedring, der har fundet sted gennem de seneste årtier. Det fører til et betydeligt pres på boligmarkedet, hvor det bliver stadigt vanskeligere for lavindkomstgruppen at finde betalelige boliger i de centrale bydele.

Københavns flyttebalance er stærkt konjunkturafhængig; i opgangstider finder en nettoudflytning sted og i nedgangstider ændres dette til nettotilflytning, jf. figur 3. Når folketallet er stigende er det primært gennem den naturlige befolkningsvækst og indvandring fra udlandet. Her udgør ind-

vandrere fra Østeuropa en stor andel. København har nydt godt af en ændret erhvervsstruktur fra sidst i 1980'erne, større statslig vægt på landets eneste rigtige storby i den europæiske konkurrence og omfattende investeringer i infrastruktur og boligforbedring gennem de seneste årtier.

En vigtig pointe her er at man ikke bør drage forhastede konklusioner om en storbys udvikling eller befolkningens boligpræferencer ved blot at iagttage nettoflyttestrømmen i en kort årrække. Komplexiteten er større end som så.

Referencer

Kristensen H. og Skifter Andersen H., 2009, Befolkningens boligønsker, Center for Bolig og Velfærd –RealDania Forskning

Ligustermentalitet og landsbydrømme i storbyen

Marie Stender

Morgenfruer, persille og tomatplanter dyrkes i disse år på byens tage og rundt om vejtræerne. På brokvartererne indtages fortovet med havestole, krukke og webergriller, og i de nye byområder langs havnen pryder havenisser og privat-skilte nysselige forhaver og terrasser. De nye byboere bruger byrummet som både dagligstue og baghave, og det sætter sit præg på byen. Som antropolog interesserer jeg mig for de sociale normer og praksisser, som aktuelt mødes og brydes i byens byggede miljø, og hvordan nutidens byboere indtager deres omgivelser og omgås hinanden. Essayet her trækker på en række forskellige empiriske undersøgelser og analyser, som jeg har lavet i de nye boliger og byområder, som er vokset frem i København gennem de seneste årtier: Mit speciale om glashusene i de nye byområder (Stender, 2006), en række evalueringer af de nye byområder, jeg som konsulent i rådgivningsfirmaet Hausenberg stod for (Center for bydesign, 2009), og min ph.d., som handlede om, hvordan stedets identitet og sociale liv formes i nye boligbyggerier i Storkøbenhavn (Stender, 2014). Jeg lavede etnografisk feltarbejde i tre prominente eksempler på ny, dansk boligarkitektur: 8-tallet i Ørestad, A-huset på Islands Brygge og Lange Eng i Albertslund. Fokus var på hvordan stedet skabes, herunder hvilken rolle »by« og »byliv« spiller, selv i de bebyggelser der ligger i udkanten af byen eller i forstaden. Men derudover trækker jeg i dette essay også på generelle observationer fra Københavns brokvarterer, hvor jeg selv bor, samt en række interviews med beboere i byggeforeningshusene, som jeg lavede i forbindelse med bogen *Et lille hus i byen* (Stender, 2015). Byggeforeningshusene er ganske relevante i denne sammenhæng, for selvom de er bygget i en helt anden tid, så vidner deres popularitet – det er nogle af byens dyreste bolig-m² – om, at de svarer på nogle meget aktuelle drømme om netop »et lille hus i byen«.

Men hvorfor drømmer nutidens byboere om et lille hus? Tænker og handler de som var de i forstaden? Og har forstaden – med alle disse nye byboere – erobret byen? I oplægget til årets Byplanhistoriske Seminar er 'by' defineret som et sted med historiske lag, med høj og tæt bebyggelse, mange mennesker, trafik, butikker og liv, mens 'forstad' derimod har kort historie, åben spredt og grøn bebyggelse og social homogenitet. Men ud over de geografiske og bebyggelsestypologiske karakteristika, er det i diskussionen om forholdet mellem by og forstad også værd at se nærmere på, hvad det er for livsformer og identiteter, vi aktuelt forbinder med henholdsvis by og forstad. Det illustrerer tegnerne Wulf og Morgenthaler ganske rammende med en stribe, der karikerer forstadslivet, som det udspiller sig i ørkesløse rækker af ens huse og græsplæner, hvor alle bevidstsløst fortsætter i hver deres vante

Født 1978

Cand.scient.anth., PhD

Ansættelser:

Dansk Byplanlaboratorium,
Hausenberg Rådgivning

Nuværende ansættelse:

Statens Byggeforsknings-
institut, Aalborg Universitet

trummerum, selvom desperationen lurker under den trivielle overflade. Alle har ens tøj på og er i færd med at slå græs i deres ens haver, men et enkelt sted skriver en mand med græsslåmaskinens spor i græsset et desperat nødråb mod himlen: HELP. Ligusterhækken og det deraf afledte udtryk »ligusterfascisme« er i dansk sammenhæng et stærkt billede på kernefamiliens småborgerlige selvtilstrækkelighed. Sådan har det ikke altid været, som Peter Dragsbo også beskriver: »Helt op til 1970'erne var forstaden drømmen for de fleste. Men med miljøbevægelsen og venstrefløjens syn på 'ligusterfascisterne', der fik bil og osede af sted mod det borgerlige liv bag hækken, fik forstæderne et andet ry« (Dragsbo, 2008).

Hvis vi omvendt kigger på, hvad det er for et ry byen i den mellemliggende periode har fået, så indfanges det ganske godt i en anden stribe fra Wulff Morgenthaler. Her er en mand ved at sprøjte en lyserød spray ud over en søvrig forstadsvej, mens han siger »Vi har fået 'urbanitet' på spray. Det er drønsmart. Man sprayer bare og vupti ... Så er der sgu dømt metropol! Med hipstere og hele fejemøget!«. Og ganske rigtigt er der landet to unge hipsters med moderigtigt fuldskæg, kasket og Macbook-computere på en fortovscafé ved siden af en cykelbutik. Striben indfanger en aktuell forestilling om den urbane livsform, som noget der i høj grad er knyttet til kreative klasse og unge hipsters, der har fuldskæg og går op i cykler, lap tops og kvalitetskaffe. Her leves livet ikke bag hækken, men på fortovet. Men samtidig bliver det urbane her også portrætteret som noget lidt fimset og lyserødt, som måske nok er i høj kurs for alle vegne, men som er en kende overfladisk. En tynd fernis, der dækker over, at det i virkeligheden er forstadens boligform, vi bærer med os, hvilket for så vidt også ligger i debatoplægget til årets Byplanhistoriske Seminar.

Byen ind i stuen – De nye byområder

Hvis vi kigger på, hvordan boligerne i de nye byområder sælges, så er det meget ud fra en 'you can have both'-tankegang. »Til jer der vil bo i byen og i naturen«, stod der eksempelvis på nogle af de mange reklamer, som blev brugt til at sælge lejlighederne i 8-tallet i Ørestad. Bebyggelsen ligger jo også ud til fælleden, men interessant nok hedder det ikke mellem naturen og byen, som vel ville være en typisk beskrivelse af forstaden, men altså i *byen* og i *naturen*. Logikken genkendes i de bylivs-renderinger, der bruges til sælge lejlighederne både i Ørestad og andre nye bydele. De skildrer typisk i forgrunden børn, der leger, cykler, spiller bold, sejler med hjemmebyggede sejlskibe, og voksne der slapper af i solen, slentrer rundt, sejler kajak eller løber, mens man i baggrunden ser byen og de nye boligbebyggelser. Budskabet er naturligvis, at du kan leve et rekreativt fritidsliv med kajak og legende småbørn, uden at vinke farvel til byen. Det foregår nemlig ikke i en have eller grønne landskaber, men derimod i byens offentlige rum, på fortovet og kanalkanten omgivet af høje huse, cafeer og byliv. »Storbyens puls er lige om hjørnet – 12 minutter med metroen«, som det også hed i 8-tallets salgsmateriale. Arkitektonisk afspejler 8-tallet i sig selv et forsøg på at skabe en ny bebyggelsestypologi, der kombinerer elementer fra forstaden med byens bebyggelsesmæssige

tæthed, ved at etablere såkaldte »byhuse« med små terrasser ud til et gadeagtigt rum, selvom man bygger i højden. Alligevel vil stedet for alt i verden ikke være forstad, og bygherren investerede massivt i at drive cafe, galleri, og delikatessebutik i stueetagen – ikke fordi beboerne nødvendigvis selv bruger det, men det er vigtigt for dem, at det er der, for det er noget af det, der gør stedet til by.

Figur 3: På arkitekt-renderingerne er der gerne sommerbusstemning med stråhat, og børn der leger med sejlskibe - midt i byen. Rendering af 8-tallet.

Kilde: BIG Architects

Gennemgående er nemlig, at by og byliv er plusord. Det er noget man gerne vil trække ind i de her nye boliger, og som gør dem mange penge værd. På renderingerne af boligerne set indefra, ses byens skyline gennem panoramavinduet typisk meget mere detaljeret skildret end lejlighedens indre. Boligens rum fortøner sig i hvide vægge og minimalistiske møbler, mens vores opmærksomhed trækkes mod byens tårne og spir, mod byens lys og bylivet, der myldrer forbi i det fjerne. Byen suges ind i stuen som et kæmpe-mæssigt billede på væggen. Det giver jo anledning til at spørge, om byen så primært har status af et billede på væggen for nutidens byboere? Reelt har de færreste af boligerne naturligvis sådan nogle udsigter, men renderingerne tegner et drømmebillede, et æstetisk blik på byen, hvor den bliver en form for dekoration på væggen. Lidt af det samme ses i øvrigt også i den udbredte praksis med at hænge fotografier eller grafiske tryk, der portrætterer byen eller specifikke bydele, op på væggen, hvilket også ofte ses i de nye byboliger. De nye byboere dyrker byen som noget æstetisk og identitetsskabende, næsten lidt nostalgisk. Men hvordan lever de så i den og med den?

Nye byområder er over de sidste årtier vokset frem i de huller, som industrien har efterladt i byvævet, her er nye boliger og kontorhuse med glasfacader skudt op. For mange af beboerne er disse områder en mellemstation og en mellemting mellem byen og forstaden. Det gælder for unge familier, der er flyttet fra brokvarterne for at få mere plads, lys og luft uden at slippe byen helt. Og det gælder deres forældregeneration, som måske har solgt huset i forstaden og er flyttet til byen for at udleve deres anden ungdom. Her får man udsigt til byen og gåafstand til restauranter og butikker, men uden at ri-

sikere disko-rytmer om natten eller kanyler i sandkassen. Selvom byen trækkes ind som en herlighedsværdi, så holdes den samtidig på sikker afstand. Der er nemlig flere lag af grænser, som skærmer de nye boligområder. Dels har de offentlige rum typisk en ret privat, kontrolleret og gennemdesignet karakter, dels er der ofte tale om tidligere industriområder, som er afskåret af infrastruktur, hegn, jernbaner, og havnen. Det gør dem til rolige oaser tæt på bylivet. Og selvom byliv ofte er en del af det drømmescenarie, som renderingerne skildrer med cafeen som det arketypiske symbol, så viser erfaringerne også, at områderne alligevel ofte får karakter af soveby. Cafeerne lader vente på sig og butikslokalerne i stueetagen bliver omdannet til boliger, for huslejen er dyr og selvom bebyggelsestætheden er høj, er befolkningstætheden det ikke nødvendigvis, fordi folk bor i store lejligheder. Desuden er der tale om en forholdsvis homogen beboergruppe, som bor i ejer- eller andelsboliger, der kræver gedigne indkomster. Det er ikke nødvendigvis folk, der render rundt og laver byliv dagen lang, men nærmere nogen, som passer deres arbejde og falder i søvn foran fjernsynet.

At have – en have

Ikke desto mindre er idealet blandt beboerne i de nye byområder i høj grad et opgør med ligusterhækken. Som en beboer jeg engang interviewede i Schifters Kvarter på Holmen foragtende sagde om sine naboer »Dem derinde har barrikaderet sig med planter – det kan jeg jo ikke forstå, at man kan gøre sådan – det er som om, at deres gardiner og planter, det er deres ligusterhæk«. Man ser nemlig lidt skævt til naboer, der trækker sig tilbage og afskærmer sig, det betragtes som en adfærd, der hører hjemme i forstaden ikke byen. Men selvom der ikke er synlige ligusterhække, dukker der ofte usynlige op i stedet. Dels gennem de mange skilte, som myldrer frem, hvor det byggede miljø ikke tydeligt nok markerer grænserne. »Privat« eller »kun adgang for beboere« står der. Men også mere subtilt kan der skabes usynlige ligusterhække gennem uderum, der i så høj grad er defineret som udsigtsrum, at ikke en kat tør gå igennem. Arkitekter og byplanlæggere har ofte en forkærlighed for det åbne og transparente: store vinduer og åbne gårde, væk med høje og bastante afskærmninger, det skaber visuel sammenhæng og måske en form for social kontakt, tænker man. Men nogen gange ville reelle grænser nok at foretrække, for den private kontrol forlænges ud i byrummet, hvis ikke den holdes inden for et velafgrænset territorie.

Det vidner fotografiet fra Sluseholmen om. Her er boligens terrasse kun afskærmet fra fortovet med en lav glasafskærmning, som beboerne har set sig nødsaget til at klæbe et skilt på: »Kære hundeejer, venligst sørg for at din hund ikke besørger op af vores terrassemur«. Men de kære mennesker har jo netop ingen mur, og man kunne spørge om, ikke der var brug for en klarere grænsedragning her, måske en ligusterhæk slet og ret, så hund og havenisse kunne leve i fredelig sameksistens. En af hemmelighederne bag byggeforeningshusenes popularitet er netop den klare arbejdsdeling mellem forhaver og baghave, som vi også kender fra forstadens række- og parcelhuse. I forhaven er du offentligt tilgængelig, snakker med din nabo og deltager i fælles-

skabet, i baghaven er du mere privat og anonym. Men al den domesticering af uderum, hører den overhovedet hjemme i byen, kunne man spørge?

Figur 4: Når arkitekturen ikke trækker tydelige grænser, dukker beboernes egne skilte op. Terrasse med glasværn i Sluseholmen.

Foto: Marie Stender

Hvis vi vender blikket mod brokvarternes karrebebyggelserne, er der særligt én forandring, som sætter sit præg på byrummet i disse år: De mange altaner, der knopskyder på facaderne både til gaden og gården. Men også etableringen af havedøre fra stuelejligheder direkte til gården og de mange urban gardening initiativer, som spirer frem i plantekasser på tage, i parker og byggegrunde, men også i jorden rundt om vejtræerne hist og pist. Byrummet indtages rekreativt fra alle sider, domesticeres og dyrkes som have. At have – en have! Det er muligvis et tilfældigt sprogligt sammenfald, når samme ord bruges om udsagnsordet 'at have' og navneordet 'en have', men at dyrke jorden er jo en helt grundlæggende måde at tage ejerskab over den. Når byboerne dyrker grøntsager på tagene i »Tagtomat« og »Østergro«, eller planter figentræer op ad husmuren ud til fortovet og morgenfruer og tulipaner rundt om vejtræerne bliver byen pludselig mere grøn og blød og børnevenlig. Og så den bliver også i højere grad nogens.

Mange af byhave-initiativerne er fællesskabsorienterede og netop ikke omgivet af en ligusterhæk, der skal holde andre ude. Men så alligevel er der måske også her nogle usynlige hække på spil. I hvert fald kodes rummet til en bestemt type brug, og man kan overveje, om man må lade hunden tisse i krydderurtebedet rundt om vejtræet, og om alle må sætte sig på havestolene under figentræet på fortovet. Kan de beboerne som har indtaget gaden med krukke, grill og blomster stadig kan tolerere, at der vælter fulde folk rundt om natten og ligger knuste flasker næste morgen? Eller skal byrummet nu til at opføre sig som nogens forhåve? Københavns Kommune har valgt at byde fortovshaverne velkomne og har sågar udarbejdet en pjece om, hvordan man kan lave en selv. »Kunne du tænke dig at lave din egen fortovshave?« står der på forsiden. DIN EGEN, vel at mærke. Der lægges ikke skjul på de ejerskabsfølelser, som vel ofte følger med kruspersille og rabarber.

Hvis blot der er 1,5 meters fri passage, er man velkommen til at bemægtige sig byrummet bevæbnet med rive og stokroser.

Nu kunne det lyde som om jeg er forarget over de her fortovs haver, og blot synger et nyt vers i den samme gamle sang om det Søren Ulrik Thomsen så rammende har kaldt »parcelhus på højkant« (Thomsen, 2002), nemlig at forstadens pænhed, konformitet og kontrol gør sit indtog i den rå og autentiske storby. Og selvfølgelig kan fortovs haverne ses som privatisering af det offentlige rum, men alligevel er pointen en lidt anden, for personligt synes jeg faktisk at det bidrager til gadens sjæl og charme, at beboerne ikke har kunnet holde deres grønne fingre fra det offentlige domæne. Der er et element af civil ulydighed over det, et dryp af legende trods mod gadens entydigt offentlige orden. Men derudover kan vi måske også drage den konklusion, at 'forstad' anno 2016 ikke blot beskriver et geografisk afgrænset sted eller en bestemt bebyggelsestypologi, men snarere kan forstås som nogle mere generelle karakteristika ved den måde, vi bebor vores omgivelser? Det ligger jo i ordet for-stad, at den kobler sig på byen og henter sin identitet og mening herfra, men samtidig skaber en vis adskillelse og distance ved at lægge afstand til byen og indtage og domesticere sine nære omgivelser. Måske kunne man sige det sådan, at selvom vi ikke bor i forstaden – så bor forstaden i os. Domesticering, afstand og adskillelse er i dag også rumlige organisationsprincipper i byen, men det karakteristiske her er ikke desto mindre, at de her går hånd i hånd med drømmen om sammenhæng, fællesskab og friktion.

Drømmen om en landsby i byen – og byen som kollektiv daglistue

Lad os eksempelvis kigge på byggeforeningshusene igen, deres anden hemmelighed er nemlig, at de med både for- og baghave – i høj grad materialiserer drømmen om en landsby midt i byen. Et fællesskab, hvor man kender og hjælper hinanden, og hvor børnene selv kan løbe over til deres venner. Nogen ville måske mene, at det da netop er hvad forstaden handler om, men de mange forskellige steder jeg efterhånden har lavet interviews med folk

Figur 5+6: Fortovshaver er blevet populære på brokvartererne. Her i Willemoesgade på Østerbro.

Foto: Marie Stender

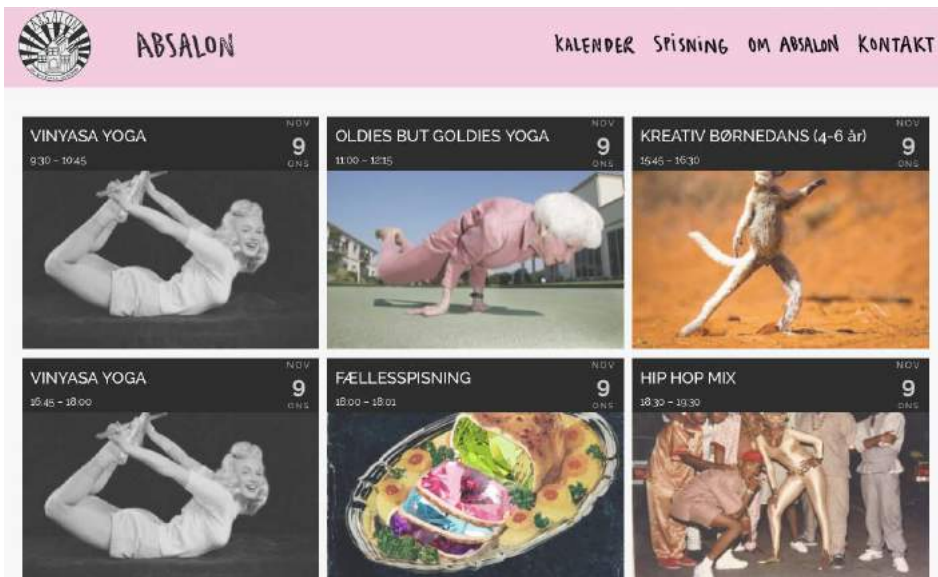
Figur 7: Københavns Kommune byder fortovs haverne velkommen, fordi det kan gøre byen mere grøn.

Kilde: Københavns Kommune

om deres boligform, er det ikke desto mindre typisk 'landsbyen', som bruges som metafor for det stærke lokalfællesskab. Og er der ét sted, hvor landsbydrømmen trives, så er det blandt familier i byen, som ikke kunne drømme om at bosætte sig i en rigtig landsby. Det ved developerne godt, og derfor har de brandet et sted som 8-tallet som »en moderne bjerglandsby«. Man kan indvende, at det bare er storytelling, eller »at smøre sukker på en lort«, som én af dem jeg interviewede i 8-tallet udtrykte det. Men ikke desto mindre er det en metafor, som har en vis resonans blandt mange af beboerne.

Det kan man f.eks. se på deres sociale medie forum 8-book, hvor ordet landsby optræder hyppigt i diverse tråde og diskussioner. Det bliver brugt med negativt fortegn af dem, der bare vil have en lejlighed med god udsigt og hurtigt får nok af fællesskabet: »Stort set alle i denne tråd ser det som en landsby, hvor man render hinanden på dørene og bliver venner op og ned af bakkerne...« skriver én eksempelvis. Men især bliver det selvfølgelig brugt med positivt fortegn af dem, der engagerer sig i fællesskab og naboskab og arrangerer fællesspisninger og diverse deleøkonomiske initiativer. Én kalder sig f.eks. »landsbyens smed« og har lavet et værksted i kælderen, hvor han reparerer småting for de andre beboere. Landsby-metaforen understøttes måske også af bebyggelsens enklave-præg. Både i byggeforeningshusene og 8-tallet er der tale om en gruppe boliger, som ligger samlet om et gadeagtigt rum og samtidig en smule afskåret eller afskærmet fra omgivelserne. Men også på brokvartererne støder man faktisk ofte på beskrivelsen af »det landsby-agtige«. Når børnene selv løber over til deres venner, når man hele tiden møder folk man kender på gaden, og når man møder venner og bekendte til fællesspisninger, loppemarkeder, gadefester og andre af de lokale, sociale events, som er meget oppe i tiden. Der er tale om en form for hjemliggørelse af det offentlige rum, hvor byrummet bruges som dagligstue, ikke med kernefamilien som social enhed, men derimod som ramme om nogle mere netværksbaserede fællesskaber.

Meget symptomatisk for den her drøm om den urbane landsby, er Vesterbros nye hotte mødested en kirke. Absalons Kirke er opkøbt af manden bag Tiger-butikkerne og omdannet til en slags moderne forsamlingshus: »Absalon er byens nye folkehus, hvor lokale og resten af byens beboere kan mødes og være sammen på nye måder (...) Du kan betragte stedet som en forlængelse af din egen dagligstue«, skriver de på hjemmesiden. Den er præget af ung hipster-æstetik, selv den lyserøde farve fra Wulf Morgenthalers urbanitets-spray går igen! Men samtidig gøres en dyd ud af også at henvende sig til ældre med reklamer for »Oldies but Goldies Yoga«. Det er spændende om det lykkes, for paradokset i denne type af urbane fællesskaber er nemlig, at de på den ene side tiltrækker ligesindede, men på den anden side også er defineret ved hele tiden at søge friktion i form en urban 'andethed', som de kan forstå sig selv i forhold til. Det skal netop gerne være en landsby i storbyen og ikke bare en landsby.

Figur 8: Et forsamlingshus for det urbane landsbyfællesskab? Absalons Kirke på Vesterbro.

Kilde: www.absaloncpb.dk

Friktion og jagten på den autentiske by

Den længsel efter friktion kommer for eksempel til udtryk, når en beboer på Vesterbro siger »Jeg vil til Nørrebro, hvor der stadig er noget proletariats«. Han havde fået nok af, at Vesterbro i stigende grad er blevet befolket af folk som ham selv. Problemet rykker jo så bare videre til Nørrebro, som en beboer jeg interviewede dér, kunne bevidne: »Nørrebro har jo en særlig identitet for dem, der bor her inklusiv mig selv – det er billigt, trashy, mangfoldigt. Eller sådan VAR det før, men nu er det café-smarte kommet herud. Vesterbropesten kommer krybende – med café-latte klientellet osv.« (Bech-Danielsen og Stender, 2016). Det er selve gentrificeringens motor, at den altid drives mod nye billige bydele, som opfattes som rå og autentiske, og dernæst indtages og formes de gradvist i den kreative middelklasses billede. Men denne dynamik er også relevant for diskussionen om forholdet mellem by versus forstad, fordi den urbane livsstil i høj grad handler om denne søgen efter friktion. Noget der får stedet til at stritte lidt imod, fordi det ikke er formet i den kreative middelklasses eget billede – og dog indtages og domesticeres det så, og formes netop i dette billede.

Snarere end at forstaden simpelthen blot vinder ind på byen, har vi at gøre med et skift i vores by- og stedsidealer. Ifølge den amerikanske sociolog Sharon Zukin er byidealet således skiftet fra 'den moderne by', der handlede om at sikre veje, boliger, infrastruktur og offentlige rum til et ideal, der i højere grad handler om 'den autentiske by'. I dén bliver det vigtigt at bevare historiske bygninger, småskala butikker og cafeer, ligesom byområder brandes som havende særegne kulturelle identiteter. Romantiseringen af den urbane landsby og de etnisk sammensatte arbejderklasse-områder er netop med til at fordrive selvsamme områders beboere, skriver Zukin: »Life in the original 'urban village' of ethnic and working class neighbourhoods before the 1960s was a recreation of tradition. In the gentrified and hipster neighbourhoods that have become models of urban experience since then, authenticity is a consciously chosen lifestyle and a performance, and a means of displacement as well« (Zukin, 2010).

Det nye by-ideal, som Zukin beskriver ses tydeligt i planer og renderingerne for nye byområder som Carlsberg og Nordhavn, hvor der netop gøres en dyd ud af at bevare gamle industristrukturer, og alt hvad der kan give stedet en særegen identitet, samtidig med at de obligatoriske små butikker, cafeer og gallerier er i højsædet. Men også når vi kigger på, hvordan byrum i øvrigt aktuelt udformes eksempelvis i Superkilen på Nørrebro: De er umiddelbart meget urbane i deres udtryk – indrammer og iscenesætter byens etniske mangfoldighed på kreativ og fantasifuld vis, men alligevel skræddersyet til nogle bestemte segmenter. For så vidt skabes også her nogle kollektive dagligstuer til bestemte grupper, og dog byggende på den her identitetsgivende urbane friktion, som de på én gang søger, men også domesticerer.

Opsummering

Har forstaden erobret byen? By og forstad er måske ikke længere at betragte som geografisk adskilte steder, hvor den ene vinder ind på den anden. Vores måder at indtage omgivelserne kan nemlig i vid udstrækning karakteriseres som forstadslige uanset hvor vi bor: De nye byområder suger byen ind i boligen, men usynlige ligusterhække dukker ikke desto mindre op. Den afstand, som tidligere var forstadens kendetegn, er også at finde i byen, men her søges den overkommet i længslen efter sammenhæng, fællesskab og friktion. Arkitekter og planlæggere har en forkærlighed for det åbne og transparente, hvor alle har adgang, men i praksis bliver netop disse åbne og diffuse rum ofte ret utilgængelige og privatiserede. Ligusterhække og andre grænser kan derfor godt være fremmede for urban sameksistens. Adskillelse, afstand og domesticering er gennemgående principper, og selvom vi ikke bor i forstaden, kan den siges at bo i os: Byen er den semantiske kerne, som giver identitet og friktion, men som dog holdes på afstand og domesticeres. Byliv og byrum er i høj kurs, både i de nye boligområder, men også når vi taler om forstadsudvikling, projekter i provinsen eller transformationer af udsatte boligområder søges svaret ofte i butiksliv, cafeer og urban gardening. Her bliver 'by' og 'byliv' mere et symbol på en bestemt identitet og livsform end det bliver et spørgsmål om, hvor mange mennesker, der færdes, eller hvilke funktioner og programmer, der kombineres og overlappes. Omvendt trives idealet om en landsby i allerhøjeste grad i byen. Det vidner om et skift fra moderne til autentisk by- og stedsideal, og forstad versus by handler således i allerhøjeste grad også om identitet og livsform, og om hvordan steder får mening ved at relateres til andre steder.

Referencer

Bech-Danielsen, Claus & Stender, Marie, Forandringsprocesser i udsatte boligområder Arbejdsrapport, Statens Byggeforskningsinstitut, 2016

Center for Bydesign, Bydesign i København. Erfaringer fra Christiansbro, Havne-
stad og Amerika Plads. Københavns Kommune, 2009

Dragsbo, Peter Hvem opfandt parcelhuskvarteret? Forstaden har en historie, Mu-
seum Sønderjylland og Dansk Center for Byhistorie, 2008

Københavns Kommune, 2016, [https://www.kk.dk/sites/default/files/uploaded-
files/fortovshaver.pdf](https://www.kk.dk/sites/default/files/uploaded-files/fortovshaver.pdf)

Stender Marie, Om at bo i glashus. En antropologisk analyse af rum, synliggørelse
og beboelsespraksisser i københavnske boliger og arbejdspladser med transparent
arkitektur, Kandidatspeciale Institut for Antropologi, Københavns Universitet,
2006 (1)

Stender, Marie Nye steder med liv og sjæl? Stedskabelse i tre danske boligbyggerier.
Ph.d.-afhandling, Aalborg University Press, 2014 (2)

Stender, Marie »Som en landsby midt i byen« i Bech-Danielsen, C. & Stender, M.
(eds) Et lille hus i byen: Fortællinger om Arbejdernes Byggeforening - Nostalgi eller
fremtid? Historika, København, 2015 (3)

Thomsen, Søren Ulrik »Parcelhus på højkant«, Kronik i Politiken den 4. august
2002

Zukin, Sharon, Naked City. The Death and Life of Authentic Urban Places. Oxford
University Press, 2010

Byens (og forstadens) boliger i film og litteratur – Heltehem og skurkeboliger i tv-serien Bedrag, sæson 1

Mette Mechlenborg

Denne artikel ser på boligformer i dansk mainstream kultur og er en skriftlig opsummering af et længere oplæg fra Byplanhistorisk Årsmøde 2016. Omdrejningspunktet er 1. sæson af DR Dramas store tv-serie BEDRAG fra vinter 2015, og viser, hvordan enfamiliehuset og livet i forstaden glorificeres som den bedste boligform blandt de repræsenterede i serien. Ikke fordi parcelhuset og forstaden i sig selv fremhæves som foretrukket, men fordi boligformen repræsenterer den mest ideelle ramme for at praktisere hjem og social forankring. Med afsæt i seriens boligformer handler BEDRAG ikke om forstad versus by i traditionel forstand, men om evnen til at gøre boligen til et hjem på tværs af by og forstad. Og så alligevel.

Født 1973
Cand.mag., PhD

Ansættelser:

Selvstændig konsulent,
Hausenberg Rådgivning,
BARK (tidl. Dansk Byg-
ningarv)

Nuværende ansættelse:

Statens Byggeforsknings-
institut, Aalborg Universitet

BEDRAG sæson 1 samlede danskerne foran tv-skærmen over 10 søndage i 2015. Serien handler om, hvad grådighed gør ved mennesker. Den handler ikke om bolig eller hjem. Derfor er den et godt sted at tage pulsen på alment cirkulerende fordomme og forestillinger om danskernes boligformer.

Kilde: Pressefoto, DR Online

Enfamiliehuset og den danske forstad

Der findes rig litteratur og undersøgelser, som påviser, hvilke boligformer danskerne foretrækker. Og lige som de fleste andre moderne vestlige kulturer er enfamiliehuset og livet i forstaden også i Danmark drømmescenariet for majoriteten (Kristensen, 2007 og Kristensen og Skifter Andersen, 2008). Spørger vi hvorfor hus med have foretrækkes frem for andre boligformer, er det ofte også de samme argumenter, der går igen: Behovet for at være herre i eget hus, sikkerhed, mulighed for personlig prægning, kernefamilien som norm, adgangen til natur og frisk luft, og gode forhold for børneliv og fritidsudfoldelse (Kristensen, 2007, Deprés, 1991 og Mallet, 2004 mfl.). Samtidig henvises til politiske, økonomiske faktorer, som forklaringsmodel, bl.a. rente- og skattefordele, lovgivning mv. Det kan med andre ord godt betale sig at bo i hus med have.

Men valget af bolig er ikke kun forankret i rationelle forklaringsmodeller. Som flere forskere påpeger, ligger der ligeledes non-rationelle, værdiladede og kulturelle argumenter til grund for, hvilken boligform vi foretrækker. Disse argumenter er på den ene side personligt funderet, på den anden side har kultur, kunst, film og medier også en betydning (Soja, Mai m.fl.).

Som antropologen Marianne Gullestad formulerer det, så er »Kunsten er del av en større kulturskapende og kulturvedligeholdende prosess, og har noe av den samme funksjonen som ritualer og myter i et såkaldt enklere samfund« (Gullestad, 1989). Særligt gælder det for boligen i den i moderne vestlig kultur, spiller en central rolle i vores selvforståelse og i vores identitet. Boligen ses som »a container for material possessions that are meaningful to each household member ... these objects being concrete embodiments of different aspects of their personalities« (Csikszentmihalyi & Rochberg-Halton, 1981, citeret i Deprés, 1996). I dansk sammenhæng har vi en stor og velarticuleret tradition for at materialisere vores identitet og selvforståelse i boligen. Som Inger Sjørsløv siger det: »Man iscenesætter sig og skaber sig, man performer, og når man bor i Danmark, så gør man det i høj grad gennem via sit hus« (Sjørsløv, 2007). Vi kan med andre ord tage beboeren ud af boligen, aflæse indretningen som et sæt af tegn, og derved afkode hvilke værdier, personlighedstræk og holdninger, beboeren repræsenterer. Det er bl.a. den læst tv-programmer som *Kender du Typen?* er skåret over.

BEDRAG som et kulturelt spejl af værdier

BEDRAG har Jeppe Gjernig Gram som ledende manuskriptforfatter og Per Fly som ledende instruktør, og første sæson – som denne artikel omhandler – blev sendt i efteråret 2015 med seertal på 1,2-1,4 mio. pr. afsnit. Serien fokuserer på de forandringer, der sker i menneskers liv, når ambitioner og grådighed bliver de styrende faktorer. Vi følger Mads (Thomas Bo Larsen), en efterforsker ved Nordsjællands Politi, som ved et tilfælde kommer på sporet af afstumpede forretningsmetoder i en af landets mest profilerede virksomheder, ENERGREEN, der har den karismatiske direktør

Alexander »Sander« Sødergren, som CEO, spillet af Nikolaj Lie Kaas. I sin jagt på de skyldige indleder Mads et samarbejde med Bagmandspolitiet – men han må snart indse, at sagen ikke kun handler om en enkelt forbrydelse, men om bagvaskelse og korrupsion på internationalt niveau. Undervejs følger vi også krisen mellem ham og hustruen, Kristina, som har sklerose og som indleder en affære med sin læge. Alting ender dog lykkeligt, og familien genforenes.

Vi følger ligeledes den unge jurist, Claudia (Natalie Madueño), der kæmper sig hastigt op ad karrierestigen, og som via en forfremmelse til chefadvokat involveres i virksomhedens bedrageri – med fatale følger for hende og for hendes familie. For at beskytte sig selv, sætter hun sine nære relationer på prøve og må til sidst vælge mellem at flygte med Sander eller blive hjemme – hos sin 6 årige søn – og tage den velfortjente straf for sine ugerninger. Hermed er hun det moralske modstykke til den skruppelløse CEO, Sander, som uden at blinke forlader Danmark, da han indser, at han er afsløret.

Er Sander grådighedens instrument, så er Claudia dens menneskelige ansigt. Vi kan identificere os med hende, og forstå de små skridt hun tager mod toppen, som gør at der til sidst kun er et skridt ud i afgrunden. Vi føler med hende i hendes dilemma og i hendes sorg, da straffen skal tages og hun skal sige farvel til sin søn. Sander derimod, er en type mere end en figur, vi forstår, Det er da også via en form for overmoralsk forsyn, i form af den egentlige skurk, edderkoppen bag det hele, Hr. Christensen, at han får sin straf, da agent P skyder ham en kugle for panden (afsnit 10).

Og vi følger den tidligere straffede 22-årige automekaniker, Nicky (Emil Smed), som egentlig havde lagt kriminaliteten bag sig for at hellige sig sin lille nye familie. Men kammeraten Bimse (Lucas Hansen) får lokket den unge far i uføre, og de vikles ind i et spind af løgne, som er ved at kaste dem i armene på CEO Sanders hemmelige lejemoder. Ved et heldigt (eller snedigt) tilfælde ender alt godt, og Nicky forsones med sin lille familie, med Bimse og får 500.000 kr.

DRs dramaserie Bedrag handler ikke umiddelbart om hovedpersonernes bolig- eller familieliv. Men det er faktisk en pointe i sig selv. Tesen er nemlig den, at man ved at sætte fokus på et tema, som ikke er et motiv i sig selv, får en indgang til at undersøge alment cirkulerende holdninger til de velkendte boligformer i byen og i forstaden. Konkret har jeg gennemspillet alle 10 episoder af sæson 1 og undersøgt hvordan de fire hovedpersoners bolig fremstilles i forhold til følgende undertemaer:

- Hvordan vi bydes indenfor?
- Boligens indretning, design og arkitektur
- Relationer i og omkring boligen
- Aktiviteter og hverdagspraksisser i hjemmet
- Boligens betydning for/i (livs)valg
- Filmiske og fortælle tekniske greb

Analysen viser, hvordan bolig og hjem naturligt integreres i personskildringen og i den moralske overbygning, som ligger implicit i denne moderne fortælling om bedrag og grådighed. Som i enhver krimi-drama, er der til slut et moralsk regnskab, der skal gøres op. Heltene skal belønnes og skurkene får som fortjent – med de modifikationer, der hører med til en moderne fortolkning af skyld og straf. Og det siger noget om de boligformer, de repræsenterer – og omvendt.

Mads: Heltehuset

Mads, den ukuelige efterforsker med den stærke retfærdighedssans, bor ikke overraskende i tv-seriens helte-bolig. Et klassisk etplans enfamiliehus i gode danske mursten i en udefinerbar forstad et sted i Storkøbenhavn. Han kører en fornuftig SAAB, har investeret både tid og penge i huset og vi møder ham første gang derhjemme i en morgen, hvor børnene skal sendes af sted i skole, madpakke med og husk, jeg henter dig. En velkendt hverdagsituation for de fleste danske børnefamilier.

Indretningsmæssigt har vi at gøre et interiør af godt dansk design: PH-lampen, Wegner stolen og et smagfuldt indrettet hjem, som er gennemlyst via store vinduer, der slører grænsen mellem ude og inde. Mange hverdagsaktiviteter foregår omkring spisebordet under PH-lampens lys, middage, lektielæsning med børnene og naturligvis samtale om livet store spørgsmål. Det er dog ikke her, men et andet sted, forankringsstrategien ligger.

Mads og hans kernefamilie er en autonom enhed, som er selvberørende og selvopretholdende. Selv med hustruens invaliderende tilstand, passer familien hende og Mads' første prioritet er hendes trivsel og velbefindende. Selv da hun går fra ham og vil skilles, æder han sin vrede og jalousi for »det vi har sammen – os to – os alle fire« (afsnit 5), som han siger, og de beslutter i fællesskab at blive boende i huset på skift, da det »er bedst for sådan her. For os alle« (afsnit 8).

Forholdet mellem hjem og arbejde er svært at balancere for en ambitiøs efterforsker, der har fået farten af en sag. Men grænsen går umiskendeligt ved dørtrinnet. Selv når Mads' partner, Alf, banker på om aftenen for at opdatere om den nyeste udvikling i sagen, så inviteres arbejdet aldrig med inden for. For hjemmet er belligt for vores helt

Kilde: DR Bedrag, sæson 1

Relationen mellem individuelt og samfundet, er i Mads mikrokosmos, hjemmet, repræsenteret gennem den konstante kultivering af planter. Planter

fylder efterforskerens parcelhus og er en metafor for den hjemskabelses-teknik, der her repræsenteres: De er i til steder i potter og bede i den urban garden-lignende have (!), og de hænger i kæder ved vinduet, og står alle steder indenfor. Planterne vandes, plejes og nusses. De repræsenterer ikke kun en æstetisk værdi, men er samlingspunktet for familiens liv – og et udtryk for deres trivsel: »Tal pænt til planterne, de kan høre, hvad du siger«, formaner Kristina, da et af børnene brækker sig (afsnit 3).

Planter og flora, der skal nusses og plejes er i BEDRAG en metafor for evnen til at indgå i relationer og forankre sig et sted. Det gør man engang bedst i hus med have, lyder moralen.

Kilde: DR Bedrag, sæson 1

Teoretisk er planterne en form for rum og tid under kontrol, jf. Mary Douglas' artikel om betydningen af hverdagsritualer, men her i en organisk form, som ikke på samme måde ligger under for et selvtyranni. Planter dør, når de ikke plejes. Og hos Mads er omgangen med planter både en metafor for familiemedlemmernes forankring i hjemmet, som det er et omdrejningspunkt for fællesskab og koordinering af fællesskabets værdier og hverdagsrutiner.

Derfor er det også i en kritisk havescene, at vi som beskuerer får indblik i den affære, som Kristina er ved at kaste sig ud i og som for en tid, får det lille hjem til at kollapse: Mads og Kristina har skændtes og er kørt i havecentret for at forsones. Da de efterfølgende sidder med hele kernefamilien og planter de nye planter ud, spørger Mads om Kristina vil have en potte stående her eller der, og hun svarer: »Mads, jeg er ligeglåd hvor den står«.

Planter dør, når man bliver ligeglåd med dem, men ved vedvarende, nænsom håndtering, vokser de sig store, blive robuste og kan holde til meget. Også i denne familie. Det er en vigtig morale i dette hjem, at familiemedlemmernes individuelle drømme og behov er underordnet familien som helhed, og på den vis kommer familien til at stå i et spejlingsforhold til verden udenfor, som et mikrokosmos overfor makrokosmos. Ulig tidligere tiders efterforsker-helte, er Mads aldrig villig til at gå definitivt i mod systemet (i dette tilfælde Bagmandspolitiet), selv om systemet ikke altid virker efter hensigten, og fx ikke formår at fælde skurkene. Nok kan reglerne gradbøjes (og det bliver del), men også her er Mads en loyal og trofast.

Familien, dagligdagslivet er lige som arbejdet og i den forstand, samfundet, et system, som sikre at der er sammenhæng, at alting har sin rette plads og at der er en mening med tilværelsen. Begge dele skal plejes, og man skal indordne sig. Men belønningen – forankringen - er det hele værd. Derfor kan Mads også til slut i seriens sidste afsnit, befrier sin hustru fra lægens – og velfærdsamfundet – arme, da han egenhændigt udskriver sin kone fra hospitalet med ordene: »Der er ingen, der skal bestemme om jeg skal passe min kone!« (afsnit 10). Kosmos genoprettet. Middelklassefamilien er igen selvberørende og tilbage i deres parcelhus med planterne!

Sander: Skurkeboligen

Hos superskurken Sander er der ingen planter, der skal vandes eller plejes. Eller hverdagsritualer der skal gennemgås eller relationer, der skal opretholdes. Første gang vi møder Sander derhjemme, er en sen aften efter en lang dag i ENERGREEN. Huset er mørkt, men man aner det stillige samtalekøkken, Bo Bedre møblelementet og masser af dyre kvadratmeter. Sander åbner køleskabslågen i sit køkken og tager en øl ud. En stemme lyder: »Do you need anything, sir?« (afsnit 2). Ikke et familiemedlem, men en hushjælp, som tydeligvis er taget med hjem fra et ophold i udlandet, en eksotisk vare, som servicerer hans daglige behov og ordner det hus, han ikke selv er knyttet til.

I skurkeboligen er der panoramaview over landskabet, som samtidig reduceres til et billede - noget, der skal nydes med distance. Men sådan en udsigt sætter også skurken i en sårbar position. For nok kan man kigge ud, men verden kan også kigge ind. Og det gør lejermorderen P med jævne mellemrum.

Kilde: DR Bedrag, sæson 1

Sanders bolig er lige som Mads' bolig defineret af adgangen til natur, men her i form af en gigantisk glasvæg, som viser et panorama-view over Furesøen. Ofte ser vi boligen indefra med Sander stående midt i vinduesrammen, skuende ud i verden med ryggen til beskueren. Naturen er, i modsætning til hjemme hos Mads, ikke noget man får jord under neglene af at nyde. Det er et distanceret objekt, noget der skal kontempleres, nydes visuelt, og ikke bearbejdes ellers kultiveres.

Det bør desuden fremhæves, at Sander med en enkelt undtagelse, portrætteres i sit hjem i oprejst figur, oftest stillestående, som var han en skulptur, som næsten forekommer todimensionel – dvs. som del af det billede, han selv beskuere. I flere scener ser vi et bjørneskindstæppe ligge demonstrativt på den spejlblanke gulvflade ved hans fod som en kliché over (magt)men-

neskets overlegenhed overfor naturen. Sander ligger ikke i en flydesofa, han har ingen hverdagsgøremål metode eller behov for at appropriere sin bolig gennem vaner og ritualer, og portrætteres ikke som et fænomenologisk orienteret menneske (Westphal, 2011). Sanders tilgang til verden er distanceret, kontrolleret og ren. På den vis repræsenterer Sander modernistiske glashus en dystopi over Le Corbusiers bo-maskine: En rational bolig bygget på pragmatisme til det frie moderne individ i en fraktionsfri og mobil verdensorden.

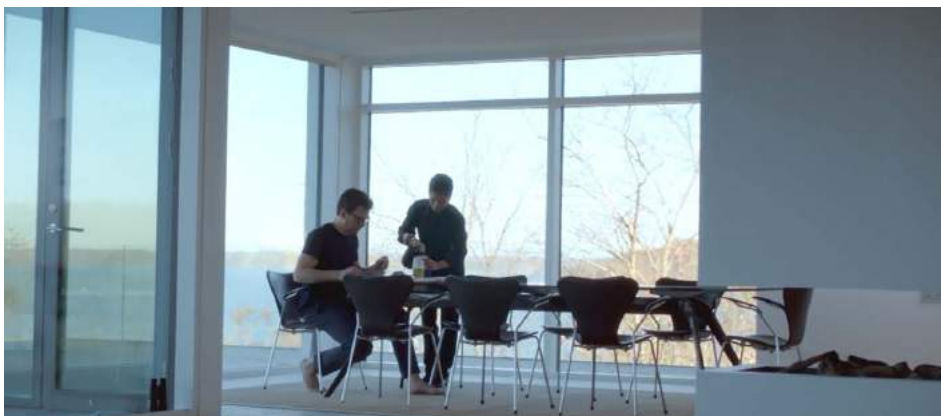
Betonen, stålet og glasset som er de primære materialer i dette hjem, er som den tyske tænker Walter Benjamin beskrev det i sin hyldest til bl.a. Le Corbusier, var datidens vigtigste redskaber i skabelsen af et tidsvarende og »intellektuelt overlegent« bolig. I en kritik af datidens borgerlige hjem, mente Benjamin at disse materialer forhindrede, hvad han kaldte »galvaniseringen« af bolig (1955:8). F.eks. argumenterede han, at »glasset er sådan et hårdt og fladt materiale at ingenting kan sætte sig fast ... det er mere end noget andet fjende af hemmeligheder. Og en fjende af besiddelse« (Benjamin 1955:8-9). Implicit forstået: Det modernistiske glashus giver med sine blanke overflader, sin gennemsigtighed og sine rene linje, ikke en illusion af, et sted, der »distanceret i tid og rum« og som repræsenterer »en verden ... der var bedre.«, som det lyder følt om det borgerlige hjem, som Benjamin betragtede som antimoderne (Benjamin, 1983)¹.

Men i denne serie valoriseres hjemmet positivt, forankring som godt, og grænsen mellem bolig og verden er her ganske central. For nok giver glasset Sander – og os beskuerne – en fornemmelse af magt, men set udefra og ind, fremstår hjemmet åbent og tilgængeligt. Det er heller ikke tilfældigt, at det er gennem her – det store åbne glasparti – at lejermorderen P (Claes Ljungmark) banker på, når vi mindst venter det for at opdatere Sander om de skumle begivenheder, der folder sig ud i mørket. Og P ser da også det, som Sander ikke selv kan se – bjælken i sit eget øje – at han selv er en brik i et endnu større magtspil, og selv må lade livet, da hans rolle i gamet er udspillet. Sådan er det, nå man står alene og er sig selv størst.

Er man i tvivl om, om tilfældigheden i tv-seriens valg af skurkebolig, bør man se på nogle af de andre skurkeboliger: Også den lille skurk, Peter, som betales af Sander for at forsvinde, men som mister 2 millioner EURO til Nicky og Bimse, bor også i et modernistisk hus med store glaspartier (afsnit 3). Det samme gør finansdirektøren Ulrik Schou (Lars Simonsen), som ender med at tage sit liv, da fælden endelig klapper om ham. Ovenikøbet smadrer sidstnævnte det store glasparti til huset – det store billede ud til verden – da Sander ringer og orientere ham om sagernes tilstand (afsnit 8). Endelig er der filmteknisk stor forskel på den filmtekniske lyssætning i skurkeboligerne, og i de resterende boligformer i serien: Mens Mads'. Nickys og Claudias boliger er portrætteres i varmt, gult lys, er stemningen hos Sander og co. Køligt blåt og steriliseret.

---

1 Se Hjemlighed. Mellem rejsen og hjemmet for en gennemgang af modernisternes bolig- og hjemforståelse (2002).

Når man ikke binder sig til nogen eller noget, er man nok fri i ordets konkrete forstand. Men man er også udsat og sårbar i modgangstider.

Kilde: DR Bedrag, sæson 1

For sådan er hans karakter - pragmatisk og defineret af penge-økonomi, ikke følelser. Det afspejles ligeledes i hans rolle i virksomhedens ENERGREEN, hvor han manipulerer sine kolleger i sin grådighed efter magt og penge, og det demonstreres gennem hans forhold til Claudia, som han indleder en kærlighedsaffære med, og som – da det hele brænder på – han også er villig til at forråde for at redde sit eget skind (afsnit 9).

Claudia: Hjem in spe

Claudia – grådighedens menneskelige ansigt – bor i en ejerbolig i byen. Hun er fraskilt, og første gang vi møder hende, er da ex-manden Sten ankommer til hendes bopæl med deres fælles søn, Bertram på 6 år.

For en moderne karrierekvindes bosiddende i byen, er boligen en funktion. Claudia er international i sit udsyn, det antydes hun har boet i udlandet, taler flere sprog, og begår sig hjemmevant på hoteller, i lufthavne og i den kolde businessverden. Hun er, som serien portrætter hende, ikke bundet til stedet, og hjem er for hende et (vilkårligt) sted, hvor hun sover, spiser, og ser sin dreng. Sidstnævnte fungerer som hendes egentlige anker i tilværelsen, mens boliger godt kan flyttes til Paris, hvis Bertram skal derned med sin far (afsnit 8,9). Claudia har ikke behov for at hjemliggøre sin bolig. På den måde adskiller hun sig fra Sander. Men hjemliggørelse ligger i højere grad i indretningen, og i mindre grad i den fænomenologisk appropriering af tid og rum, som kendetegner Mads' hjem og som er symboliseret med de allestedsnærværende planter, der skal vandes og plejes. Hos Claudia er møblementet effektiviseret i forhold til at kunne give indtrykket af ikke at være et arbejde: De gamle paneler, som fortæller at boligen tidligere har fungeret som herskabslejlighed og som hjem for familier før hende, er bevaret, og endda ført ud i køkkenet for at fastholde ånden fra dengang før verden blev moderne. Kakkellovnen er trods sin manglende funktion med til at skabe stemning af intimitet, og lejligheden er i det hele taget børnevenlig indrettet med PlayStation, legetøj og plads til udfoldelse. Midt i stuen står en flydesofa, der nærmest krammer beboerne. Samtidig er Claudias hjem næsten demonstrativt badet i blødt, gult lys, som står i skærende kontrast til ENERGREENS kontorer og Sanders glashus.

Blomsterbuketten er en vigtig rekvirit i Claudias ejerbolig i byen. Den repræsenterer hendes hjemlighedstaktik in spe: Behovet for at forankre sig hos nogen og noget. Men Claudia har også udlængsel og er ikke villig til at opgive sin frihed. Derfor er hendes straf den hårdeste: Fratagelsen af frihed i form af en fængselsstraf.

Kilde: DR Bedrag, sæson 1

Men modsat Mads har hun ikke draget en mental grænse mellem arbejdet og hjemmet, og hun har ikke skabt den forankring, der skal gøre hendes modstandsdygtig over for ydre, som indre fristelser. Claudia tager arbejdet med hjem, og undervejs kommer der flere og flere scener med hende foran computeren derhjemme, lige som hun gentagende gange, må bryde aftaler med sin søn, eller tage ham med på arbejde. Ambivalensen mellem forankring og den spændende fremtid, Sander lover hende, er i Claudias hjem symboliseret gennem blomsterbuketten, som står en central placeret vase i stort set alle scener hjemme hos vores splittede helt. Den peger på den levede natur, men er stadig kun til pynt. I det perspektiv er Claudias bolig et hjem in spe, og derfor forekommer hendes forbrydelse, så meget mere moralsk frastødende end Sanders. For hun kunne - og havde muligheden - for at vælge en anden livsvej/boligform.

Nicky: Ønsket om at være boligejer

Nickys bolig er lige som Claudias et hjem in spe, men af helt andre grunde. Første gang vi møder Nicky er da han sammen med Lina og deres søn Milas på knap 1 år, får fremvist en ejerbolig i forstaden, som de måske er i. Boligen er sat til 2. mio., men de har kun fået lov til at låne 1,2 mio. kr. i banken, og må gå tomhændet hjem. Da de senere skal evaluere deres muligheder, konstaterer Lina at »han [sønnen] ikke skal vokse op her.«, og at hun »gerne bo et andet sted.« (afsnit 1). Dette ønske om en ny og bedre bolig, er den egentlige drivkraft for Nicky og det overordnede formål med de bedrag, han vikles ind i. Derfor er hans grådighed, lige som Mads', der drives af lysten til at fælde skurken, forståelig, ja, lige frem acceptabel.

Nicky bor midt i byens larm og kaos, og der er kun en tynd dør mellem den lille bolig og verden udenfor. Her vil Lina, kæresten, ikke have at deres søn skal vokse op. Men hvordan skaffer man penge til at kunne erhverve sig en ordentlig bolig til sin familie?

Kilde: DR Bedrag, sæson 1 49

Nicky bor sammen med sin familie i en 2,5 værelses lejlighed i et større betonboligkompleks ved Nørrebro Runddel i København. Lejligheden bærer ikke præg af en stor interesse for indretning, men er sparsomt møbleret og ofte står der vasketøj til tørre og gamle pizzabakker, dåsesodavand fremme. Milas sover i en weekendseng, sammen med sine forældre, hvis ikke den ene falder i søvn på sofaen i stuen.

Det synlige rod, og den uformelle stemning, giver indtryk af det her er relationerne, der betyder, ikke rammerne. Men det betyder mere end det. I modsætning til Mads' og Claudias hjem, er Nickys bolig ikke disciplineret. Her er ingen planter endsige blomster i vase. Den manglende disciplinering afspejles også udadtil i Nickys væremåde, og sidekick Bimse som overfortolkeren: Da de i et afsnit er i færd med et indbrud i en lejlighed, er Bimse gået i køkkenet for at lave en sandwich, da han pludselig blev sulten (afsnit 6). Ingen af dem formår at overholde deres aftaler, de fuser, stjæler biler og lyver for hinanden på kryds og tværs. Men som det flere gange signaleres, så er dette en forventelig adfærd hos dem. Som Bimse siger: »Selvfølgelig har jeg falsk kørekort. Jeg har jo mistet mit eget!« (afsnit 4).

Nicky går ikke op i indretning, beller ikke sund mad eller orden. Han lever fra hånden til munden, men intentionerne er gode nok – og derfor belønner serien ham med den det han allermost ønsker sig: Udbetaling til en ejerbolig til familien.

Kilde: DR Bedrag, sæson 1

Derfor handler Nickys moralske dilemmaer ikke om at vælge mellem sin familie eller venskabet til den kriminelle Bimse. Den handler om, hvad man er villig til at gøre for at sikre sin familie og skabe dem et trygt hjem. Nickys nuværende bolig er, som kæresten nævner ikke et sted for et barn at vokse op. Blandt andet forbi boligen ikke formår at opretholde en nødvendig grænse-
dragning til livet uden for: I stort set alle scener i det lille hjem, er der tydelig baggrundsstøj fra gaden uden for. Vi hører trafik, dyttende biler og larm fra det kaotiske byliv på den anden side af døren. De østeuropæiske gangstere, som Nicky og Bimse kommer til at lægge sig ud med, har heller ingen problemer med at bryde ind i boligen og true familien på livet (afsnit 4).

Ønsket om en anden – mere samfundsacceptabel – boligform, gør at vi som beskuerer sympatiserer med Nicky til trods for hans kriminelle disponering. Nickys grådighed er ikke egoistisk, men normsættende. Derfor under vi ham at få alt, hvad han drømmer om: Sin familie, sit venskab og får den halve million, som mangler til en udbetaling. Som han selv siger: »Når man ikke er

født med en guldske i røven, må man tage hvad man har brug for.« Derved bygger Bedrag, sæson 1, videre på en velkendt velfærdsmyte om at vejen fra underklassen til middelklassen går gennem ejerboligen.

Konklusion: Evnen til hjemlighed og til grænsedragning

Man kan hævde at en analyse, der udelukkende fokuserer på et tema, som ikke er et tema i en tv-serie, nødvendigvis må ende i overfortolkninger. Måske. Men det peger ikke desto mindre peger analysen af boligformer i Bedrag, sæson 1, på nogle af de værdiskabede fortællinger, som vi hver dag eksponeres for i kultur og massemediet. Og klicheer og stereotyper, er netop et resultat af manglende bevidsthed.

Det er næsten en karikatur, men set gennem boligernes øjne, så er BEDRAG, sæson 1, et drama om enfamiliehuset over for det upersonlige, moderne glashus, som mest af alt ligner en af de mange kontorbygninger, hvor den primære handling i tv-serien sker. Ikke fordi glashusene i sig selv er forkerte, men som moralen går, så er det vanskeligt at gøre sig det hjemme i et glashus. Det afspejler en egoisme, og en heraf manglende evne/kompetence ud i at bidrage til fællesskabet. Bagsiden af glashuset er da også en selvberørende individer, der står alene, når modgangen rammer dem.

Over for her er enfamiliehuset den mest ideelle ramme til at de hverdagspraksisser og hjemlighedsstrategier. Disse er nødvendige for at individet kan overkomme sin egen isolation og blive del af noget større. I den forstand er parcelhuset rugekasse for velfærdsamfundet mindste sociale enhed – familien – og der, hvor det moderne menneske overvinder modernitetens fremmedgjorthed i form af den ultimative frihed repræsenteret ved superskurken og psykopaten, Alexander Sødergren, og hans glatpolerede glashus. Derfor under vi den småkriminelle Nicky at afprøve den kollektive drøm om det gode liv – og blive husejer og familiefar.

Også andre metaforer i serien påkalder sig mere brede interessefelter: Den demonstrative brug af planter som symbol på evne til at gøre sig det hjemligt, kan genfindes i dyrkelsen af urban gardening, fra have til mave og andre simple living-tendenser, som med omdrejningspunkt i botanik plæderer for et mere holistisk livssyn.

Grænsedragningen mellem ude og inde og evnen til at distancere sin bolig i tid og rum og skabe en verden, der er bedre, rammer ned i en kernekonflikt mellem modernitetspositivisme og modernitets skepsis, som er mere end 100 år gammel (Reed, 1996 og Morley, 2000, m.fl.): Skal boligen afspejle livet udenfor hjemmet, eller skal boligen være et sted, hvor vi kan trække os tilbage, og være os selv (i en anden, mere privat udgave); dvs. distanceret i tid og rum, et mini-paradis for familien? Denne konflikt ekkoer i dag i aktuelle diskussioner om (den manglende) balance mellem arbejdsliv og familieliv, og symboliserer Claudias egentlige fald fra tinderne:

Hun sælger sit familieliv for at realisere sit begær efter magt og penge på arbejdet. Det kan vi, ifølge Bedrag, sæson 1, ikke lide.

Referencer

DR Bedrag, sæson 1, 2015. 10 afsnit.

Benjamin, Walter, »Louis –Philip, or the Interior« (1939) IN Charles Baudelaire. A Lyric Poet In The Era Of High Capitalism (1976), trans. Harry Zohn, Verso, London, 1983, s.167-169, min overs.

Bourdieu, Pierre, »Et steds betydning«, I »Symbolsk makt. Artikler I udvalg«. Pax bogforlag A/S Oslo, 1996, s.149-158.

Benjamin, Walter »Erfahrung und Armut«, Gesammelte Schriften, vol. 2, part 1, Surhkamp Verlag, 1977, s.217-218

Corbusier, Le, »Purism« Art in Theory, 1900-1990, Blachwel, 1992

Després, Carole, »The meaning of home: Literature review and directions for future research and theoretical development«. The Journal of Architectural and Planning Research, 8, 1991, s. 96-115

Douglas, Mary »The Idea of home: A kind af space« IN Social Research, vol 58 (1), 1991, s. 287-307

Gullestad, Marianne, Kultur og hverdagsliv. På sporet af det moderne Norge. Universitetsforlaget, Oslo. kap. 1 Hverdagsliv og kultur diskusion av begreper, 1989, s.17-47

Kristensen, Hans, Housing in Denmark. Centre for Housing and Welfare. Realdania Forskning: København, 2007

Kristensen, Hans og Hans Skifter Andersen Befolkningens boligønsker. Center for Bolig og Velfærd, Realdania Forskning: København, 2008

Mallett, S. »Understanding home: a critical review of the literature.« The Sociological Review, 52, s.62-89, 2004

Mai, Anne Marie: »Velfærdshjem. Forestillinger om hjemmet i værker af Morten Pape, Stine Askov og Ina Munch Christensen«, Reception. Tidsskrift for Nordisk Litteratur, #75 2016: 8-16

Mechlenborg, Mette: Hjemlighed. Mellem rejsen og hjemmet. Speciale, Moderne Kultur og Litteraturvidenskab, 2002

Morley; David Home Territories. Media, mobility and identity, Routledge, London, 2000

Reed, Christopher (ed), Not at Home. The Suppression of Domesticity in Modern Art and Architecture, Thames and Hudson, London, 1996

Sjørlev, Inger, »Husets Univers. Om danske enfamiliehuse i tid og rum.« Dansk Sociologi 4/18, 2007

Soja, Edward: Thirdspace. Journeys to Los Angeles and other rela-and-imagined places, Blackwell, 1996

Westphal, Bertrand, Geocriticism. Real and imagined spaces, overs. Robert Tally, Palgrave: New York, 2011

Forstadskvalitet i byens boligbyggeri – og vice versa

Claus Bech-Danielsen

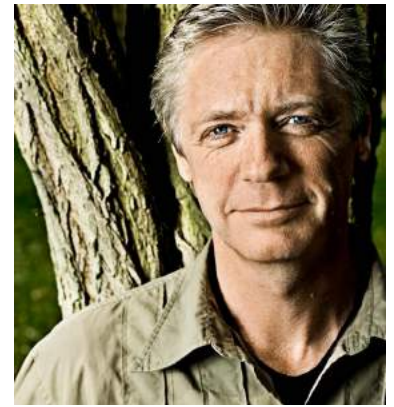
Afstand – forstadens basale idé

At finde en bolig er for de fleste mennesker et spørgsmål om prioritering. Skal man vælge en stor, flot bolig og så til gengæld have tog kørende bag haven, eller skal man klemme familien sammen på færre kvadratmeter, og så til gengæld få råd til et hus i rolige og naturskønne omgivelser? De færreste har råd til deres drømmebolig, og ofte er drømmen også udtryk for en uvirkelig idealforestilling end et reelt ønske. I drømmen kommer idealerne imidlertid til udtryk, fx når man hører den karikerede forestilling om at bo i et enfamiliehus midt på Rådhuspladsen; hus med egen have, midt i byen.

Den karikerede boligdrøm fortæller to ting. Dels at forstadslivet i et parcelhus med privat have er højt vurderet. Det er de fleste danskeres foretrukne boligform (Kristensen og Andersen, 2008). Dels at afstanden til byen er forstadslivets bagside. Boligpriserne taler deres tydelige sprog - de er groft sagt omvendt proportionale med afstanden til centrum.

Det er tankevækkende, for etablering af afstand er en basal grundtanke i udviklingen af forstæder¹. Da udviklingen af forstæderne tog sin start skete det som resultat af de problemer, der opstod i slutningen af 1800-tallets industrialiserede byer. Her var tætheden umenneskelig, stanken var ubærelig og boligerne var usunde og livstruende. Det førte som bekendt til den koleraepidemi, der hærgede København i 1853, og løsningen på epidemien blev fundet ved at sende befolkningen væk fra byen – på afstand af den. Befolkningen i de mest sygdomsramte kvarterer blev flyttet ud i teltlejre på den anden side af byens murer, og allerede samme år blev opførelsen af Lægeforeningens Boliger påbegyndt på de bare marker. Byens bevægelse ud mod dens periferi var indledt – forstadsudviklingen var sat i gang.

Med det 20. århundredes udbygning af forstæderne fortsatte vi med at etablere afstand. Det skete også indenfor de enkelte bydele og forstadskvarterer. Beboelse og erhverv blev flyttet på afstand af byen, og med Athenchartrets anbefaling om zoneopdeling flyttede vi forurenende erhverv på afstand af boligområder (Le Corbusier, 1942). Byen blev så at sige skilt ad, så de forskellige funktioner kunne placeres på afstand af hinanden.

Født 1961
Arkitekt MAA,
Professor mso

Nuværende ansættelse:
Statens Byggeforsknings-
institut, Aalborg Universitet

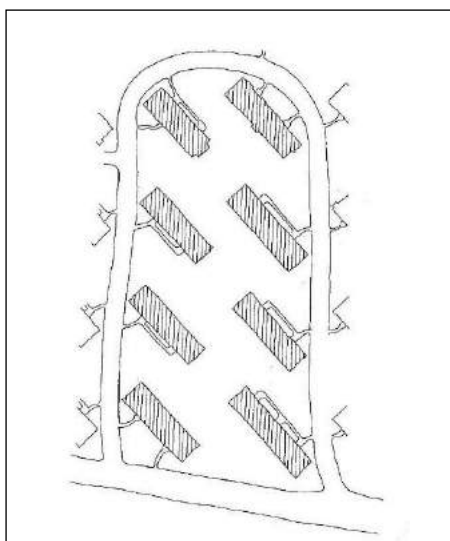
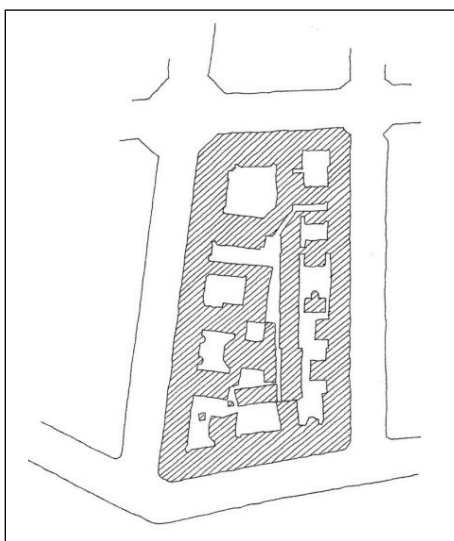
¹ Den efterfølgende beskrivelse af forstadsudviklingens fokus på at etablere 'afstand' bygger videre på artiklen: Bech-Danielsen, C., 2013. Bæredygtige bosteder: Om forstadens identitet og kulturarv - og om spor efter liv. I: Dirkinck-Holmfeld, K. (red.). Fremtidens forstæder. Copenhagen; Bogværket, pp. 108-131.

Også de byggede strukturer blev skilt ad og sat sammen på nye måder. Også her blev der etableret afstand. Karrestrukturer blev fx opløst og afløst af enkeltstående bygninger, der var på afstand af hinanden. Det skete, så lyset kunne komme ind i boligerne, og så der opstod plads mellem bygningerne til at etablere grønne parkrum. De enkelte bygninger anbefalede Le Corbusier endvidere skulle løftes op på søjler – op mod solen og den friske luft og på afstand af den konkrete virkelighed². Den nye arkitektur skulle søges i en abstraktion, 'fjernt fra en distraherende realisme' (Le Corbusier, 1923).

Efterkrigstidens byudvikling blev præget af Athen-chartrets anbefaling om zoneopdeling. Forurenende erhverv blev flyttet på afstand af boligområder.

Foto: Claus Bech-Danielsen.

Også på bebyggelsesniveau blev der etableret afstand i starten af det 20. århundrede. Karrestrukturer blev opløst, og nye bebyggelsesplaner bestod af enkeltstående bygninger, der kom på afstand af hinanden og gav plad til et grønt parkrum.

Tegning: Claus Bech-Danielsen.

Løsningen af de bymæssige og arkitektoniske udfordringer gennem etablering af afstand afspejler den måde vi generelt har håndteret problemer på i det 20. århundrede. Det gælder også miljøproblemer. Den tyske miljøekspert, Ekhardt Hahn (1991) har beskrevet 'den lange skorstens princip' som udtryk for den måde, vi i det 20. århundrede har håndteret miljøforureningen ved at eksportere den ud i omgivelserne. Med renovationssystemer har vi flyttet affald ud på lossepladser, med kloaker har vi transporteret spilde-

² I bogen, 'Moderne arkitektur – hva' er meningen?' har jeg beskrevet, hvordan Villa Savoye er planlagt som en renselsesproces, der handler om at komme på afstand af 'de beskidte realiter'. På solterrassen skal man kunne abstrahere sig til en ny virkelighed.

vand længere og længere ud i havet, og med stadig højere skorstene har vi ført røg og partikler væk fra byområder. Vi løste ikke problemerne, men flyttede dem på afstand af byer og beboelse.

I slutningen af det 20. århundrede løb den form for problemhåndtering imidlertid tør for muligheder. Miljøproblemerne havde fået et globalt omfang, og de lod sig ikke længere løse med nok så høje skorstene. Vi havde fyldt rummet ud, der var ikke længere uberørte områder, vi kunne eksportere problemerne ud til. Det blev derfor synligt, at vi måtte håndtere problemerne på nye måder, og Brundlandkommissionen, der blev nedsat i 1983, påpegede derfor også, at miljøproblemerne er et globalt anliggende og skal løses på globalt niveau.

På byniveau blev det tilsvarende tydeligt, at byernes problemer ikke vedvarende kunne løses ved at flytte beboelse længere ud i periferien. Efterkrigstidens forstadsudvikling blev kritiseret som endeløst sprawl, der førte til enorme afstande. Det førte til en omfattende pendling, der både kostede tid, penge og energi. Afstanden, der var etableret som en løsning på ét bymæssigt problem, var i sig selv blevet et problem.

Også nærheden til naturen, en helt basal forstadskvalitet, kom under pres af de voksende afstande. Forstæderne blev anlagt stadig længere ude i den bymæssige periferi i bestræbelsen på at opnå nærhed til de landskabelige kvaliteter, men dermed blev landskabet presset længere og længere væk fra den centrale by og de oprindelige forstæder. Store naturområder blev omdannet til indkøbscentre, erhvervsområder, boligområder, veje og parkeringspladser. Med forstadsudviklingen var blikket rettet mod de landskabelige kvaliteter i byens udkant, men med forstædernes succes skete der det paradoksale, at landskabet forsvandt.

Etableringen af den afstand, der var forstædernes basale idé, skabte således nye problemer. I den sidste del af det 20. århundrede førte det til, at forstaden som begreb kom til diskussion. For-staden henviser til en central stad, og det er i den, at forstaden som udgangspunkt henter sin betydning. Med de mange forstadsområder, der i løbet af det 20. århundrede lagde sig som ringe omkring de oprindelige byer, kom nye forstæder imidlertid på stadig længere afstand af de centrale byer. Flere undersøgelser har da også påvist, at forstadens beboere ikke længere benytter tilbuddene i den centrale by. Beboerne i Tåstrup ser eksempelvis City2 som deres centrum snarere end Rådhuspladsen (Raahauge 2000), og i Ålborg fungerer Ålborg Øst som et selvstændigt forstadsområde (Kvorning et. al. 2012, p.15), hvor hverdagslivet foregår, og hvor omkringliggende forstadsområder betyder mere end Aalborgs centrum. Forstædernes eksistens som for-stad mistede betydning, og det gav ikke længere mening at henviser til et fjerntliggende centrum.

Byen i forstaden

Dele af efterkrigstiden forstæder fik tilmed sociale problemer. Det skete i de store montagebebyggelser, der hurtigt blev præget af byggetekniske problemer, og hvor arkitektonisk kritik også gik hårdt ud over boligområdernes renommé. Op gennem 1970'erne kom stadig flere boligafdelinger i økonomiske problemer, huslejen i de nye bebyggelser var høj, og udbuddet af store familieboliger for stort. Hjulpet økonomisk på vej af skattefradrag og inflation valgte ressourcestærke beboere at flytte i ejerboliger, og de almene bebyggelser opbyggede en koncentration af beboere, der befandt sig på laveste trin i det sociale hierarki. Den rumlige afstand blev suppleret med en bymæssig segregering – socialgrupper kom på afstand af hinanden.

I de mest udsatte boligområder satte udviklingen en negativ spiral i gang, og bekæmpelsen af de sociale problemer i områderne har fyldt meget siden 1980'erne. I dag forsøger planlæggere og arkitekter at løse dem ved at give forstædernes boligområder en bymæssig karakter. I konkurrencer og projektprogrammer efterlyses således 'byliv', 'bymiljø' og 'bymæssige kvaliteter'. Det gælder vel at mærke i de almene boligområder, og ikke parcelhuskvartererne, for her ville beboerne modsætte sig enhver tanke om at tilføre deres boligområde et travlt byliv. Men i boligområder som Gellerupparken ses byliv som et middel til at øge trygheden i boligområdet. En ny bygade, Karen Blixens Boulevard er netop blevet anlagt, og her er det tanken, at cafeer, butikker og erhverv med tiden skal fylde gaderummet op med et summende byliv.

Arkitekternes forestillingerne om det travle byliv, der skal udvikles på Karen Blixens Boulevard.

Rendering: Effekt

Ideen om at skabe byliv i forstæderne er ikke ny. Da Vejleåparken (tidligere Ishøjplanen) blev anlagt i starten af 1970'erne ønskede arkitekten fx af føre byliv til Ishøj. Det skulle ske ved at anlægge Vejleåparken som en karrébebyggelse, med gader og ankomstfacader til den ene side af bygningerne og

grønne gårdrum til den anden. Gaderne var beregnet til gående trafik, for inspirationen til Vejleåparken blev hentet i datidens nyanlagte gågader i de centrale bydele. Bylivet udeblev imidlertid, for tætheden i Ishøj svarede ikke til tætheden i den indre by, og der var ingen butikker eller erhverv i stueetagerne, der kunne trække besøgende til bebyggelsen. Gågaderne var tomme og uden liv.

Det satte imidlertid ikke en stopper for arkitekternes tro på, at byliv kan revitalisere forstæderne. Også i de efterfølgende årtier blev der eksperimenteret med at importere byns kvaliteter til forstæderne. Det skete eksempelvis i Egebjerggård og i Høje Tåstrup Stationsby. I Høje Tåstrup Stationsby blev inspirationen hentet i klassiske, europæiske byer, og kvarteret omkring stationen blev opført med pladser, arkader og bymæssig møblering af gadestrumene. De enkelte bygninger blev indrettet med butikker i stueetagerne og udformet med klare referencer til klassisk urban arkitektur.

De beskrevne forsøg med at skabe byliv i Vejleåparken og Høje Tåstrup Stationsby har ikke været anset for at være store succeser. Allerede i 1976 stillede bladet Arkitekten spørgsmålstegn ved, om der var basis for et byliv i Vejleåparkens gågader³, og i Høje Tåstrup Stationsby blev det påpeget, at området ikke opleves bymæssigt, da det ikke er noget byliv. Høje Tåstrup Stationsby taler et urbant sprog, men i bund og grund er den en forstad - og når det afdæmpede forstadsliv udstilles på en bymæssig baggrund, opleves det mennesketomt og ubehageligt.

Forstaden i byen

Byns kvaliteter er altså gentagne gange blevet hentet til forstaden og dens boligområder. Men er det modsatte også tilfældet? Ser vi også forstadens kvaliteter præge byns boligkvarterer? Med det spørgsmål for øje har jeg set tilbage på en bog, jeg skrev for nogle år siden; *Bybolig i forandring*. Bogens formål var at kortlægge tendenser i nyere europæiske byboliger.

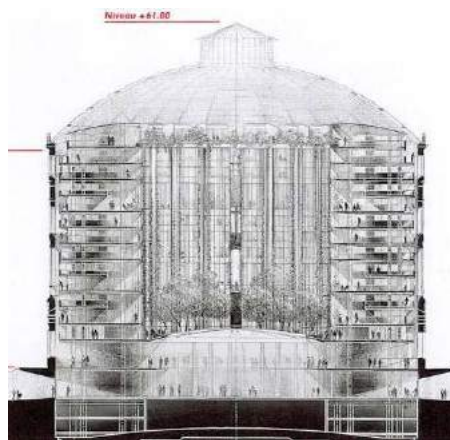
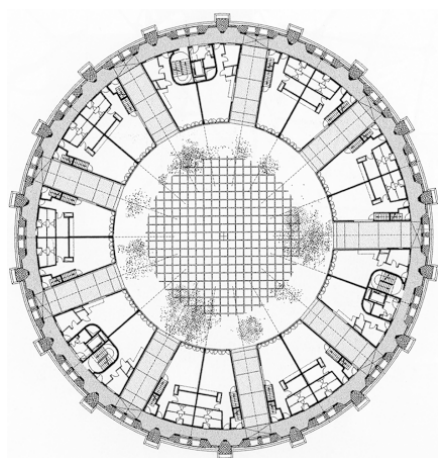
En af bebyggelserne i den bogen er Gazometer i Wien. Her er fire store gasbeholdere fra slutningen af det forrige århundrede blevet ombygget, så de rummer boliger, kontorer, butikscener, biografteater m.m. Bebyggelsen er udtryk for en ny forestilling om byns boliger. Byns tilbud er tæt på, men samtidig rummer boligerne forstadens fred og ro – lidt à la parcelhuset på Rådhuspladsen. Det er ikke gennem etablering af afstand til erhvervs- og handelscentre, at der opnås fred og ro, men snarere gennem lydisolerende teknik. For i Gazometer er det nærhed til erhvervs- og butiksliv og til kulturelle tilbud, der er kvaliteten.

Boligerne i Gazometer har visuel kontakt til de myldrende mennesker i butiksceneret. Beboerne vil underholdes af byen i passende doser, men i Gazometer er den fysiske afstand elimineret. Beboerne behøver ikke at tage

---

3 Arkitekten DK, 1976, side 14.

bilen hjem fra byen, men kan nøjes med at trække gardinerne for. Her er ikke tale om en flugt fra byen, for byen betragtes som en attraktion. Byen er imidlertid reduceret til udsigt. Det er ikke den larmende by med hud og hår, der er attraktionen, men byen, der som en stumfilm udspilles på stuens endevæg og skaber liv i boligen. Byen skaber en oplevelse af liv i boligen, præcist som det tilstræbes, når byliv i disse år skal revitalisere forstæderne. I modsætning til efterkrigstidens boligkvarterer i forstæderne er de historiske spor imidlertid tydeligt til stede som en kvalitet i Gazometer. De historiske spor er bevaret og dyrket arkitektonisk, for det er de historiske spor, der sikrer, at vi afkoder kvarteret som by og ikke som forstad.

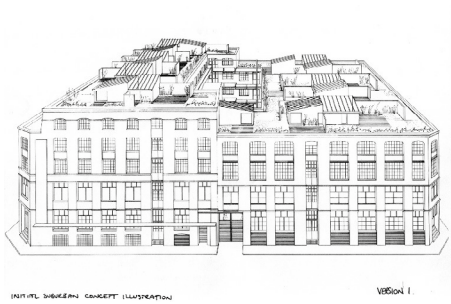

Den ene af Gazometers ombyggede gasbeholdere.

Tegnet af Jean Nouvel.

Et andet interessant boligbyggeri i den nævnte bog hedder Slender. Den ligger i Berlin-Mitte, og her kommer forstadens kvaliteter tydeligt til udtryk. Boligen rummer således kvaliteter, der normalt forbindes med parcelhuse. På taget er en have, hvor beboerne en gang om ugen må gå en runde med plæneklipperen. I køkken/alrummet kan et stort vinduesparti skydes væk og give adgang til en terrasse, hvor familien griller om aftenen. En privat afdeling er organiseret omkring en gang, og fra alle boligens rum er der direkte udgang til det fri. Balkonen på den nederste etage når ud i trækronen på et af gårdrummets store træer, og her har familiens to børn lavet en hule mellem træets grene. Kvaliteter, der traditionelt er blevet forbundet med livet i forstaden, er her hentet ind i den centrale by.

Endelig kan nævnes en tredje bolig, Shepperdes Walk i London. Her er det endnu mere tydeligt, at parcelhuset mimes i den indre by. Tagfladerne på en tidligere industribygning er således delt op i mindre matrikler, og overetagerne i de underliggende boliger er udformet som små enkeltstående bygninger, der har direkte udgang til en have. Frodigheden på tagfladerne er enorm, og planterne hænger ud over facaderne, og giver bydelen et grønt præg. Under Shepperdes Walk er der parkeringskældre, hvorfra der er direkte opgang til boligerne. For som i forstaden skal bilen stå lige for døren.

Shepperdes Walk i London. Tegningen til venstre har undertitlen, Suburban concept – og på billedet th. taget fra gadeplan få år efter ombygningen ses havernes frodighed.

Foto: Claus Bech-Danielsen

Forstaden i byen – tidlige eksempler

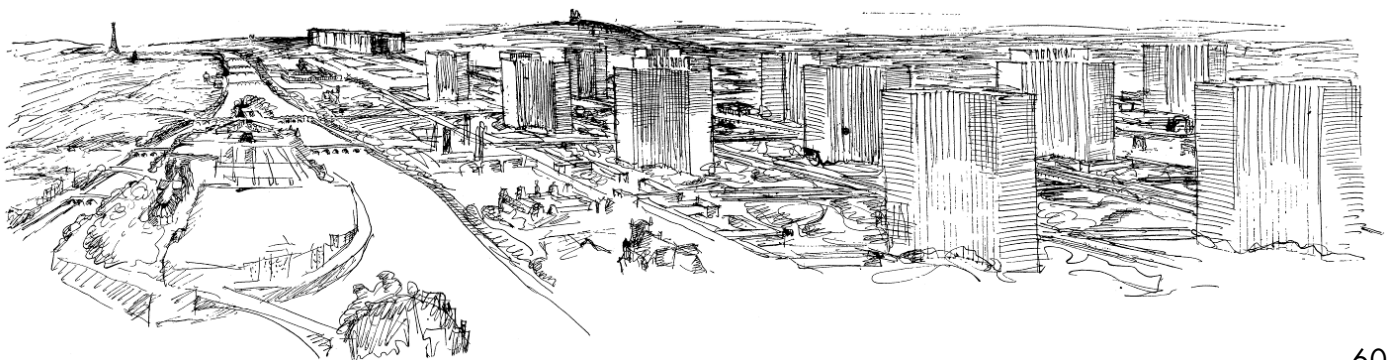
Men tendensen med at hente forstadens kvaliteter ind i byen er ikke ny. Præcist som det gennem mange år er blevet forsøgt at hente byens kvaliteter ud i forstæderne, har arkitekter og planlæggere også forsøgt at hente forstandens kvaliteter ind i byen gennem årtier. Et oplagt eksempel er Ökohaus-Corneliusstrasse, der blev opført som led i Die Internationale Bauausstellung Berlin 1987. Bebyggelsen er opført som et stort søjleplade-system i 5-etagers højde. I den konstruktion har 27 familier opført hvert sit enfamiliehus, og til hver side af enfamiliehusene er der private haver i alle etagerne. I princippet er der således tale om parcelhuse i etager. Husene er individuelt udformet, og de frodige haver er omgivet af høje træer og buske - kun få hundrede meter fra Kurfürstendam.

Også i starten af det 20. århundrede kan vi finde tendenser på, at forstadens kvaliteter finder ind i de indre byer. Le Corbusiers plan til omdannelse af det centrale Paris, Plan Voisin er et eksempel. Den historiske by med tætte karréstrukturer skulle rives ned, og i stedet var det planen at opføre moderne højhuse omgivet af landskabelige parker. Stort set alle historiske monumenter skulle forsvinde, og på et historieløst tæppe – tabula rasa - skulle en ny by opfindes. De parisiske gaderum og de klassiske boulevarder skulle erstattes af effektive trafikårer, der knyttede byens forskellige funktioner sammen.

I mange storbyer er Le Corbusiers idealer blevet realiseret. I dansk sammenhæng ligner Le Corbusiers plan for det indre Paris mere dét, der er blevet realiseret i mange forstæder. I Le Corbusiers blik kan det imidlertid være svært at skelne mellem by og forstad. For Le Corbusier var der snarere tale om udvikling af en moderne by, der som koncept er altomfattende.

Plan Voisin fra 1925.

Tegning: Le Corbusier

By og forstad – forbundne kar.

Samtidig med, at vi har udviklet den moderne by – i Danmark primært i forstæderne – har vi gennemført en større byfornyelse i den eksisterende by. Først blev der lavet saneringer og gårdrydninger, så byen blev mindre tæt (og mere sund), og i efterfølgende årtier blev der lavet byøkologiske indsatser, der begrønnede områderne yderligere og skabte øget biodiversitet. Gårdrummene blev aflåste, og karreernes omkransende bygninger kom til at fungere som høje ligusterhække, der sikrede beboernes privathed og sikkerhed. Her kom forstadens kvaliteter for alvor ind i byen.

Med de store saneringer og byfornyelsesprojekter blev det samtidig tydeligt, at 'by' og 'forstad' hænger uløseligt sammen. Vi har en tendens til at diskutere udvikling af by og forstad isoleret fra hinanden, og i vurderingen af dem, bliver de ofte fremstillet som hinandens modbillede. De, der elsker byen, kritiserer forstaden, og omvendt. Og i perioder, hvor forstaden er utopien, fungerer byen som dystopi, og omvendt. By og forstad er imidlertid som forbundne kar. Det er fx saneringen i de indre byer, der har skabt befolkningsgrundlaget for forstæderne, og det var udbygningen af forstæderne, der muliggjorde byens udtynding.

Det kan aflæses på indbyggertallet i København Kommune. Vi taler meget om den tætte by i disse år, men vi er slet ikke i nærheden af fortidens tæthed. Faktisk skal vi helt tilbage til 1920'erne for at finde et indbyggertal i Køben-

Le Corbusiers by-ideal forbinder vi i dag med forstædernes udvikling, men i sin grundtanke blev der ikke skelnet mellem by og forstad. På billederne øverst er idealet realiseret som forstad (Avedøre Stationsby) og på billederne nederst er den realiseret i det centrale London (Barbican).

Fotos: Claus Bech-Danielsen

havn Kommune, der svarer til det nuværende. De senere års befolkningstilvækst i København er heller ikke sket gennem en egentlig fortætning, men ved at tidligere erhvervsområder er blevet bebygget. Der skete i 1955-1990 en omfattende bygningsmæssig og befolkningsmæssig udtynding af de københavnske brokvarterer. Den udtynding præger stadig kvartererne, og den har skabt grundlag for, at vi i dag kan tale om en forstadsgørelse af dem.

Brokvartererne blev oprindeligt opført som forstad (på den anden side af bymuren). Så blev de by. Nu diskuterer vi, om vi er ved at gøre dem til forstad igen. Forholdet mellem by og forstad er i konstant bevægelse. Se bare Lægforeningens Boliger på Østerbro; de blev oprindeligt opført på bar mark langt væk fra byen, og kan som tidligere beskrevet betragtes som forstadens fødsel. I dag ligger Lægforeningens Boliger centralt placeret på Østerbro, og selvom bebyggelsen udgør en grøn oase, er der enighed om at den i dag ligger i byen. Men hvad med en bebyggelse om Bellahøj? Er der tale om forstad eller by?

Slørede grænser

Som beskrevet kan der findes utallige eksempler på, at forstæder urbaniseres, og tilsvarende mange eksempler på, at byen suburbaniseres. På den baggrund kan man forestille sig, at det i fremtiden vil blive sværere at skelne mellem by og forstad. Efterhånden som storbyer bliver til regioner bliver det svært at holde fast i de to begreber. Det er allerede tilfældet i en by som Los Angeles; stort set alle kvarterer i byen er formet som forstæder, men sammen udgør de en af verdens største metropoler.

Også i Danmark har vi nye bydele, der kan være svære at definere som enten by eller forstad. Ørestad er et eksempel. Den er tænkt som en udvidelse af byen, og dens geografiske placering gør den da også umiddelbart til by. Beboerne har tilsyneladende læst den anderledes. Det kom til udtryk, da Ørestad Gymnasium for et par år siden åbnede, og afholdt den første gymnasiefest en fredag aften før midnat. Mandag morgen efter festen modtog rektor et hav af klager fra beboerne i området. De forventede en fred, der svarede til villavejen i et forstadskvarter.

Man kan ikke fortænke beboerne i at være forvirrede. Vurderet på områdets monofunktionelle karakter, og butikslivet, der er lokaliseret i ét center, er der dømt forstad. Vurderet på den geografiske nærhed til byens centrum og udbuddet af offentlig transport er der dømt by. Nærheden til naturen og bydelens landskabelige kvaliteter signalerer klart forstad, men bygningernes højde og placeringen af en cafe på Ørestadens yderste kant signalerer klart by. Selvfølgelig er beboerne er forvirrede – billedet er sløret.

Fraværet af historiske bygninger og anlæg er for alvor med til at give Ørestad karakter af en forstad, for noget af det, der adskiller by og forstad, er de vertikale lag af historie, der typisk findes i byer. Derfor er interessen for autenticitet så stor i nye byudviklingsprojekter som fx Nordhavn i København,

hvor planlæggerne ønsker at signalere by. Men med tiden bliver forstaden også ældre, og også forstæderne vil komme til at rumme flere historiske lag. Vi taler allerede om forstad som kulturarv, og med tiden vil forskellen mellem by og forstad også på det punkt blive sløret.

I Nordhavn er der flere steder erhvervslokaler i bydelens stueetager. Det er intentionen, at der skal etableres et traditionelt byliv i gaderne, og for at få det til at lykkes, udbyder By & Havn erhvervslokalene til en kunstig lav husleje i en årrække. Det er altså ikke kun forstæderne, vi prøver at tilføre et byliv. Det sker også i byen! En nøgtern markedsanalyse vil slå fast, at byliv ikke længere er levedygtigt i byen.

Det er ikke kun i forstæderne, at der er svært at få et forretningsliv op at køre i dag. I Helsingør står mange butikslokaler tomme, og i Herning skrumpes gågaden, så det tilbageværende butiksliv koncentrerer sig i et område, der er levedygtigt. Byerne mister sit traditionelle indhold⁴.

Også når vi taler om det grønne sløres forskellen mellem by og forstad. Vi kender alle beskrivelsen af Fingerplanens svømmehud som udtryk for, at de grønne kiler er under pres, mens rekreative kvaliteter finder ind i byen i både blå og grønne udgaver. Heller ikke bymæssig tæthed er længere en parameter, der alene er at finde i de centrale byer. I de senere års udvikling af bæredygtige byer er forstædernes tæthed foreslået øget betydeligt i de stationsnære områder. Fremtidens by bliver et regionalt landskab af varierende tæthed.

Forskellen mellem by og forstad ikke bare sløres. Til tider bytter de rolle. Forstædernes grønne områder omtales fx flere steder som utrygge, og større bymæssighed ses som middel til at øge tryghedsfølelsen. Tidligere var det byen, der var forbundet med utryghed, men i dag leves det farlige liv i forstædernes boligområder, mens livet i den tætte by er den sikre havn. En negativ udlægning vil være, at vi har kastret byen med en fernis af kulturtilbud og cafeliv. En positiv udlægning vil lyde, at byen er blevet livable; tidligere måtte børnefamilierne flygte ud til forstæderne, for at trives. Nu leves det gode liv også inde i byen.

Afslutning

Forstad og by er tæt forbundne. Det gælder både i praksis og i vores mentale forståelse af dem. Derfor sker der helt naturligt en forstadsgørelse af byen parallelt med, at der sker en bymæssiggørelse af byen. De to udviklingstendenser er to sider af samme mønt.

Forstaden opstod ud af et ændret syn på byen. Efter de store brande og koleraepidemier i 1800-tallet blev byen ikke længere betragtet som den trygge

---

4 I USA har man i flere år talt om *donut cities*. Det er udtryk for, at byernes erhvervs- og butiksliv ligger som en ring omkring bykernen – ude i forstæderne.

havn, hvor man kunne søge sikkerhed og tilflugt. Byen blev livstruende og farlig, og det omgivende landskab blev stedet, hvor man søgte i sikkerhed og helbredelse. Vores syn på byen, vores kultursyn og vores natursyn ændredes.

Det samme år, som lægeforeningen som de første fik lov at bygge uden for de københavnske mure og indledte den bymæssige spredning i landskabet, fik man et andet sted den modsatte tanke; at føre landskabet ind i byen og gøre det grønne rum til byens centrum. I 1853 anlagdes således Central Park i New York. Byens udflytning i landskabet og landskabet indførelse i byen startede samtidigt. Det skete i én og samme bevægelse, for kultursyn og natursyn er som to sider af samme mønt.

Det skete ikke kun på byniveau. På bygningsniveau blev en tilsvarende udvikling indvarslet samtidigt. Det skete i 1851 med opførelsen af Chrystal Palace ved verdensudstillingen i Hyde Park. Med anvendelsen af glas som byggemateriale gik det klassiske rum i opløsning. Rummene blev diffuse og flød ud i omgivelserne. Samtidig blev omgivelserne hentet ind i Chrystal Palace, der blev indrettet som en stor botanisk have med planter som den vigtigste del af i bygningens interiør. På linje med den beskrevne udvikling på byniveau sprængte også bygningsarkitekturen sine grænser. Det klart afgrænsede og veldefinerede rum, der havde formet arkitekturen siden renæssancen, gik i opløsning. Der opstod et nyt forhold mellem ude og inde.

Dette års Byplanhistoriske Seminar afholdes mens byen er ved at blive pyntet op til jul. Afslutningsvist vil jeg derfor minde om, at vi i midten af 1800-tallet indførte en tradition, der er et meget konkret udtryk for den samme tendens. Det var nemlig på det tidspunkt, at vi begyndte at stille et grantræ ind i vores stuer én gang om året, og pynte det op som juletræ. Her er det ikke forstaden vi henter ind i byen, men naturen vi henter ind i vores stuer. Det sker som følge af et kultursyn og et natursyn, som først for alvor er ved at folde sig ud. Det udfoldes naturligvis i både by og forstad.

Referencer

Bech-Danielsen, C., 2013. Bæredygtige bosteder: Om forstadens identitet og kulturarv - og om spor efter liv. I: Dirkinck-Holmfeld, K. (red.). Fremtidens forstæder. Copenhagen; Bogværket, s.108-131.

Bech-Danielsen, C., 2013. Moderne arkitektur - hva' er meningen? Århus: Systeme Academic.

Hahn, E., 1991. Ecological Urban Restructuring. Berlin, Wissenschaftszentrum Berlin für Socialforschung.

Kristensen, H. og Andersen, H., 2008. Befolkningens boligønsker. Center for Bolig og Velfærd. [http://boligforskning.dk/sites/default/files/Rapport.hsa-als\(5\).doc.pdf](http://boligforskning.dk/sites/default/files/Rapport.hsa-als(5).doc.pdf).

Kvorning et. al. (ed.), 2012. Bæredygtige forstæder. 10 anbefalinger fra Forstædernes Tænk tank. København, Realdania og Naturstyrelsen.

Le Corbusier, 1942. Athen-erklæringen. Dansk Byplanlaboratoriums Byplanhistoriske Noter, nr. 3. København, Dansk Byplanlaboratorium, 1985. (Oprindelig udgave: La Charte d'Athènes (bearbejdet udgave af: Constatations de IV Congrès (Charte d'Athènes)) 1942).

Le Corbusier, 1923. Towards a New Architecture. Oxford, Architectural Press, 1989. (Oprindelig udgave: Vers une Architecture, 1923).

Raahauge K.M., 2000. 2630 Taastrup: et rumantropologisk blik på Taastrup-forstæden. Byplan, Årg. 52, nr. 1.

Byen blev grøn – byfornyelsen 1980-90

Jens Clemmensen

Med byfornyelsen i 1980'erne og 90'erne blev København, og flere større provinsbyer, grønnere. I Københavns brokvarterer slap man af med den mest indeklemte baggårdsbebyggelse og den mest nedslidte forhusbebyggelse og fik skabt grønne oaser i mange af byens karréer.

På Nørrebro havde genhusninger og voldsomme totalsaneringer skabt plads for omfattende nybyggeri – hovedsageligt almennyttigt – og den indre del - »Sorte Firkant« - var svær at kende igen. Cityplan Vest og idéen om Slumringen gennem brokvarterne var endeligt opgivet i 70'erne, og med erfaringerne fra Nørrebro og de tidlige forsninger på Vesterbro i bagagen begyndte man i 1989 planlægningen af Indre Vesterbros fornyelse.

Vesterbro og friarealer

Alle var godt klar over, at Indre Vesterbro måtte have den helt store tur, at der ville blive tale om yderligere nedrivninger og omfattende moderniseringer, lejlighedssammenlægninger, genhusninger og højere huslejer. Skulle det hele væk – også det lille indeklemte baghus i Absalonsgade 26?

»Paddekorridorer«? Var det det han råbte nede fra bageste række på beboermødet? Foreslog han virkelig at lave rør-forbindelser under gaderne, så frøer og salamandre kunne kravle fra sivsump til sivsump, på tværs af karréerne? Det er da løgn. Skulle det virkelig være så »Grønt«?

Født 1945
Arkitekt MAA

Ansættelser:
Gjerding og Larsen,
Byfornyelse Danmark

Nu pensionist

Beboerne havde længe ventet på fornyelsen af Indre Vesterbro og i ledige stunder blev der, som her i Absalonsgade, drømt usikre drømme.

Foto: Lisbeth Holten-Rasmussen

Skulle det ikke bare være en mere nænsom fornyelse end på Nørrebro og i Saxogade? Det skulle vel først og fremmest være de nuværende beboere, der fik glæde af indsatsen og derfor skulle være med til at bestemme, hvad der skulle ske. Der skulle være færre ud- og indflytninger og huslejerne skulle holdes nede.

De nye bestemmelser i byfornyelsesloven om beboerdemokrati og vetoet, skulle jo være en slags sikkerhedsnet både under planlægning og gennemførelse.

Men hvad var forestillingerne om det der skulle ske? Var det drømmen om »de pæne forstæder«, nybyggeri for den almindelige københavnere, lys og luft, grønne gårde til børnene, moderne boliger med plads til hele familien – stor eller lille - bad og nyt køkken? Eller var det snarere den tætte bydels forsigtige forbedring uden at rive sociale netværk i stykker og uden voldsomme lejestigninger? Nostalgien a la »Huset på Christianshavn« lurede jo i baghovedet. Er det ikke synd at rive så meget ned?

Tilbageblik

Hvad det »grønne« angår, tager jeg et kort tilbageblik til vores tipoldeforældres tid, før jeg viser eksempler på byfornyelsens resultater.

Ser man fra forstaden – fra fælledeerne omkring byen, på illustrationen fra Vesterbro ind mod København, så ligger byen med voldanlæg og byporte som en klart afgrænset enhed, og forstæderne er ikke bydele som i dag, men landlige områder med spredt bebyggelse i go' afstand udenfor voldene, og med landsbyerne længere ude. Bebyggelsen langs Vesterbros Passage var lidt tættere, idet vejen via Frederiksberg Allé førte til Frederiksberg Slot. Man kunne se både det nye Christiansborg og til den anden side Frederiksberg Slot.

Maleri af den norske maler J.C. Dahl, 1818. Til højre for Frihedstøtten ses Vor Frue Kirkes tårn og længere væk bag voldanlægget det nye Christiansborg, begge efter arkitekten C.F. Hansens tegninger.

Kilde: Guldalderhistorien, red. Bente Scavenius, Gyldendal, 1994

Der var overtryk indenfor voldene og man ventede på, at de skulle sprænges ved nedlæggelsen af demarkationslinjerne. Nogle var i færd med at købe jord til nybyggeri. Og andre havde allerede jord, f.eks. Vinstrup Mølle ved Enghavevej, der var ved at blive omdannet til en lille fabrik for landbrugsredskaber. Forstæderne var ved at tage form og det var ikke kun skydebanerne med deres jordvolde og rebslagerierne med de lange lige værkstedsbygninger, der lagde mønstret for det senere gadenet, men også - allerede dengang – badeanstalter ved Kalvebod Brygge, og senere længere inde i havnen.

Selvom byen var tæt, var der en del karreer med byhaver. En af de største mellem Fiolstræde og Peder Hvitfeldts Stræde blev, som mange andre, fyldt op med baggårdsbebyggelse. Nogle få af dem blev efter mange år, gjort »grønne« igen.

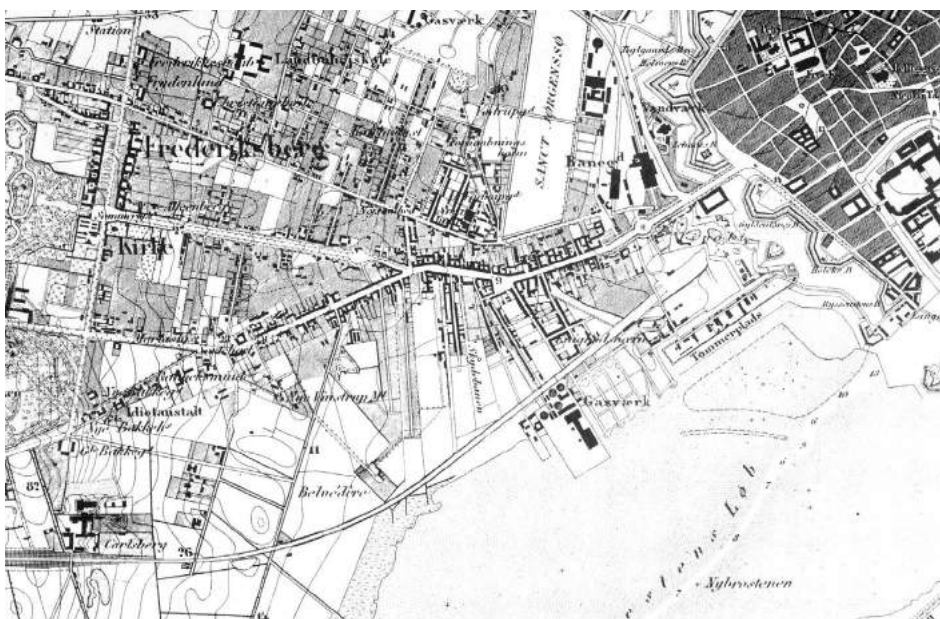

Tv. Figur 4: Fiolstræde 2016

Th. Figur 5: Gårданlægget mellem Fiolstræde og Peder Hvitfeldts Stræde, 2016

Foto: Jens Clemmensen

Når man i dag går gennem Fiolstræde (figur 4), tænker man ikke over, at portene fører ind til en park-lignende fælles gård (figur 5), etableret via en saneringsplan midt i 70'erne med den oprindelige have som udgangspunkt. – Ikke formet som et gårđanlæg i en af nutidens forstadsbebyggelser, men som en »byhave« med frugttræer og grøntsagsbede.

Figur 6: Vesterbro 1854

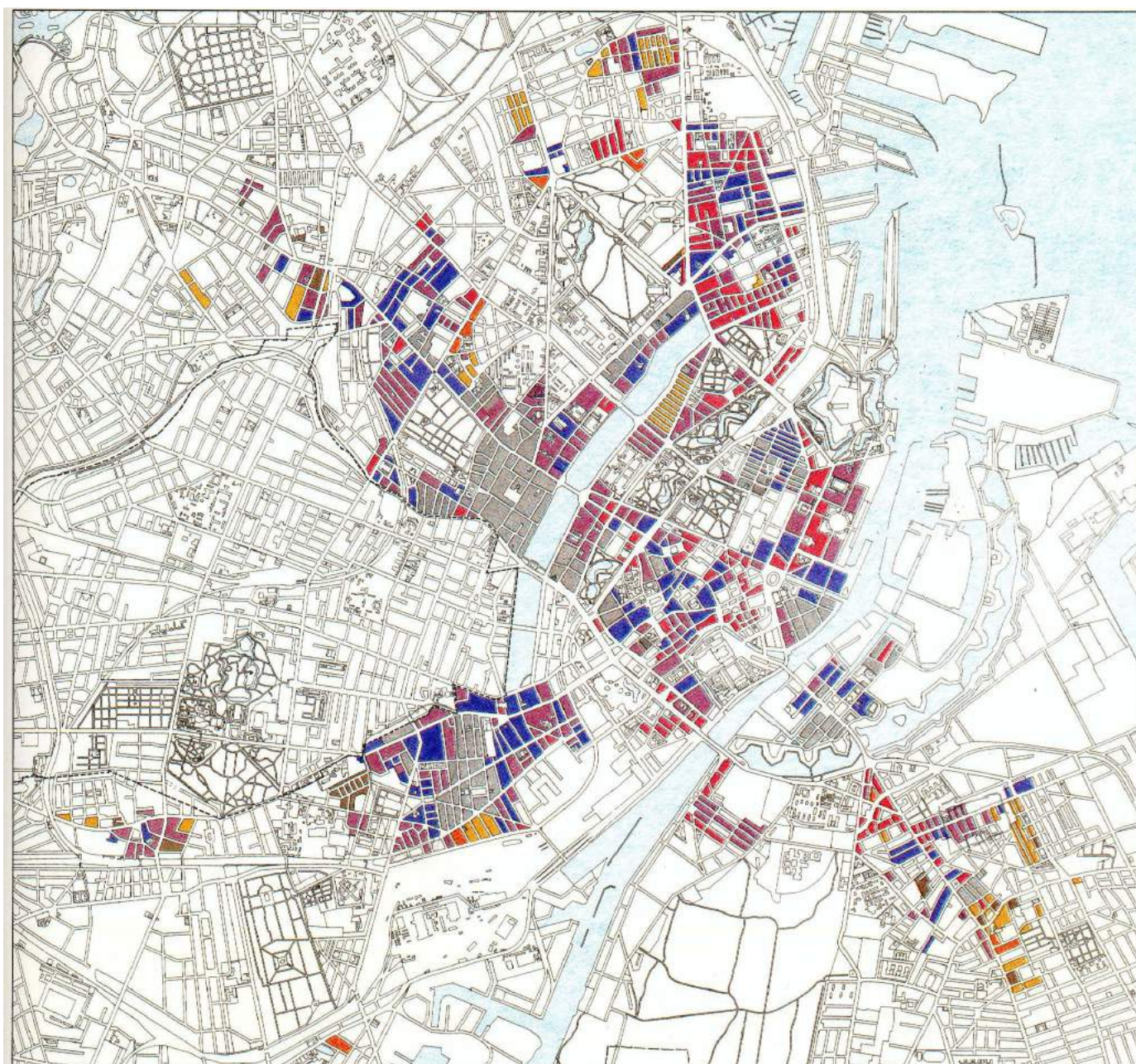
Kilde: Ukendt

Da demarkationslinjerne ophævedes i 1857 var der ikke tale om at forstæderne overtog byen, men *omvendt*, at byen eksploderede ud i forstæderne. I løbet af en meget kort periode på 40-60 år buldrede byggerierne frem i brokvartererne og der blev bygget nyt gasværk ved havnen. Mange tætte spekulationsbyggerier med et væld af små lejligheder uden friarealer. Sindrigt udtænkte bygninger, der udnyttede byggelovgivningens regler til det yderste. Et af de groveste eksempler, men med smukt udsmykkede gadefacader, er i dag en af landets største andelsboligforeninger: AB Skydebanen – i en karré jeg vender tilbage til.

Vesterbro var i mange år, helt op til 1980'erne for den indre del, meget tæt bebygget. Der blev kompenseret for de manglende wc'er og bade-rum i lejlighederne med badeanstalter i havnen. Skolebørnene lærte at svømme tæt på Gasværket for enden af Gasværksvej og lige op og ned ad Den Brune Kødbys slagteboder.

Figur 7: Kondemnable forhold i København. Kortet viser Bolig- og friareal kvaliteten, bl.a. baseret på Boligkommissionens vurderinger, som var offentliggjort allerede i 1971. De røde, blå og lilla karreer har friareal procenter helt nede på 0 – 14%.

Kilde: København, Kommuneplan-forslag 1985

Den samlede planlægning

Den første kommuneplan for København (figur 7) blev offentliggjort som forslag i 1985, og forud var der gennemført meget omfattende registreringer af hele kommunen, karré for karré.

Hvor skulle der nu sættes ind? Den Sorte Firkant, det mellemste Vesterbro og andre mindre områder, var allerede planlagt og blev derfor ikke omfattet af registreringer og planer. Men, for resten af byen fik man et klart billede af, hvor problemerne lå: Indre Østerbro, dele af Nørrebro og Indre og Ydre Vesterbro.

Indre Vesterbro havde længe stået for tur og blev i slutningen 80'erne udpeget som det næste byfornyelsesområde. Udover den ringe bygnings- og boligstandard var det for de fleste oplagt, at der manglede friarealer, lys og luft.

Tv.: Indre Vesterbro 1971

M.: Indre Vesterbro 1991

Th.: Indre Vesterbro 2001

I løbet af 80'erne var de første rydninger af baghuse i karrémidterne startet i form af forsaneringer. Da *Handlingsplanen* for Indre Vesterbro blev offentliggjort i 1991, var der yderligere tyndet ud i en del af karréerne.

Læg mærke til »Skydebane-øst Karreen« (nummer 2 karré fra venstre), hvor de indledende fotos af den drømmende beboer var taget. Den var omfattet af 1. etape, og debatten indledtes med voldsomme diskussioner om yderligere nedrivning af bygninger. Mange ville være dyre at sætte i stand – måske for dyre. Skulle de ned? Skulle der bygges nyt mod gaderne? Skulle man i stedet rive yderligere ned og lægge karreer sammen?

I de næste 10-15 år skete der store forandringer på Indre Vesterbro, og bebyggelsestætheden blev mindre gennem yderligere nedrivninger. Et behersket nybyggeri og kun enkelte huludfyldninger bevarede åbenheden.

I *Handlingsplanen* havde man et erklæret mål om at skabe et område med en atmosfære af *tryghed* og *tolerance*, og som var mere *familieegnet*.

Kilde: *Byfornyelse København*

Da Handlingsplanen var gennemført først i 00'erne kunne man for Indre Vesterbro konstatere:

- at 21 karreer havde fælles gårdanlæg
- at 2 karreer havde forbedrede private gårde
- at torve og pladser havde fået en væsentlig funktion, selvom bydelen fortsat var underforsynet med offentlige grønne områder, og formentlig som et resultat heraf
- at flyttefrekvensen var faldet fra 43% før (år 1992), til 34% efter byfornyelsen (år 2000). Tallene dækker også interne flytninger, hvis andel gennem årene har været stabil. Formentlig er flyttefrekvensen endnu lavere i dag.

Hen mod slutningen af Handlingsplan perioden lavede analysebureauet CASA en række spørgeskemaundersøgelser blandt beboerne, bl.a. om, hvad der var *mest attraktivt* ved området. Der kan jo spørges på mange måder, men de højeste scorer (63% og 51%) fik »den centrale beliggenhed« og »det sociale miljø«, mens den laveste score (4%) – besynderligt nok – gik til byfornyelsens primære indsatsområder: »boligen / huset / gården«.

Nedrivningerne under handlingsplanen var relativt beskedne - det værste og tætteste var revet ned i 80'erne – men pga. beskedent nybyggeri kunne der etableres fælles grønne friarealer i alle 23 karreer.

*Indre Vesterbro, status 2001,
Gårdanlæg.*

*Kilde: Indre Vesterbros fornyelse
- planlægning og gennemførelse,
Københavns Kommune, 2005*

Fællesspisning i gården, Gasværksvej 10, Hestestalds-karreen. Disse beboere er ikke tilflyttere fra forstaden, men lokale vesterbro'ere, der har ydet en kæmpe indsats under byfornyelsens planlægning og gennemførelse, og er blevet boende.

Foto: Allan Nelsson

Ovenfor: DGI-byens boldbaner ned mod Ingerslevgade. På nogle af banerne er græsset rødt á la »by« og på andre er det grønt og selv-voksende, ligesom i forstaden.

Fotos: Jens Clemmensen

Tv: Hvis man ser Vesterbro fra luften, kan man godt ane, at bydelen er blevet grønnere – og at det meste er sket i gårdene.

Kilde: Google Earth

Ud af de samlede 4,3 mia. kr. som byfornyelsen af Indre Vesterbro har kostet Staten, Kommunen og beboerne er kun 2% gået til gårdanlæg. Og det endda inklusive nedrivning og retablering.

Ejendommenes istandsættelse står for langt den største del af byfornyelsesudgifterne, nemlig 85%.

På en studietur til Berlin oplevede beboerrepræsentanterne fra Vesterbro en karré med gårdanlæg udformet som rodzoneanlæg, der rensede karreens grå spildevand.

Foto: Jens Clemmensen

Gårdenes - de fælles friarealers - udformning blev løbende diskuteret med karrérådene for de enkelte karreer. Det hele blev vendt med Byfornyelsescentrets bestyrelse, der også havde været med til at udforme Handlingsplanen – men hele planproceduren vil jeg ikke her komme nærmere ind på.

Der var forud for byfornyelsen etableret en lang række interessegrupper, foreninger og organisationer og de fleste fik direkte eller indirekte sæde i Byfornyelsescentret. En af de lokale foreninger, der arbejdede særligt med »det grønne« og »byøkologien« var Vester-Gror.

Byfornyelsescentret arrangerede studierejser, bl.a. til det »grønne« Berlin, hvor man tæt på Potsdammer Platz, så de første rodzoneanlæg til lokal rensning af spildevand. Gårde, der var totalt fyldt op med vandbassiner, beplantning og stenbastioner som hjemsted for insekter og padder.

Som supplement til de allerede kendte gårdrydninger, gårdanlæg på Nørrebro og mellemste Vesterbro, gav studierejserne masser af idéer at tage med hjem til Indre Vesterbro. Men pengene satte selvfølgelig grænser.

Nørrebro – Østerbro

Den Sorte Firkant på Indre Nørrebro har med sine omfattende nedrivninger og almene nybyggerier fået nedsat bebyggelsesprocenterne, og fået masser af lys og luft og forstadsprægede grønne områder. Og i naboområdet på den anden side af Nørrebrogade, i Guldbergsgade, er det lykkedes gennem en

Guldbergsgade 4-6, en buludfyldning i form af et almennyttigt nybyggeri, tegnet af arkitekt Marianne Ingvarsen.

Foto: Jens Clemmensen

arkitektkonkurrence om huludfyldninger, at få et anderledes »grønt« almen-nyttigt nybyggeri op at stå. De ellers urationelle huludfyldninger har her kunnet realiseres ved at opføre 2 på en gang. Der er et tilsvarende byggeri i samme karré om hjørnet i Nørre Allé, bygget samtidig og med fælles kran i karreens midte.

‘Økologisterne’ – hvis jeg må kalde dem sådan – var naturligt nok kede af, at der skulle bygges. For her, ved siden af Café Rust, lå før en af de såkaldte »byhaver«, omgivet af hegn udført af sammensvejste cykelstel.

I Birkegade 4 findes en meget usædvanlig taghave tegnet af JDS Architects

Kilde: www.jdsa.eu/bir

Omtrent overfor huludfyldningen er det i Birkegade 4 lykkedes at etablere en *taghave*, ligesom enkelte steder på Indre Vesterbro. Den er grøn som i forstaden, men af en klar bymæssig karakter. Gården er fortsat lille og tæt og stort set uden lys, som førhen på dele af Vesterbro. Men ved en kraftig ombygning og istandsættelse af ejendommen, er det lykkedes at få et bymæssigt friareal oppe i lyset.

»Tagfarm« i Æbeløgade 4, på Ydre Østerbro

Kilde: www.oestergro.dk

Sidste år åbnede en ny restaurant, hvor træerne helt bogstaveligt vokser ind i himlen. På Østerbro ligger ØsterGRO. Det er en 600 m² stor »tagfarm«, som siden sidste sommer forsynede lokale familier med friskhøstede grøntsager groet på taget af Æbeløgade 4. Fra maj til slut september er der også en restaurant deroppe - i et drivhus.

Og nu skal alle nye projekter have »grønt« på taget, - og det går bare 'der-uda'.

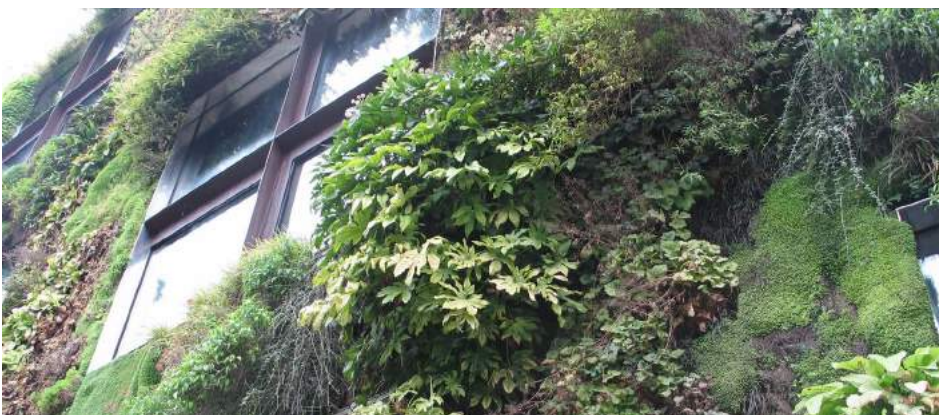
Det nye Panuminstitut, tegnet af C.F. Møller Arkitekter, er et af de seneste eksempler i København. Alle skal have taghaver og græs på taget.

Kilde: www.cfmoller.com

I København skal gaderne være både blå og grønne. De ombygges til vandreservoirer, der skal samle de store vandmængder ved skybrud – et fænomen der i form af overløbsbassiner findes mange steder i forstaden og provinsen er nu kommet til storbyen. Det grønne lurer nu overalt i byen.

I Malmø har man i BO01-projektet bygget en ny by – forstad om du vil, hvor søer i baglandet også kan fungere som vandaflastning og fælles grønne områder. I Malmø, har man også efter sigende verdens første og største botaniske taghave, der breder sig over næsten en hektar - *Augustenborgs Botanical Roof Garden*, som den hedder på svensk.

Overalt er det grønne image dukket op. Jean Nouvel - ham med DR-koncerthuset - var måske lidt foran os andre. I et projekt fra 2001, svøbte han Branly-museet i Paris ind i 'plante-pels' og eksotiske grønne haver.

Branly-museet i Paris, tegnet af Jean Nouvel ligger med smukke grønne haver omkring sig og en bygning ud mod Seinen er svøbt i 'plante-pels' som de kalder det i Norge.

Kilde: Jens Clemmensen

Paris har fortsat »trenden« og for nyligt afgjort en arkitektkonkurrence om ikon-byggerier langs motorvejsringen omkring den indre by. Alle de præmierede projekter har grønne etagedæk og terrasser. I konkurrencen vandt det danske landskabsarkitektfirma SLA endnu en gang med et projekt for et af trafikknudepunkterne. Et byggeri henover motorvejen med en gigantisk *the-plantage som taghave*.

Projekt til byggeri henover et motorvejskryds. En gigantisk the-plantage som taghave. Landskabsarkitektfirmaet SLA.

Kilde: www.sla.dk

En af de seneste arkitektkonkurrencer her hjemme er udbygningen af Ørestaden - Amager Fælled Kvarter, som mange håbede kunne bevares som »rigtig natur«. Tegnestuen Vandkunsten vandt her i efteråret 2016 med et projekt, der trækker fælleden ind i den ellers tætte bydel via brede grønne kiler, og det er ambitionen at der i området udvikles helt nye former for »bynatur« for derved at skabe en forbedret bæredygtig urbanisering, som der står i projektbeskrivelsen.

Reklamer og magasiner

Der er efterhånden ikke et Boligmagasin eller avistillæg, der ikke lancerer de nye grønne tiltag i byerne.

Biologerne har fået helt nye højtliggende by-biotoper at studere.

Fra artikel i Politiken

Avis artikler om byhaver, reklamer for udstyr til taghaven, højskoleophold, hvor man kan lære at smage på byen, og man kan komme med »Slow« til Taastrup for at hente forstadens opskrifter på saft og grønt. Dyrk DIN BY og kom essensen på flasker, så den ikke fylder mere end, at den kan tages med til byen. Eller bliv medlem af Københavns BYBI-forening, hvor du kan være med til at bestøve blomsterne i Tivoli, Glyptotekets Have og rådhusets blomsterbede.

Byen sælges på »det grønne« som her Århusgade-kvarteret - 1. tape af det nye Nordhavn.

Kilde: »Nordhavnen – fra idé til projekt«, By & Havn, august 2012

Byen sælges på »det grønne«. Århusgade-kvarteret i det nye Nordhavn skal forestille at være åbent og grønt og blå. Selv med en bebyggelsesprocent på 180 – eller mere, hvis man ikke regner vandarealerne med, skildres bydelen »grøn« og med masser af liv i gaderne.

Nordhavn i København. Bordeauxgade i Århusgade-kvarteret er en af gaderne i baglandet uden åben udsigt over vandet. Haverne er presset op på de vindomsuste tage og er kun for de få.

Foto: Jens Clemmensen

Det er selvfølgelig uretfærdigt at bedømme bydelen på enkelte gader, der kun lige er færdigbyggede, men Bordeauxgade giver unægtelig mindelser om

de tætte boligkvarterer på Vesterbro, hvor karreerne måtte forsynes med grønne gårde for at beboerne ikke skulle flytte til forstaden, så snart de begyndte at tjene penge og få børn.

Arkitekt Julie Sonne Olsen, skrev i november 2016 i Politiken, at man som københavner årligt udleder næsten halvdelen mindre CO₂ end gennemsnitsdanskeren. Man bruger væsentlig mindre energi, når man bor tæt i etagebyggeri og på færre kvadratmeter. Og hun siger: »I stedet for at give udkants Danmark kunstigt åndedræt, burde politikerne omfavne urbaniseringen« – og det gør de vel også, skulle jeg mene?

I programmet for dette seminar stilles spørgsmålet, om man snarere skulle fastholde byen som by og ikke ændre den til en forklædt forstad. Byens byfornyelsesområder i bred forstand er blevet lidt grønnere og der bygges rækkehuse hist og her, men jeg synes langt fra, at det virker som om »byen er blevet erobret af forstaden«. Dele af byen kan stadig med fordel blive endnu grønnere – ikke bare i overført betydning.

Men det kan være at *for*-staden alligevel ligeså stille lister sig ind ad *bag*-døren – og det gør vel heller ikke noget?

Det er sgu' da en Børge Mogensen sofa fra forstaden – er det ikke?

Kilde: Politiken

Biltrafikken ud af byen – cyklernes, stillevejenes og lege- gadernes sejrige indtog i byen

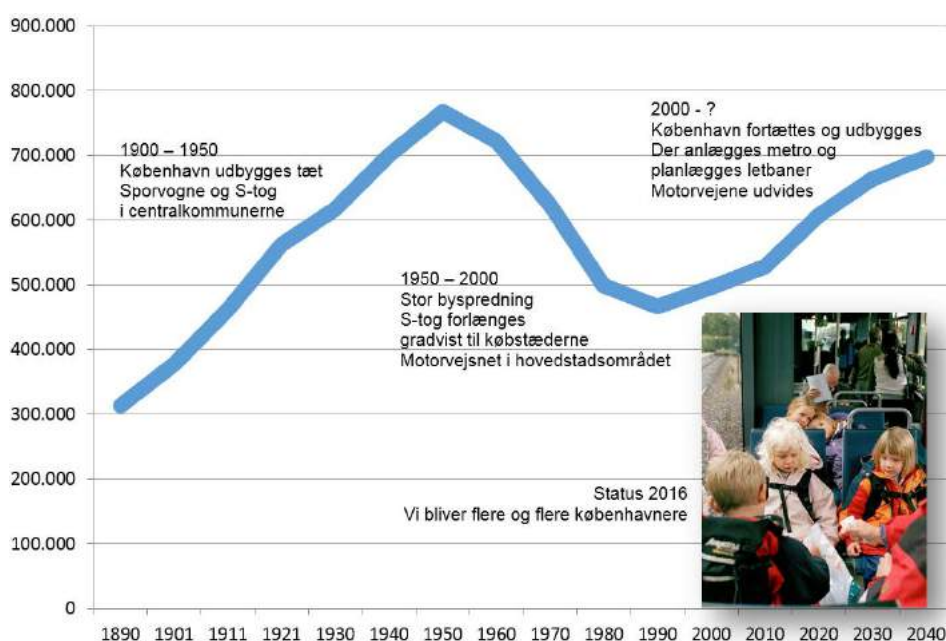
Søren Elle

I Københavns Kommune er der skabt en enestående udvikling med en by i vækst på alle områder – undtagen i biltrafikken. Med en aktiv cykelpolitik og store investeringer i den kollektive trafik er det lykkedes at afkoble sammenhængen vækst = stigende biltrafik.

Med indførelsen af mange af forstædernes kvaliteter i form af fredelige bolig-gader og gode cykelforbindelser er det lykkedes at skabe en af Danmarks mest attraktive byer. Det grønne kombineres med det blå i havnen, og med metroen er der skabt grundlag for en høj andel kollektiv trafik.

Trafikudviklingen i store træk fra 1950 til i dag

Biltrafikens vækst tog fart i starten af 1950'erne, i et tempo som helt overhalede planlæggerens bestræbelser. Bilerne fyldte snart byens kørebanearealer til bristepunktet. Cyklisterne, der før havde kunnet bruge næsten hele kørebanearealet, blev henvist til det stadigt voksende net af cykelstier. Sporvognene blev erstattet af busser, der bedre kunne tilpasses biltrafikken, og af nye S-banelinjer til de stadigt fjernere forstæder.

Født 1946
Akademiingeniør

Ansættelser:

Ansæt i Københavns
Kommune fra 1972 til 2015

Nu pensionist

*Befolkningsudvikling og infra-
strukturudbygning 1900 - 2040.*

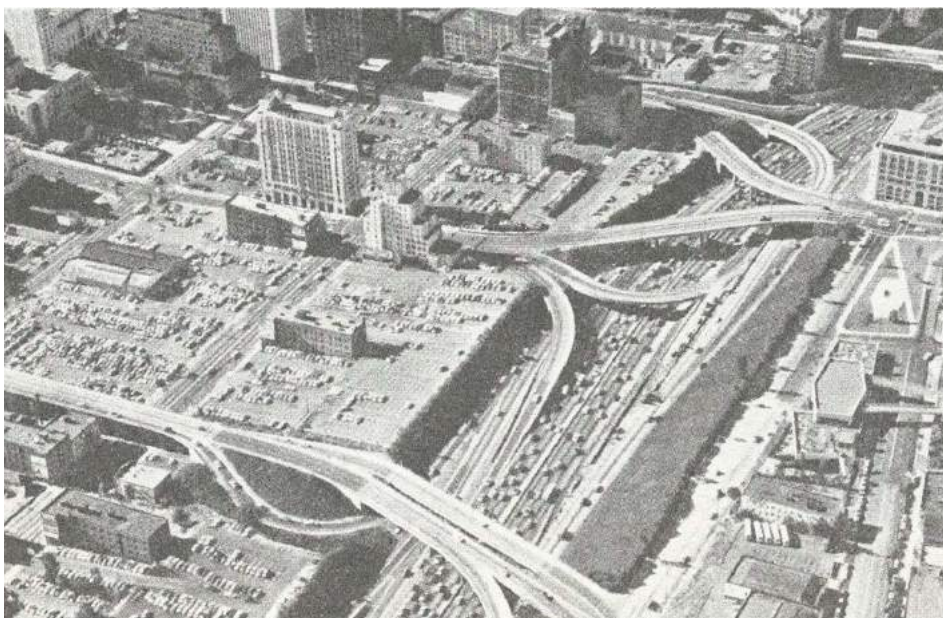
Kilde: Søren Elle

Verdenshistoriens mest pladsøkonomiske trafikapparat

Allerede i 1950'erne startede debatten om en af biltrafikkens store gener: bilerne fylder meget. Stadsarkitekt Lund angreb i Generalplanfællesudvalget Stadsingeniør Forchhammers planer om gadeudvidelser, og slog fast, »at bilen er det mest pladsøkonomiske trafikapparat, som verdenshistorien har kunnet opvise, måske lige med undtagelse af den indiske elefant«.

Men gaderne blev ombygget efter biltrafikkens krav. Forhaver, allé -beplantninger og brede fortove måtte vige for biltrafikkens krav om plads til kanaliseringer og svingbaner i store signalregulerede kryds. Bilerne erobrede stort set byens gamle gaderum, gaden var ikke længere et rart sted at opholde sig eller at færdes i som fodgænger eller cyklist.

København valgte ikke at tilpasse byen til biltrafikken efter amerikansk forbillede.

Kilde: Stadsingeniørens Årsberetning ca. 1968, Københavns Kommune

Men det kunne være gået meget værre. I mange andre byer blev husene revet ned, så gaderne kunne udvides. København kunne have udviklet sig til en moderne »amerikansk« bilby. Der var skam planer om det, hvor vanvittigt det end kan synes i dag. Gudskelov fik bilplanerne ikke fuld gennemslagskraft, biltrafikken måtte i stedet tilpasse sig det eksisterende, ombyggede gadenet.

Hverken Søringsprojektet eller de andre primærgadeplaner blev realiseret – kun Bispeengbuen står den dag i dag som en påmindelse om, hvor galt det kunne være gået. Der arbejdes i øvrigt med planer om at rive den ned igen, og lægge biltrafikken i tunnel i stedet – lige som man i stor stil har gjort bl.a. i Oslo.

I København blev gadearealerne mellem husene i stedet strømlinet til biltrafikkens behov, så gadenettets samlede kapacitet kunne forøges med mere end 50% frem til 1970, hvor biltrafikken foreløbigt kulminerede.

Biltrafikkens andre bagsider: Død og lemlæstelse, larm og dårlig luft

I 1970 blev 120 mennesker dræbt i trafikken i Københavns Kommune (1200 i hele landet). Det er skræmmende høje tal. Der kom fokus på trafikulykkesernes årsager, og der blev gennemført lovgivning og fysiske tiltag med henblik på at reducere ulykkesne antal.

En af de første rapporter jeg læste i 1972, som nyansat på Københavns Rådhus, var fra byens politidirektør. En grundig analyse af 100 uheld med trafikdræbte børn viste, at i 96% af sagerne var børnene selv ude om det. De var løbet ud på kørebanen, hvor børn jo ikke har noget at gøre.

I Holland blev husmødrene i nogle byer i 1970'erne godt træt af, at bilerne (= fædrene) kørte alt for stærkt gennem gaderne i boligområderne, til stor fare for de legende børn. Med hakker og spader gravede de render på tværs af kørebanen. Hvis farmand så kørte lidt for stærkt, kostede det et udstødningsrør eller noget andet dyrt. Tanken om bolig-gader med legemuligheder for børn var blevet født. I midten af 1970'erne blev muligheden for at etablere 30 km/t stilleveje og 15 km/t opholds- og legegader indført i dansk lovgivning.

I de nye forstæder indrettedes vejnettet efter SCAFT –principperne, med forskellige vejklasser hver med deres funktioner, og med separering af den lette trafik fra den motoriserede. Disse principper forsøgte indført også i indretningen af Københavns gamle gadenet, og de store bilstrømme blev samlet på et overordnet vejnet fastlagt i kommuneplanerne siden 1980'erne.

Gaderum i den tætte by, tilbageerobret til ophold og leg.

Foto: Søren Elle

Det er kun sjældent muligt i den eksisterende by at adskille den lette trafik helt fra biltrafikken. Men i boligområderne kan gaderne indrettes så bilerne hastighed dæmpes. Efterhånden er mange af bolig-gaderne indrettet og skiltet som stilleveje (ofte private) eller opholds- og legegader.

Hastighedsbegrænsninger, sikkerhedsseler, lys på bilerne, kampagner og mange andre statslige tiltag fik sammen med kommunale gadeombygninger og signalregulering af alle farlige kryds efterhånden bugt med de fleste af trafikulykkerne. Antallet af dræbte i København er nu nede på ca. 10 om året.

Trafikstøj er ikke bare en mindre gene, meget trafikstøj kan indebære sundhedsmæssige konsekvenser for beboerne. Med støjskærme, støjdæmpende asfalt og støjdæmpende vinduer kan problemet mindskes, men huse langs de store trafikårer koster stadig væsentligt mindre end dem i fredelige bolig-gader.

Biltrafikken og ikke mindst den tunge trafik udsender et væld af sundheds-skadelige stoffer, som indåndes af både bilister, fodgængere og cyklister og beboerne langs de store trafikårer. Selv om den europæiske lovgivning gradvist stiller skrappe krav til nye bilers udstødning, er bekymringen for luftforureningen en medvirkende til den store udflytning til forstæderne i 1980'erne og 1990'erne.

Udviklingen vender, byens befolkningstal vokser igen

Midt i 1990'erne er København meget tæt på at gå fallit. Folketallet er faldet uafbrudt i over 40 år. En meget stor del af byens boliger er beboet af lavindkomstgrupper. Aldersgennemsnittet er højt, og de sociale udgifter er store og stigende. Men uden en velfungerende hovedstad vil det også gå dårligt for Danmark som helhed i konkurrencen med de andre lande/regioner. Der må gøres noget.

Carlsbergstien – endnu en ambitiøs genvej for cyklisterne.

Foto: Søren Elle

Der bliver sat ind på rigtig mange fronter, og det virker. Hvilke tiltag der fungerer bedst, kan helt sikkert diskuteres, og noget af udviklingen skyldes måske andre forhold, som stat og kommune ikke har stor indflydelse på. Fast

forbindelse over Øresund, etablering af Ørestad og anlæg af en ny smart førerløs metro. Flere cykelstier og ambitiøse genveje i form af cykelbroer, smukke gårdrydninger og nye altaner. Strandpark og havnebade.

Der investeres igen i København, også i nye arbejdspladser, og de unge bliver i højere grad boende i byen, der efterhånden har fået mange af forstædernes kvaliteter samtidig med at nogle af storbyens kvaliteter som boligområde udvikles.

Nye kvaliteter indbygges i byen, og de tages i brug af de nye københavnere.

Foto: Søren Elle

Det er for mange blevet in at bo i byen, også gerne med små børn, og gerne i nærheden af vandet. Københavns befolkningstal stiger med ca. 10.000 indbyggere pr. år, og København er blevet landets yngste by. Børnene kan lege i smukke grønne gårdrum, og man kan bade i havnen. Det er ikke nødvendigt at købe bil, for de fleste mål ligger inden for cykel- eller gangafstand. Det er således stadig det normale for københavnere ikke at eje en bil, og bilejerskabet er stadig lavt i forhold til sammenlignelige storbyer.

En voksende storby med stigende bilejerskab og faldende biltrafik

Med bedre økonomi, højere bilejerskab og stigende befolkningstal skulle man forvente en stærkt stigende biltrafik. Biltrafikken stiger da også fra et nogenlunde stabilt niveau i perioden 1970 til 1995 med ca. 20% frem til 2007. Siden da er den samlede biltrafik i København faldet år for år trods væksten i antallet af arbejdspladser og indbyggere.

Det synes jeg personligt er et fantastisk resultat af årtiers målrettede trafikplanlægning. Store investeringer i bedre kollektiv trafik, stadig udvikling af cykelbyen København med bredere cykelstier og flere cykelforbindelser har sammen med tiltag, der dæmper biltrafikken, muliggjort en afkobling af sammenhængen vækst = stigende biltrafik.

Københavnerne cykler. 60% af københavnerne cykler til arbejde i København, og også de nærmeste omegnskommuners arbejdstagere cykler i stigende grad til arbejdspladsen i København. Målet er at halvdelen af alle, der arbejder i København, cykler på arbejde. Halvdelen af bilejerne i København vælger i dag et andet transportmiddel end bilen til den daglige tur.

Cirkelbroen over Christianshavns Kanal er en af de mange nye cykelforbindelser over havnen. I baggrunden ses Det Kongelige Bibliotek på den anden side af havneløbet.

Foto: Søren Elle

Man kan således udvikle en moderne storby med vækst på næsten alle områder, men ikke i biltrafikken. Bompenge kan blive nødvendige i fremtiden, men foreløbigt har København fundet en model uden, en model hvor byen ikke nødvendigvis skal undermineres af dyre tunneler til biltrafikken.

En by hvor indbyggerne med fordel kan benytte andre transportmidler end bilen. En tæt by, hvor næsten alle har en metrostation eller en S-banestation inden for 600 meters gangafstand. En by hvor bilen i givet fald primært er til turen til sommerhuset, og hvor det for mange unge føles helt oplagt ikke at anskaffe sig en bil, ja ikke engang et kørekort!